DE BALNEORVM NATVRALIVM VIRIBVS LIBRI QVATVOR,

Quorum argumentum proximè sequentes pagellæ indicabunt,

BARPTOLOMAEO A CLIVOLO
Medico Taurinensi & professore publico authore.

LVGDVNI,
Apud Marhiam Bonhomme.

1552.

ELENCHVS EORVM QVAE IIS QVATVOR LIBRIS CONTINENTVR.

Liber primus balneorum Aquensium historiam complectitur, in septem capita diuisus.

Liber secundus, dictorum balneorum Aquẽsium rectum vsum continet: & ex consequenti omnium similis ac finitimæ fodinæ, & facultatis in decem capita diuiditur.

De Balneis, & primò

FINIT ELENCHVS CAPITVM.

ILLVSTRISSIMO AC AMPLISSIMO, SENATVS TAVRINENSIS PRAESIDI, RENATO BIRAGO, BARPTOLOMAEVS A CLIVOLO MEDICVS FOEFOELICITATEM.

CVM hæc ſit omnibus mortalibus innata cupiditas, Præſes ornatiſsime, indefeſſo quodam ſtudio conari alia alijs quotidie addere, atque animū ſuum nouarū rerum inuentione exornare: ea potiſsimùm eorū animo infigi, & perpetuò hærere deberet, quorū intellectus & ob exiguam rerum experientiam: quæ ætati immaturæ non conceditur, & ob iudicij imbecillitatem quaſi nudus adhuc & nondum ſuis numeris abſolutus eſt. In quorum albo cùm me conſcribēdum ſemper cenſuerim, cùm Præſes Senatus Allobrogum excellentiſsimus Raimondus Peliſſon, ad Aquenſia balnea iter faceret, eximiæ & raræ eruditionis viri Do. Io. Ramſay Scoti Medici præſtantiſsimi, quem ſecum eò deduxit comitatui me adiunxi: vt horū balneorum cognitionem Medico ſum-

mè necessariam mihi pararem. Quo in loco cùm vtriusque auspicijs aliquot dierum spatio mihi agendum vidissem, ne frustra illud tempus contereretur, iterũ atque iterum ciuitatis & balneorum anfractus ac Mæandros omnes nunc isto, nunc illo ductore & doctore perlustraui. Atque quò magis magisqúe hæc aut illa spectabam, magis Diuinæ Benignitatis admiratione capiebar. Ars Diuinam Benignitatem imitabatur in his aut illis locis mortalium vsui accommodandis. Cúmque mecum cogitarem huiusce nostri animi imbecillitatem, tantarum, & quasi numero infinitarum rerum cognitione, ad sui perfectionem egere: vix tamen paucas posse cognoscere, cognitas quàm exiguo tempore memoriæ thesauro reconditas posse seruare. Meis studijs meoq; eo in itinere suscepto labori pulchrè consultum iri putaui, si eorum omnium, quæ ibi videram, ac fidorum virorum relatione compertum habueram, mihi velut commentariolum aduersus obliuionem reponerem. Cuius cùm aliquot amicos participes fecissem, nõ ingratus illis fuit meus iste labor. Horum ego iudicio innixus existimaui ingratũ non fore studiosis laborem hunc: ob idne quid ad propositi instituti perfectionem Medicinæ studiosi desiderare possent, huic historiæ adiunxi, non sine maximo labore, nõ solum horũ, sed & totius orbis balneorum naturaliũ vim & vsus rationẽ, ac pleraq; alia ad hoc negotiũ attinẽtia. Atque vt eorũdem & meorũ amicorũ precibus, qui vt id à me extorquerent cõtendere non

cessarunt

cessàrunt, ac aliorum commoditati utilitatíque cõsulerem, hæc non solùm permittere excudi, sed & inuulgari necessum fuit. Cùm paria sint nil scribere, vel quæ scripseris non ædere. Scio tamen non defuturos, qui æditionem hanc non solùm non laudabunt, sed etiam valde reprehendent. Alij quia neminem non damnant, qui post tot ac tantos viros, aliquid audeat in medium afferre, superfluum iudicãtes, quæ sunt scripta mutato rerum vultu rescribere. Temerarium existimare supra illorum eruditionẽ aliquid posse præstare. Alij stylum damnabũt tanquã minùs Latinũ. Alij inanis gloriæ aucupandæ gratia factum putabunt. Ego, ut omnibus unico verborum contextu satisfaciã, nec superfluè, nec temerariè scripsisse potui: quandoquidem propositæ rei cognitionem summè necessariam Medico nemo inficiabitur, à nemine tamen methodo & ratione aliqua, literarum monimẽtis prodita fuit. Phrasim qui damnat, sciat me non ea gratia laborâsse, ut eius linguam erudirem, sed quò eius mẽtem locupletarem. Nec Latinam linguam, sed Medicinam discere cupientibus hæc scripta sunt. Postremò quid nominis expectare possum, ex re, ob quam me omnium etiam præpostero iudicio, reprehẽsioni, nonnunquàm & derisui subijcio. Sit utcunque sit, hoc vno summoperè lætor, hoc uno meo labori abunde satisfactum est: quòd, ut cum Plinio loquar, prima hæc mea fætura C. T. authorem, fautorem, ac defensorem nanciscatur: cuius maximarum & egregiarum virtutum

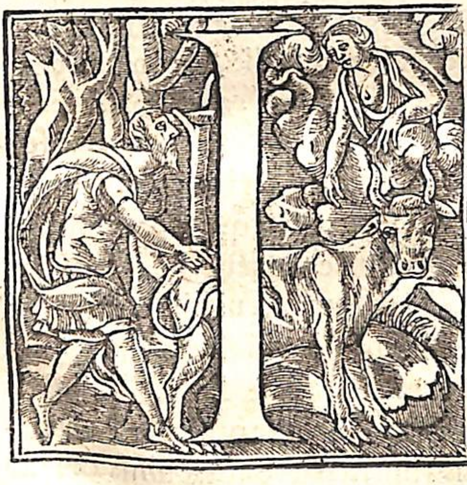
tam amplißima & excellẽtißima sunt exẽpla, non modò in æquitate distribuẽda, verùm etiã in Republica & militia regendis: vt omnes nationes, ad quas C.T. factorũ celebris fama peruenit, peruenit autẽ ad plurimas, vel solum Biragorũ nomen summa cum veneratione suspiciant. Hanc familiã ita Gallia honorat & veneratur, vt nil illis sine Biragis in Italia tutũ, & firmum iudicàrit. Hanc quãti fecerit Franciscus, quãti faciat Henricus inuictißimi Francorũ Reges norunt omnes, qui veluti ab omniũ creatore duo cælestis substantiæ lumina solẽ & lunam cõstituta vidẽt, ad omniũ rerũ propagationem, nutritionẽ, & auctionẽ in terris retinendam ac augendã: sic à prudentißimis Regibus nostris duo hæc cælestis ingenij lumina Renatũ & Ludouicũ Biragum constitutos cernunt, ad eas propagines & radices, quas in Italia fixere, retinẽdas ac augẽdas. At ego C.T. laudum ingẽs pelagus, præter institutũ, remis ac velis destitutus ingredi nolo: iccirco ipso in littore anchorã figo, nec summis vt aiũt, labijs notißima attingẽs. Siquidẽ narrandũ nõ suscipio quod etiam plebeis notißimũ est. Quãta scilicet authoritate, quãta grauitate, quãta eloquẽtia, in summis & amplißimis Regũ tribunalibus sis versatus. Quot viri graues ad senatũ sæpe conuenerint audituri obseruaturiq; summũ eloquentiæ parentẽ Biragum, rapidißimum facundiæ torrentem Biragũ, vberrimũ eloquij fontem Biragũ, quo dicente, quãtum, Deus bone,

silen-

ſilentium? quanta audientia? quis omnium fauor, quæ expectatio? vnde tu vnus ex omnibus es viſus Gallis Proceribus, Regiq́ optimo maximo idoneus, qui tam illuſtri Senatui præſideres: quippe in quo ſumma ſunt omnia & ſingularia, eximia probitas, fides, innocẽtia, integritas, conſtantia, humanitas, ingenium acerrimum, omnium diſciplinarum præcipuéque ciuilium cumulus, ſumma prudentia, plurimus rerũ vſus, incredibilis quidam erga Rẽpublicã amor, admirabilis rebus in omnibus ſapiẽtia, maxima denique virtutũ omnium ornamenta. Quibus omnibus maximè opus eſt ei, qui maximum hoc imperium ampliſsimámque dignitatem ſumma cum laude ac Reipub. vtilitate geſturus eſt, quam vtilitatẽ maximã, ex hoc magiſtratu ſummo iam cernit Gallia, quòd totius plagæ Pedemõtanæ hominũ animos nõ modò conciliatos, ſed & deuinctiſsimos habeat hoc vno nomine, quòd vnicuique liberum ſit & domi, & foris tutò degere: quòd vnicuique re ſua liceat pacatè frui, cùm hæc olim non licerent, tam negligenter & leniter in ſicarios, in prædones, in oppreſſores: deniq́ in malos animaduertebatur. Ob quæ ampliſsima beneficia nõ ceſſat hæc patria poſtquàm aliud non poteſt, altiſsimum deprecari C. T. concedat ζωὴν ἐκτελέσθαι τὴν ἀγαθὴν μέχρι γη-ραος οὐδῷ. *Vale Galliarum dulce præſidium, & Italiæ incomparabile ornamentum, Calendis Aprilis. 1550.*

Qui me ſubſannas Zoile dic melius.

LIBER PRIMVS IN QVO CONTINETVR BALNEORVM AQVENSIVM HISTORIA: BARPTOLOMAEO A CLIVOLO MEDICO TAVRINENSI AVTHORE.

N MARCHIONATU Montisferacis vel Mōtisferrati vulgò ſub poteſtate Ducis Mantuæ, in planitie quadam vndique monticulis circundata vini & tritici ſatis feracibus (terra etenim pinguis, tenax & ſuccoſa, eſt ſubruffi coloris, operi figulino aptiſsima) ciuitas conſtituta eſt, quę

ab aquarum excellentia in ea ſcaturientium Aqueæ appellationem ſibi vendicauit. Hinc Aquenſis Epiſcopatus nomen. In medio huius ciuitatis, quæ non omnino plana eſt, ſed quoquo pacto monticuloſa in parte quaſi inferiori fons quidam ſcaturit ampliſsimo alueolo copioſiſsimam aquam fundens, limpidiſſimam adeò, vt nummus in fundo cerni poſsit, adeò calidam, vt nemo eius contactum ferre queat. Quin multorum puerorum periculo, experientia compertum eſt neminem euaſiſſe, qui in eam decidens aluo tenus fuerit immerſus. Tibiæ etenim & brachia ab ea aqua exuſta curationem admittunt, at vel ipſa membra naturalia repentinam adferunt mortem. Hic fons cameratus eſt, lapidea teſtudine calce non incruſtata, aut cruſta iam corroſa à vaporum acrimonia, qui perpetuò tolluntur ab aquæ haud ſecus ac feruentis caliditate. Qui materiam quandam hiſce lapidibus affixere lucidam parte extima, ſubnigricantem, duram. Infima qua lapidem tangit cinericei coloris, mollẽ, arenoſam cum ſubſtantia, tum ſapore: quam inferiorem ſubſtantiam talem exiſtimo, eò quòd non vapor concretus ſit: ſed lapidis portio corroſa à vaporum acrimonia & calore: vel hoc vno argumẽto perſuaſus, quòd pars eorum lapidum extima ſolo manuum contactu diſsiliat. Sed huic ſubſtantiæ explicandæ ſuum ſeruabimus locum: hîc enim nudam balneorum hiſtoriã narramus. Poſteà illorum facultatem tam ex ijs quæ ſenſibus noſtris ſeſe offerunt, quàm ab effectibus demonſtrare contendemus. A dextra huius fontis parte fons alius oritur quaſi illi contiguus, nec enim duobus palmis ab alio di-

ſtat

ſtat,à quo aqua frigida ſcaturit,non minùs iam dicta limpidiſsima: de quo nil ſum dicturus, quia nec alteri miſcetur,nec aliquid ſupra aliarum regionum aquas habet. Calidus hic fons hominis altitudinem æquans, ferè quadratæ latitudinis quauis parte duarum vlnarum longitudinem non ſuperans ſiphunculum è medio emittit,ex quo ſubmurmurans aqua in quadrum ſpatiolum eructat:ex vna parte quatuor foraminibus, ex altera tribus, ſeptem ſubterraneas fiſtulas replet, quæ fruſtis ligneis pro arbitrio occludi & recludi ſolent. Tres verſus dextram fontem inſpicienti thermis duabus ſufficiunt. Tubulus vnus in domum quorundam de Baneus nulla vtilitate producitur: habitantium enim negligentia dirutus balneorum locus eſt. Alij duo labuntur in domum quorundam qui de Becchu vocantur: vnus ad laconicum, alter ad gutturnium & lauacrum. Ex quatuor alijs cuniculis à quadrato ſpatiolo verſus lęuam prodeuntibus tres conſtituuntur thermæ. Primus ad ędes Franciſcanorum reſipit. Secundus in hoſpitium diui Georgij nomine inſignitum labitur. Tertius in Reipublicæ thermas prorũpit, hodie dirutas aliqua ex parte & inutiles. Quartus in propatulã & ſub dio expoſitam piſcinã aquam eructat. Quæ & ipſa arte conſtructa, vndique altis parietibus cingitur, lateribus ſubſtrata, gradibus à duabus partibus ornata: quæ inuicem angulum acutum faciunt. Atque cum duobus balneis contiguis ſancti Georgij & Reipublicæ, in longum ac latum cum prędictis duobus graduum lateribus incidentes quadratum conſtituunt. In quam lacunam per vnicum hia-

tum deſcēſus eſt, probaticam illam Hieroſolymarum piſcinam diceres. Nec temere id à me prolatum putes. Ferunt enim ob prohibitos à balneis pauperes leproſos, & alijs morbis contagioſis vexatos vim & facultatem eius aquæ deperditam fuiſſe: quam denuò totius populi precibus recuperârunt. Et piſcinam illam publicam ædificârunt, in quam vnicuique paratus eſt aditus. Nec enim vt cætera balnea oſtium & balneatores habet, qui ab introëuntibus præmium accipiãt. Nunc lauandis pannis eam mulieres frequentant. Sic itaque ab eodem fonte à ſeptem ſubterraneis cuniculis ex lateribus & lapidibus conſtitutis quinque fiunt balnea. Ex quibus duo collapſa vſui hodie non ſunt, veluti nec tertium Franciſcanorũ ſcilicet. Relinquuntur duo maximo & incredibili mortalium commodo vſitata. Quorum alterum ſi deſcripſero, omnium quinque deſcriptionem habebimus, non enim multùm diſſimili conſtitutione & artificio fabrefacta ſunt.

Particularis Balnei deſcriptio.

CAP. II.

A FONTE circiter paſſus quinquaginta in hoſpitium Diui Georgij nomine inſignitum, ſecundus tubulus quatuor leuæ partis, quos è quadro ſpatiolo fonti contiguo protẽdi iam diximus. Primum ex alto decidit in anguſtum locum cameratum vndique, ſtipatum adeò

vt

vt vapori non ſit exitus. Locus hic Laconicum ſeu hypocauſtum, aut ſudatorium, & vulgò ſtupha dicitur: aërem habet rancidũ, ſed adeò craſſum, vt vix parietes cerni poſsint: huius latera & oſtium varijs ſunt inſtructa foraminibus, vnum capiti exerendo accommodatum, aliud brachio immittendo, aliud tibiæ, aliud vtriſque cruribus, ſic brachijs. Aliud vt per alteram aurium vapor ille recipiatur. Hæc eadem aqua quæ hactenus per cuniculum vndique concluſum labebatur, ne calorem perderet: nunc extra Laconicum per canalem apertum per domum ſatis alta teſtudine fabrefactam defluit in vicinum quadratum ſpatium, lateritio pauimento, & lateritijs parietibus luſtratum. Nec tamen tota, ſed per occultum meatum canali prædicto ſuppoſitum prope fundum eius loci defertur. Huic loco peculiare nomen eſt Lauacrum. Ita vt egrediẽti è Laconico ſeſe offerat balneum non ampliùs calidæ aquæ, ſed tepidæ. In cuius ſolium deſcenſus eſt per gradus totum illud latus occupantibus à ſummo ad imum vſq;, adeò vt magis vel minùs immergi liceat, & interim ſedere. Demum aqua quæ per dictum canalem ad hominis altitudinem parieti domus annexum ferebatur, per meatum quendam in quadratam lacunam labitur: quam non temere poſthac Gutturnium appellabimus: nam vtriuſque idem vſus & eadem conſtitutionis cauſa, Inibiq; feruidum calorem amittens in canalem parieti annexum ingreditur: qui prædicto canali per rectam lineam incidens, angulum acutum conſtituit. In huius alueoli atq; adeò totius quadri pariete quinque aut ſex fruſta lignea in-

tus caua infixa ſunt: in quibus veluti in gutturnijs prominens quiddam anguſtæ lingulæ ineſt in fronte, quod epiſtomiũ Marcus Varro & Seneca appellârũt: à quo aqua tepida ad auricularis digiti magnitudinem epiſtomio recluſo defluit. His epiſtomijs ſe ſupponentes infirmi embrochas, ſeu Latinè irrigationes in com miſſuram coronalem ſupini ſuper puluinari cubantes recipiunt. Alij in ſpinam dorſi, aut in brachium, aut genu, breuiter in ſuppoſitã partẽ, idq́; vel ſedendo, vel cubãdo. Populus ille locũ illũ Guttæ nomine inſigniuit. Paries eius lateris, per quod aqua deſtillat ad embrochas totus candidus eſt Alabaſtri modo nitens: quam cruſtam ſi quis cultello ſeiungat, nec enim digitis poteſt, præduram ac nitrum referentem inueniet. Eius loci cuſtodes certò affirmârunt illam purificatam in puluerem recipi, qui ad globulos tanta violentia è bellicis tormentis emittendos aptus eſt. Reliquum deinde aquæ extra domum vt inutile, per communem omnibus ſubterraneum meatũ in proximum fluuium defertur. Sic tota domus thermarum tribus partibus abſoluitur, & via ad has Laconico Lauacro & Gutturnio ſeu embrocha. Nec interim id omittendum eſt, in Lauacro & Gutturnio áquam calidiorem reddi, ſi vberiùs è canali parieti annexo ſinatur effluere. Quod ſi minùs calidam deſideres, occluſo ſuperiori foramine id aſſequeris. In Gutturnio ſuperiori occluſo, & recluſo altero qui à Gutturnio in quo aqua colligitur per epiſtomium prodit. Sunt & annexa huic cubicula, ad quæ delati è balneo ægrotantes in lecto ſudant. Reliqua balnea huic adeò ſunt ſimilia, vt ſuperfluum iu-

dicem

dicem ea deſcribere. Non prætereundnm eſt, aqua fontis piſtores & populum panem pinſere, pullos, capos,& ſimilia immerſa deplumari: Sicq́ue capita, pedes,& viſcera vitulorum,hędorum,& talium animalium,aptiſsimè eius aquæ caliditate depilātur, expurgantur & candidiſsima redduntnr. Aquæ frigidæ vicini fontes plurimi, at calidæ vnicus in tota vrbe eſt.

Luti & Gutturnij deſcriptio,ſitorum extra ciuitatem.

CAP. III.

ADICTA vrbe circiter quingētos paſſus à meridionali ſeptentrionalem oram verſus præterfluit nauigabilis fluuius nomine Burmida, cui ex aduerſo latere opponitur monticulus, terra tenaciſsima opertus, ſubruſa, operi figulino aptiſsima,nec ſterilis,nec admodùm fertilis,alteram fluuij partem conſtituens. Et parte qua fluuius eum rodens ſuperficiem deſtruit,videre eſt vaſtam rupem ſaxoſam,ſaxis per laminas ſeſe diffringentibus,operiendis tectis aptiſsimas,nec alia ex materia ea in cuitate operiuntur. Alia parte fontis totus lapidoſus eſt ex ijs lapidibus, qui calcem conſtituūt. Sunt inibi fornaces plures coquendæ calci accommodatæ: quæ dum coquitur,ſulphuris odore vicina loca mirum in modum inficit. Ab huius monticuli pede fontes oriuntur aquæ calidę,omni deſtituti architectura:

minùs tamen calidæ ea quæ in vrbe eſt. Quæ adeò ſulphur olet, vt circiter ſexaginta paſſus quaquauerſum ſulphuris odor ſentiatur. Quorum fontium aqua per apertum cuniculum per imbricem in proximam paludem aliqua ex parte labitur. Hac ratione Guaynerius aquam cupi vocauit. In hac palude, vt aiunt, ſimilis aquæ fontes ſcaturiunt. Lutoſa ſunt paludis latera, & terræ ſubrufę lateribus conficiendis aptiſsimæ. Ab eius paludis fundo homines lutum accipientes in proximam domum deferunt, ad id tantùm fabrefactam ſatis quidem ſuperbo ædificio, ſi cum urbis opibus conferatur. Ab huius ædificij altera parte alia palus ſeu foſſa eſt ſatis ampla : quæ non aliunde aquam recipit, ſed in ea ſcaturit. Ibi videbis feruentis aquæ bullas ſurſum continuò ferri, idq́ue non vno in loco, ſed permultis. Homines ibi ſunt lutum in domum adferentes, quod è fundo vtriuſque paludis fodiunt, nõ eo loci vbi aqua ſcaturit, ibi enim arenoſum & minùs leue eſt, ſed è vicinis & finitimis locis ea aqua tam calida eſt, vt in ea immerſam manum nemo noſtrûm diu ferre quiret. Homines tamen illi luto fodiendo deſtinati, (mirabile dictu) ſe toto corpore immerſos continẽt, donec ligone maximũ vas ligneum luto implêrint. Deinde natando è medio profundiſsimæ lacunæ decem cubitorum aut circiter altitudinem ſuperantis ligneum vas luto plenum nonnumquam duo, & ligonem ad littus deferunt: cui deinde à littore in proximam domum deferendo duo inſudant. Horum vultum & vniuerſi corporis cutem ſi contempleris, coctorum cancrorum rufeſcentem illam cruſtam

conſpi-

conſpicere exiſtimabis. Hęc cutis ſiccitas ab aduſtione contracta calidę contactum minùs noxium reddit. Quàm egregiè hi potent, fabris ferrarijs iudicandum relinquo: hi enim ad ſiccitatem & calorem ab ore ad pulmones protenſa inhibendis, potione egent. Illi verò vini aut frigidæ inundantes ampliſsimos crateras exſiccant, quo hæc à ſummo capite ad imos pedes diffuſa retundãt: à natura, vt puto, edocti τὰς ἐναντίας τῶν ἐναντίων ὑπόδεχειν ἰάματα.. Hîc ægrotantium alios videbis tibiam alteram in lignea capſula ex quatuor aſſeribus conſtituta detinentes, vndique luto illo obductam. Alios ambo crura. Alios alterum è brachijs. Alios ambo. Alios totum corpus ad collum vſque. Alios cernes ſuper puluinari ſtratos lutoſam coronam, aut, ſi mauis, infulam gerentes. Alios ſolam manum. Alios ſolum pedem. Alios vtraque. Alia aquæ pars per riuulum deſcendit in infimam quandam domunculam, in qua per canalem alto loco ſitum lata, per epiſtomium vt ſuperiùs in thermarum ſancti Georgij deſcriptione dictum eſt delapſa: ad embrochas in quauis corporis parte faciendas vſui eſt, ratione & modo iam eo loci enarratis. Sic etiam in riuulo in domunculam nondum ingreſſo plurimi aut brachia, aut crura felici ſucceſſu immergunt.

De qualitate aquæ fontis in vrbe scaturientis

CAP. IIII.

CVM omnium rerum inueniendarum, tum demonstrandarum duo prima sint instrumenta sensus & intelligentia, & ab his aggredienda nobis est huius rei indagatio. Sensibus autem & intelligentiæ inter alia sese offerunt effectus, à quorum cognitione ad causas descendimus, demonstratione vtentes, qua quia aliquid tale est, talem eius effectus causam esse demõstramus: idq́ue in hisce quę non admodùm sensibus peruia sunt. Ipsam etenim rationem quærere ipsum posthabendo sensum, imbecillitas est profectò & mentis hebetudo. Idcirco si in hac aqua, aut in terra in qua scaturit Sal, Nitrum, Alumen, Sulphur sese oculis nostris offerrent, non esset opus, nisi mihi recẽsenti quod vidissem præstita fide. Sed tantùm sese offerunt spectanda hæc, aqua limpidissima adeò, vt nummus in eius fundo cerni possit: adeò calida, vt nemo eius contactum diu ferre queat: gustui satis grata, paululum astringens, à qua vapores multi tolluntur ingrati, qui quasi bitumem referunt: mihi tinctoriæ seu infectoriæ pannorum artis odorem referre videbantur. Guaynerius in sedimine factæ ab eo destillationis triplo Sal, Nitrum superasse affirmat. Alumen, (vt inquit) superabatur, minima portio Sulphuri relinquebatur.

Vidi

Vidi ego ex decoctione prędictæ aquæ plurimum salis relinqui: gustaui pernidios à pharmaropæo ea aqua incoctos & cõfectos admodùm salsos: alios ex eadem massa sed aqua puteali dissolutos nullam salsedinem habentes. Ex his neminem arbitror hæsitare, quin salis plurimum in se habeat: Pręsertim cùm si ea aqua in æneo lebete ad consumptionem vsque deferueat, liquidò cernatur in fundo relictum Sal: quod ego ipse expertus sum. Nitrum, præter dicta arguit paries Gutturnij, de cuius suprema crusta depurata nitrum haberi omnes vno ore affirmant. Præterea cùm Sal fossile inter nitri species à scriptoribus enumeretur, atq; inter se facultate non multùm dissideant, quinimò tanta inter eos sit affinitas, vt vicissitudinalem transmutationem facilè suscipiant, non in eis seiungendis diu laborandum est. Demum si sumatur per eos ea aqua aluum subducit, ventriculum roborat. Mihi semel tantùm & leuiter in ea loto aluum laxauit. Ob id vt longa experientia etiam docuit, à Sale & Nitro vim maximam accepit dissecandi, extenuandi, digerendi, calefaciendi & siccandi: Quæ omnia summa cum fœlicitate præstat. Siquidem Sulphur vim illam repentè in corpus deducit. Alumen ob paruam sui quantitatem eam deductionem astringendo non impedit: Quinimò astrictio illa nulla noxa coniunctam miram vtilitatem adfert: omnes enim partes roborat, sicque illatam ab alijs relaxationem tollit. At horum omnium exiguam quantitatem secum vehit paulò maiorem Maio Mense, hac coniectura persuasi, quòd subuiridem cerni ferant. Hyeme cum ambientis frigidi-

tate impedita vaporum exhalatione & densata finitimę ædes haud secus ac nebulis & caligine offuscantur: Tunc sulphuris odorem sentiri manifestè aiunt. Eius vrbis peritissimus Medicus Dominus Baptista asserit eam aquá eo imperante ab Alchimistis destillatá, ratione qua elementa à rebus solent seiungere, liquidò sulphuris maiorem quantitatem demonstrâsse, deinde salis, posteà nitri: inter hæc minima horum quantitas alumini relinquebatur. Sed esto. Id ego persuasum habeo in horum quantitate cognoscenda nos frustra laboraturos: cùm eam perspectam & cuicumque aquæ mistam, certò teneam, longo interuallo ab huius facultate & vi distare. Præter materiam etenim perfectissimam & eo perfectionis numero dotatam, qualem alibi non est inuenire, concurrit solis benignus calor, & astrorum aspectus eam mirabilem vim illi aquę tribuens: quam qui ex arte sequitur, nunquam assequetur. Non minùs quàm Alchimistarum turba, aurum ex varia metallorum mistione nũquam generabit: sed semper in fumum omnes illorum conatus euanescent. Et tandem cum præceptore Raymundo Lulio, per ignorantiæ & miseriæ siluas errantes delirabunt. Nec habebunt qui tali in caligine constitutos solentur, nisi fortè qualem habuit Lulius eius deliramenti Monachum aliquem, vt similes nanciscantur Labra Lactucas. Quis quæso est calor ille? quæ est illa ars, aut industria, quæ ad imitationem caloris naturalis, & innatæ homini facultatis, ex pane, carnibus, lactuca, vino, & similibus, chilum, sanguinem, deinde carnem, ossa, & eius generis alia poterit generare? Ita in illis terræ

visceribus

visceribus cōtentum esse quendam calorem innatam quandam facultatem iudico: in hac parte huius rei generandæ, in illa illius: quam nulla ars, nullus labor, nulla industria assequi potest. Sed vlteriùs quàm par sit sermo noster veluti equus effrenis verborum consecutione deductus est: Ad rem redeuntes concludimus non modò difficile, sed ferè impossibile esse arte illius aquæ perfectionem assequi, misti partes exactè seiungere, Ab effectu omnia quæ compositum constituunt ad vnguem cognoscere. Postrema duo vnico exemplo ita ob oculos subijciam, vt nemo inficias ire possit. Quæ à natura fit mistio multò perfectior est ea quæ à nobis fit, vnde eam mistionis nomine non dignatus est Arist. sed potiùs quandam partium adinuicem appositionem vult esse. In hac tamen exempli gratia Sarcoticum Medicamentum assumamus, nec ceram, nec æruginem, nec oleum posses ostendere: Sed horum trium adinuicem mistorum confusio talis est, vt neutrum separatum cernere liceat: & ea abinuicem seiungere arbitror impossibile. Neque ab effectu partes componentes dignoscere conceditur. Non quòd putem aquam esse mistum quoddam ex sale, nitro, sulphure, & alumine: sed censeo horum qualitatem & vim in aqua esse, & non seruari seiunctam, sed ita alijs immistam deperdi. Et tertiam quandam diuersam à mistis resultare, quam si experientia examines, componentium nullum per eam cognosces: nisi fortè illorum aliquod reliqua longo interuallo superans, sui aliquod indicium manifestum promat. Haud secus ac in dicto Pharmaco, ne à proposito discedamus exemplo,

ærugo per se carnem liquat, rodẽdo: oleum eam putrefacit, cera etiam non est vsui, quia nec abstergit, nec exsiccat, at hæc omnia simul mista sarcoticum medicamentũ generant: cuius vim si contempleris, nunquam æruginem, oleum, & ceram, id præstare suspicaberis. Sic aquę huius, vt ita loquar, fodinã falleris, si te posse diuinare existimas ex solius facultatis animaduersione. Nec enim sulphuris vim exerit, neq; nitri, neq; salis, neq; aluminis, sed ex ijs mistam, quæ neq; hoc, neq; illud refert. Nec hallucineris destillatione, si enim non salis genera, nitri, & similium facilè solubiliũ habeant venæ per quas ea trãsit: sed duræ alicuius materiæ, nil substãtiæ secum adferent, sed solam vim: haud secus ac chalybeatæ aquæ nunquam aliquid chalybis subsidebit. Ita alijs in omnibus nõ modò metallis, sed & nitri, ac salis generibus censendum, si dura fuerit & non facilè solubilis fodina per quam labitur: qualis est argentaria, plumbaria, ferrea, aurea, & similiũ metallorum, vim enim solam ea aqua adferet, non substãtiam. Qua de causa ne mirere etiam si plurimum habeat sulphuris & aluminis, exigua tamen illorum quantitas appareat, hoc enim nitro & sale difficiliùs liquescit, illud facilè euanescit. Dicamus igitur, & nostrã imperfectionẽ cognoscamus nobis datum esse vniuersales rerum causas cognoscere: at particularem omnium rerum generationis transmutationẽ, & mistionis modũ omnẽ non perfectè cõceditur. ¶ Sic igitur sermonẽ omnem resecamus, vt huius facultatẽ teneas, te ad caput septimum tanquam ad tutissimam anchorã relego: in quo eius facultatẽ longa experientia obseruatã disces. Hîc quæ ratio dictare potuit in medium attulisse sat fuit.

De qualitate aquæ fontis vltra Burmidã ſcaturiẽtis

CAP. V.

FONS ille è Montis pede ſcaturiens aquam habet coloris ad ſubuiride inclinantis, aut meliùs in ſubcæruleum. Sulphur vehementer olet, ita vt vndiquaque ad paſſus circiter ſexaginta odor ille ſentiatur. Sapor & odor ingratus, guſtanti paululum aſtringens ſentietur manifeſtè. Subſtantiæ non eſt tenuis, ſed craſſioris paulò quàm altera, quæ in urbe ſcaturit. Non adeò limpida vt illa, ſed quaſi ſubobſcura, prȩſertim parte qua per prædictũ in eius hiſtoria riuulum fluit. Nam ab imbrice vnde in foſſam atque in riuulum prorumpit limpida cernitur. Multò plus ſubſtantiæ ſeu eſſentiæ eorum per quæ permeat ſecum vehit quàm alia: quod pluribus rationibus compertum eſt. Quod vehementer oleat ſulphur, & tamen plus aluminis quàm ſulphuris habeat: ferunt enim in luto grumos aluminis & ſalis inueniri, plures tamen aluminis quàm ſalis. Guſtaui ſal cõcretum in epiſtomijs illis embrochæ ſeu Gutturnij mirȩ ſalſedinis. Effectus prȩtereà idindicat, omnes enim qui ex ea potãt intollerabili ſiti vexãtur. Ante quatuor aut quinq; dies vẽtris onus niſi ope medica deponere nequeũt. Inde alumẽ in ea prȩdominari omnes conſentiunt, nemine reclamante. Atq; in hac parte ab altera differt: itidem ab illa diuerſa eſt quòd plus fodinȩ, vt aiunt, in ſe habeat. Tanta etenim eſt ſuæ fodinæ quantitas, vt à me ſuppoſitum ſtillanti

ab imbrice aquæ argenteum nummũ, ante horę minutam in croceum colorẽ primùm, deinde in cęruleũ immutârit. ¶Multa alia ſunt argumẽta color, odor, ſubſtãtiæ craſsities, pondus, & ſimilia. Conueniũt autem hi fontes: quia vterque eandem participat fodinam, ſed differunt per magis, & minùs, hac de cauſa inter ſe facultate ſunt diuerſiſsimi. Ille enim in urbe ſcaturiẽs diſſecat, aperit, diſſoluit, extenuat, deinde ſequitur moderata aſtrictio ad partium robur. Hîc verò nimia aſtrictione alijs & ſibi viam occludit: vnde factũ cenſeo quòd illic nulla habeantur balnea à ciuitatis fonte plurima.

De Luti qualitate

CAP. VI.

E FVNDO vtriuſque foſſæ de quibus anteà cœnum colligitur non abſimile luto terreæ maſſæ, ex qua figuli fictilia vaſa conficiunt, que non ſubruſa ſunt, ſed coloris cuiuſdam à cineritio perſpicuo ad nigrum *tendentis*: eius generis multa Lutetię Pariſiorum conſpiciuntur. Si in cineribus aqua diſſolutis fuſcum cõſideres colorem, illius luti colorem habebis. Subſtantia nil aſperitatis in ſe habet tactui manifeſtæ: quinimò adeò molle, lene, & vniforme tangenti apparet, vt holoſericum ſuperna parte conduplicatum tractare videaris. Guſtanti terreus ſapor omnem alium offuſcat: aſperitatemque aliquam lingua ſentiet, cuius contrarium

tactus iudicabit. Adeò calidum eſt, vt ſtatim poſt euulſionem citra noxam corpori nequeat admoueri. In eo grana aluminis, & ſalis piſi magnitudinem æquãtia inueniri ferunt, plura tamen aluminis quàm ſalis eandem illi luto cum ſua aqua facultatem tribuunt, niſi quòd in ſuis operationibus tantò eam virtute ſuperat, quãtò efficacius operatur ſolidum corpus tenui, vt ferrum candens, flamma, & emplaſtrum, perfuſione ex earundem rerum decoctione facta. Ac non modò dẽſitate, verùm & multitudine ſuæ materiæ vehementiùs ſuas facultates mẽbris imprimit quàm aqua, & diutiùs ea impreſſio durat, nec tã facilè euaneſcit, quàm quæ ab aqua inducitur. Hæc autem feliciùs prętabit, ſi parti hærẽs refrigeſcere non ſinatur: ſed tãdiu ibi relinquatur, quamdiu calorẽ ſeruauerit. Non tamen exſiccandi & aſtringendi facultatẽ habere experiẽtia demonſtrauit, quin potius omnino contrarias vires liquidò præſtare cernitur: ſiquidem mollificandi quæ dura ſunt, trahendi, & reſoluendi maximã vim habere cernitur. Quod tam experientia omnibus manifeſtum eſt, & omnibus perſpicuum, vt id probare longiori ſermone ſuperuacaneum iudicem.

Quinam affectus profligari poßint ex horum Balneorum vſu CAP. VII.

INTER morborum differentias à Galeno libro de differẽtijs morborum enumeratas: morbi quidam ſunt in intemperie conſiſtentes frigidi, alij humidi, alij frigidi & humidi, idque vel citra humorem, vel cũ humore pituitoſo. Hoſce affectus in quauis parte

consistentes horũ Balneorum, Laconici, Embrochæ, aut luti, aut potionis vsu felicissimè curari non dubitamus, faciliùs autem vel difficiliùs pro diuturnitate morbi, humoris tenacitate partis, ætatis, ac similium diuersitate. Atque non solùm has morborum species profligari posse reor, sed has tanquam primã aliarum regulam & scopum propono, ad quem intentus Medicus facilè diuinabit ac prędicere poterit, hunc pituitoso affectu ac frigido vexatum, maximum commodum ex eorum vsu sensurum: illum verò biliosò affectu laborantem, concalfactum & exsiccatum, nil commodi sed plurimum damni reportaturum. Ita de mistis affectibus iudicandum, magis aut minùs iuuãdos, quò magis ad huius aut illius naturã accesserint. Interim non inficiamur, quin melancholicus succus maximam in melius mutationem non sit accepturus: vt potè ob sui frigiditatem & crassitiem calfactione & extenuatione egens. Sic & sanguinis participes affectus, in ambientem celeriùs dissipari poterunt. Et pars affecta aquæ vltra Burmidẽ astrictione roborari, ne facilè fluxionem recipiat. Sed iam sermone vniuersali præmisso eum in particularibus elucidemus, morbos qui à pituita originem trahunt percurrentes, à capite exorsi. vexetur aliquis intolerabili & antiquo capitis dolore à pituita, si ita videtur vitrea (quæ in colo intestino detenta colico dolori similem passionem Galeno excitauit) huic præsentaneum remedium erit balneum, sub quo illius partes comprehendo. Sic resolutos idest paralyticos duos alloquutus sum sanitati restitutos huius solius remedij auxilio: alijs præcedentibus, quæ pręmitten-

tenda erant. Pretereo ea omnia, quæ Guaynerium verè narrasse censeo. Ita spasmo idest neruorum contractioni, à repletione pituitæ opitulabitur, veluti & oris torturæ, Lethargo, congelationi, affluentiæ frigidæ fluxionis: & vt paucis absoluā, omnibus cùm cerebri, tum neruorum frigidis affectibus. Eadem ratione suffusioni præsertim si adhuc in generatione est, succurrent: Sic tinnitum aurium à vapore crasso dissoluent. Itidem olfactui & auditui obstructis ab humore frigido. Haud secus linguæ & gingiuarum mollitiei, defectui gustus, fluxui humiditatum ab ore, tussi humidæ. Asinathi, ac alijs pectoris morbis à causa frigida genitis. Sic & ventriculo laxato & humido subuenit, in quo pituitæ copia infarcta est. Ita iliacæ passioni, & colico dolori à flatibus crassis & viscidis. Quin & vteri superfluam humiditatem tollit: hacque de causa mulierem sterilem fœcundam reddere potest. Ferunt & eius aquæ, quæ in vrbe est, potu calculum diffringi. Eodem pacto Arthritidas à pituita ortas, ac ischiadicum dolorem supra hominum opinionem iuuat. Sic vidi plurimos, quibus ob acceptum in genu, aut in cubito vulnus materiæ copia in eam partem defluxerat, quæ ædem atosum tumorem excitauerat, à quo aut brachium, aut crus adeò rigida detinebantur, vt earum partium motum perdiderint, pristinum motum omnino recuperâsse. Admirabilem enim facultatem habent in duritie etiam schirrosa dissoluenda, & neruis roborandis, ex quouis duorum vltimorum duritiei generum fuerint. Triplex enim durum est Galeno libro quinto capitu. quarto simpl.

durum ſiccitate, cui non auxilio ſed damno eſſet. Durum tenſione, & durum concretione, duobus his auxilio euidentiſsimo eſt: præſertim vbi tẽſio à frigidæ materiæ multitudine fit. Nollem tamen à me iam dicta ita intelligeres, vt exiſtimares te à quauis Balnei parte promiſſos effectus aſſequi poſſe. Longo etenim interuallo ſeiunguntur, quæ Laconicum Lauacrum, Embrocha, Lutum & eius aquæ potio in corpus noſtrum agere nata ſunt: vt ſequenti capite docere ſperamus. Feliciſsimè etiam morbi qui vniuerſum corporis habitum fœdant & afficiunt: cuius generis ſunt pſora, impetigines, vitiligo, elephantiaſis, & ſimiles, abiguntur: diuino potiùs quàm humano ſacrorũ iſtorum Balneorum vſu.

LIBER SECVNDVS QVO DICTORVM BALNEORVM AQVENSIVM RECTVS VSVS CONTINETVR: ET EX CONSEQVENTI OMNIVM SIMILIS FODINAE ET FACVLTATIS.

FACVLTATVM uniuscuiusque partis Balnei explicatio, & primùm, de Laconico.

CAP. I.

MORBORVM curationes methodo prosequi non possumus, nisi priùs saltem crassa Minerua, aperuerimus variarum balnei partium vim & facultatem. Has autem tres esse dicebamus, Laconicum, Balneum, & Embrocham, quibus Lutum, & aquæ potionem addemus. Quidam enim sunt affectus, quædam corporum constitutiones, quibus ex vsu est solum Laconicũ, aut solũ Balneum, aut solum Lutum, aut sola Embrocha, aut sola potio. Aut ex ijs duo, aut plura, aut pauciora, atq; modò hæc, mo-

dò illa. In quibus ratione præscribendis hallucinabitur quisquis horum facultatem non prænouerit: quam vt doceam horum curiosas & inanes conciliatoris, Saùonarolæ & similiũ definitiones pręmittere, non minùs absurdum iudico, quàm si Grammatices præcepta enumerare aggrederer: vt dictiones & phrases quibus vtor faciliùs intelligerentur. Neq; enim omnis qui de re aliqua suscipitur sermo debet à definitione proficisci: sed solũ is qui est de his, de quibus nõ facilè intelligitur quid sit id, de quo sermo habetur. Longè igitur pręstãtius & proposito sermoni aptiùs iudicamus: nouisse Laconicum duplex inueniri, siccum & humidum. Siccum appello conclusum vndiq; locum, in quo aër calidus habetur ignis calore concalfactus. Eius generis hypocausta in Germania hodie frequentissima visuntur. Humidum voco, in quo aër calidus quidẽ est non ab igne, sed ab aquę vaporibus inibi retentis, & aëris congenitam qualitatem alterãtibus & perspicuitatem offuscantibus. Tale illud est de quo nũc sermonem habemus. Cuius facultas cùm in aëria substantia cõsistat, duplici ratione in corpus operatur: quia admouetur cuti, & quia intro sumitur per inspirationem. Atq; suas facultates aër ille faciliùs alijs in corpus insinuabit. Siquidẽ nemo inficias ire potest, quin tenuior substãtia faciliùs crassiori sese insinuet, in reliquis seruata ęqualitate. Prætereà nõ modò faciliùs suas operationes exercebit, sed & vniuersaliùs nulla etenim est vel minima particula exterior, quæ eius contactũ effugiat. Adde hũc quaqua versum, promptiùs permeare foris intusq;. Potest autem prima hæc totius balnei pars La-

conicũ dicta, materias per totũ corp⁹ tũ calfacere, tum verò liquare, Prętereà quę inęqualia sunt æquare, & cutim laxare, & multa excreméta quæ sub hac deteta fuerũtq; vacuare. Humores liquare, nõ solũ quãtũ laconicũ siccũ, de quo Galen⁹ x. Met. sed & magis verisimile est. Cũ nil aliud esse existimẽ humores liquare, quàm eos q vel à siccitate, vt in melãcholia contingit: vel à frigore, vel à crassitie, vel à visciditate, vt in pituita pſertim vitrea fieri solet, parti alicui hærẽt humidiores, tenuiores & vt vno verbo absoluam, fluxiles magis reddere. Hæc autẽ à vapore & aëre calidis, nec admodũ siccis, nec admodũ humidis cùm nõ ab aqua dulci emergãt, sed salsa, nitrosa, & sulphurea, cui incidẽdi, extenuãdi, abstergẽdi & calfaciẽdi vis inest: nõ solùm quantum à laconico sicco posse prestari: sed etiã multò potẽtiùs verisimile est: si vulgatũ illud principiũ cõsideremus quo admonemur cõtraria contrariorũ remedia esse. Eadẽ ratione & maior ab isto sequet̃ cutis laxitas, & maior excrementorũ circa cutem hærentium exhalatio. Haud silentio inuoluendũ iudico, quod cùm summè sit obseruãdum negligi tamẽ conspexi: aẽrẽ hũc quotidię mutare cõuenit, ne vitiũ cõtrahat: siquidẽ omnia calida & humida in loco calido & humido detẽta, nisi difflẽtur promptè putrescunt. Id vt fiat, fenestras vitreas septentrionales circa solis occasũ aperire oportet. Deinde linteolo vel flabellis cõtentũ aẽrẽ explodere. Sicq; nouo se insinuãdi potestatẽ facere: demũ aquã ex qua vapores tollũtur mundã, purã, limpidã, ac fluẽtẽ esse necesse est. Nõ infectã cœno vel lotione mulierũ quibus mẽstrua fluũt, aut ælephantiasi, Lepra, morbo primũ Neapolitano, nunc

cõmuni, aut ſimili affectu laborantiũ: alioqui plus dãni quàm vtilitatis ex his vaporibus ſentiẽt: nã humores ab illis cõcalfacti prõptè putreſcẽt, & febrẽ excitabũt putridã, aut alios affectus humorũ putredinis ſoboles. Alia multa dici poſſent, prẹſertim circa loci & tubulorũ ſtructuram, veluti canales neque ẹneos, neque plũbeos debere eſſe, nec locum anguſtum nimis, & humili cõtignatione, nec ligneis, ſed lateritijs parietibus cõcluſum, tot & talibus cubiculis contiguum, & ſimilia multa: quæ omnia prætereũda iudico. Non enim architectum, ſed Medicum inſtituendum ſuſcepi. Haud tamẽ tacendum eſt, præter iam dictũ Laconicum, vehemẽtiſsimum & in agẽdo efficaciſsimum parari poſſe, ſi occluſus ille canalis de quo in balnei hiſtoria, perforaretur: illi etenim foramini affectum membrũ ſuperpoſitum, incredibile ſentiet iuuamentum.

De Balnei facultatibus CAP. II.

CVM balnei cùm nomẽ, tum facultas, hac in diſceptatione primas partes ſibi vendicent: de illo ex Hip. & Gal. varijs locis meritò diſſerendũ eſt. Balnei nomẽ dupliciter ſumi cõſueuit. Aliquãdo omnes ſimul balnei partes cõprehendit Laconicũ (de quo primo loco egimus, quia primũ eſt ſitu & vſu) lauacrũ, Embrochã ſeu Gutturniũ, lutũ, & alia loca Lauacro contigua, quẹ ante ipſius vſum vel poſt ſunt vtilia. Aliquando ſolum lauacrum balnei nomine intelligimus. At aqua ex qua perfundimur vel ſimplex, nec miſta eſt, ac ex eorum natura quæ Græci ἄποια vocare conſueuerunt, vel miſta ab arte, vel à natura. Priorem dulcem

appel-

appellat Galenus. Ex posteriori, quam à natura mistam dixi, sponte nascentem vocat. De quarum facultate & vsu tertio sanit. tuẽdæ se dicturum pollicitus quidem est, at promissi immemor verborum consecutione deductus, hoc omisso ad lassitudines diuertit. Nec de illis alibi mẽtionem fecit, nisi obiter & per trãsennam, vt com. in Aph. 11. sec. IIII. & à Meth. vbi ex lotione in aquis aluminosis quendam in diariam incidisse scribit ob cutis stipulationem quam inferũt. At de balnei
» aquę simplicis seu dulcis viribus, varijs in locis scripsit,
» ex quibus eas collegimus, quas proposito balneo aquẽ
» si in vrbe scaturienti cõuenire censemus. Qualia sunt
» balneum dulcis aquæ calidæ calfacere, partes duras, dẽ
» sas, tensasque emollire, fundere, rarefacere, ac mea-
» tus dilatare: excrementum putreque, si quod intus ad
» cutem hęret, euocare, totum corpus vacuare. Quod fu
» midũ ac fuliginosum est digerere. Sitibundos, eos qui
» non sitiunt efficere. Liquefactis in corpore excremen
» tis fluxiones excitare. Alimentum in corpus distribue re Adhæc lateris pectorísque & dorsi dolorẽ mulcet, sputũ maturat educitque, & spiritum facilem reddit, lassitudines tollit, vrinas ciet, capitis soluit grauitatẽ, & similia iuuamẽta præstat: vt. 3. sanit. tuendę, & com. i 11. in lib. de. Rat. vic. in Ac. ac alijs in locis. qui effectus cùm particulares sint, non veniunt enumerandi quandoquidem methodico vniuersales facultates tradidisse sat est. Qui omnes effectus si moderatæ caliditati & digestioni simplicis aquæ tribuuntur, quantò magis huic sunt tribuendi: in qua præter acquisititiam caliditatem est & innata caliditas: deinde tenuandi, inci-

dendi & abstergendi vis à sulphure nitro & sale: vt ex IX.simp.est manifestum. Ascribuntur quidem balneo dulcis aquæ alij effectus, humectare, calfactos, & à sole adustos refrigerare, febricitantibus etiam ardente auxiliari, somnum prouocare, sitim sedare: quos proposito balneo conuenire non putamus, nisi fortè per accidẽs vacuata materia calida horum aliquod præstent. Nec etiam huic balneo cõuenit quod habetur com. in Aph. XV.sec.II. " Quæ fit per balneas euacuatio parua est, & ferè solam cutem euacuat: quæ autem sunt per carnẽ & partes solidiores dispersæ superfluitates, haud sufficienter balneis vacuantur. Cuius oppositum asserere videtur XI.Meth. inquiens Balneum totum corpus euacuat. Et com. in Aph. II.sec.IIII. scribens. " Balnea calida præsertim sulphurea, nitrosa & bituminosa totum corpus æqualiter euacuant. Quæ sententiæ si non seorsim examinentur in morem eorum, qui Galeni flosculorum aut veriùs fæcũ sunt studiosi, haud difficile erit iudicare nil illis inesse contrarietatis. Quandoquidem duplex Galeno cõstituitur euacuatio, particularis vna, altera vniuersalis. Particularis est, quæ partem duntaxat aliquã excrementorum onere pressam leuat: Vniuersalem verò appellat, quæ communiter ab vniuerso corpore humorem subtrahit. Cùm itaque à Galeno dictum sit totum corpus balneo vacuari, non idcirco dictum est, quòd omnes etiam in alto delitescẽtes partes perfectè expurgentur, quales sunt quæ primæ regionis nomine comprehendũtur: sed quia vniuersalis vacuatio sit vniuerso primùm corporis ambitui exinaniendo accõmodata: posteà vlteriùs & diutiùs agendo etiã

alijs

alijs partib⁹. Adde nõ inficiari Galenũ per carnes & solidiores partes dispersas superfluitates balneo vacuari, sed non sufficienter inquit. Adhæc cùm per solam cutem dispersas superfluitates vacuari dixit, addidit ferè. Duplex igitur responsio inuenta est. Prior ex varia significatiõe totius. Posterior ex additione duorum aduerbiorum ferè, & sufficienter. Si itaque à toto corpore vacuare balneo simplicis aquæ conceditur ob leuem resoluendi & digerẽdi facultatem, quam nactum est, quantò magis id nitroso & sulphureo attribuendum est. Alia obiectio sese offert, quam diluere non erit absurdum, ne cuipiam negotium facessat, & eam quam meis dictis tribueret fidẽ imminuat. Com. III. in lib. de rat. vic. Ac. scripsit γιγνομένου δὲ καυσώδους πυρετοῦ καὶ δι' ἁλμυρὸν φλέγματος σηπομένου, ἰστέον ἐπ' ἐκείνων ἐναντιώτατον ὑπάρχειν τὸ βαλανεῖον. οὔτε γὰρ, διαφορεῖται κατὰ τὸ δέρμα, καθάπερ ὁ πικρόχολος χυμὸς, οὕτω καὶ ὁ φλεγματικὸς, διὰ τὸ παχύ τε καὶ γλισχρὸς ὑπάρχειν οὔτε σβέννυται πολυχρονίου πέψεως δεόμενος. Ipsamet Galeni verba adferre oportuit, quòd Galeni sententiã interpres non fidè seruârit, alioqui Græca ascribere non solemus. Quæ si Latio sermone donentur sic habent. At si febris ardens à pituita salsa putrescente gignatur, aduersissimum illis esse balneum scire oportet: Haud etenim ita pituitosus humor per cutẽ dissoluitur, quẽadmodum biliosus, ob ipsius cùm crassitiem tum lentorem. Neq; extinguitur cũ diuturniori cõcoctione egeat. Hęc verba sententiam nostram de affectibus pituitosis horum vsu profligãdis non infringũt, idque pluribus nominibus. Primò quia in tali febre, cùm in venis maximis ea pituita putrescat, duplici ratione vacuationi

resistit, qualitate crassa & tenaci, ac partium in quas primò balneum operatur interuallo: ob id longo horum vsu egemus, vt aliquid euacuemus. At balneum calfacere iam diximus: ardenti autẽ febri calfactio perniciosissima: plus itaque caloris ex ijs balneis sensurus est æger, quàm refrigerationis ex vacuata materia calida. Hac enim spe vbi non destituimur, in febribus, & pharmaca cathartica propinamus, etiam si calfaciant. Secundò cur in pituîtam parum posit causam adferẽs non scribit eam per cutem nõ posse dissolui, sed addit καθάπερ καὶ οὕτω: hoc est, queadmodũ, & ita, quasi fateatur quidem vtrunque sudoribus & insensili transpiratione dissolui, sed dissolutionis facilitatem imparẽ esse. Atque hac de causa postrema particula non balnei vsum in hoc affectu, sed vtendi tẽpus auersari videtur, nempe ante coctionẽ: quæ pituîtæ necessaria est, bili non ęquè. tandem demus, si ita vis, id non præstare dulcis aquæ balneum, quid vetat quin id præstet propositum balneum: cui decuplo maior vis inesse liquidò cõspicitur ab immistis, quæ sua tenuitate, sua abstersione, suo calore hæc potentiùs & citiùs agere nata sunt. Sed si inter hæc balnea tanta est virium diuersitas, quorsum à nobis calidæ & dulcis aquæ effectus enumerantur. Cùm mistæ potiùs ex nitro & alijs iam dictis sint adferendi: id optima ratione factum iudicabit quisquis ex iam factis hypothesibus didicerit, hásce facultates à moderato illo calore & humorum euaporatione emanare. Quę vires cùm potentiùs & efficaciùs hæc nitrosa & sulphurea sequantur, cur denegabitur probădi ratio, quæ à minori ad maius deducitur. Hac ratione mo

ti

ti initio eas subtraximus facultates, quæ à frigiditate & humiditate cõgenitis pendẽt. Absurdũ iudico huic narrationi hoc loco particulares balnei effectus insere-re, siquidẽ & numero infiniti & fallaces sunt, adeò vt sine limitatione talia pronuntiantes non errare sit impossibile. vnde Galenus VI. sim. in plantarum historia enarrãda summũ & grauẽ virũ Dioscoridẽ reprehẽdit, quòd simplicium aliquot particulares effectus aliquãdo stylo sit prosequutus. Quis enim non irridebit si audierit balneum idẽ calfacere, refrigerare, impinguare, & idem corpus gracile reddere? Cùm tamen hæc vera sint: sed refrigerat, & gracile reddit non per se, sed per accidẽs: nõ id corpus ex illi⁹ vsu, sed ex & abusu patitur abusum autẽ sub vsu, de quo posteà, cõprehendere par est. Quare his erimus contẽti, nedũ ꝓpositę rei aliquid luminis adferre contendimus, in tenebras incidamus, vt populo accõmodatam differendi rationẽ sectemur.

De embrochæ facultatibus Cap. III.

EMBPOXH Grecis, Latinis irrigatio dici posset. Si quidem eam indicat irrigationem (a verbo βρέχω, quod pluo ac irrigo significat) qua per aquam per epistomium è gutturnio defluentem, aut alia ratione profundimur: vt in impluuio imbrium tempore fit. Hæc embrocha suæ aquæ vires & effectus iam dictos præstabit: eò differẽs ab eiusdẽ balneo, quòd vni tãtùm particulę etiã minimè accommodari possit & cuilibet, vt capiti, spinę, cubitis, & alijs artubus, illud

verò nequaquam. Deinde quòd in profundum promptiùs penetret, quod vehementiùs, & potentiùs agat, id quod ratio & experientia demonſtrârunt, in phrenitide, in ſiſtendo è naribus ſanguinis fluore, & in alijs affectibus, in quibus ex alto aquam ſimplicem, aut decoctum aliquod ſtillamus. Quare ſi antedictas harum aquarum qualitates deſideremus, vbi frigido & craſſo humore occupatam vnam ſolam particulam liberare volemus, fœliciùs id aſſequemur embrocha aquæ in vrbe ſcaturientis, quàm eius quæ extra. Hæc enim ad neruos humectatos & relaxatos artus accommodatior videtur: quandoquidem potentiſsimè exſiccat & aſtringit. Illa verò ad ea, quæ ob humoris copiam calfactione, exſiccatione, extenuatione, inciſione, abſterſione, digeſtione, & ſimilibus egent.

De luti & potionis facultatibus.
Cap. IIII.

AD Luti facultatem cognoſcēdam ſufficiāt quæ initio proprio capite de luti qualitate inſcripto diximus, ne eadem bis ſint repetenda. Potata illa aqua quę in vrbe ſcaturit, aduerſus humores in ventriculo, inteſtinis & venis meſaraycis hærentes potentiſsimè ſuas vires exercebit, nullo enim interueniente & integris viribus eas partes attinget. Idipſum in pulmone & thorace faciet, faciliùs tamen & difficiliùs prout pars propin-

quior

quior, aut remotior erit à meatibus per quos illa trāsit Hæ tamē omnes multò fœliciùs ex huius potu quàm ex balneo, iam dictos effectus assequētur. Quæ extra vrbem est ad relaxationem earundem partium ex sola intemperie humida prodeūtem aptior videtur, quàm ad eundem affectum ex intemperie & humore compositum. At cum harum vniuersali facultate ex proprio loco cognita vnicuique de embrocha & potione ratiocinari facile sit, illis omissis ad rectam vtendi rationem properemus. Multa alia, de his, in balneorum vsu adferemus, quæ temerè multi huic loco inserunt.

Eorum enumeratio quæ aute balnei vsum, in quouis morborum genere profligando, sunt consideranda

Cap. V.

METHODVM exactam vnū aut alterum morbum curandi in Galeni operibus non probè exercitato medico paucis verbis aperire est difficile, inexercitato impossibile: Siquidem methodo quidpiā inquirere inueniréque nil aliud est, quàm via quadam & ordine ita in disquisitione progredi: vt aliquid primū proponatur, aliquid secundum, tertium, & quartum, atque ita de reliquis omnibus deinceps, quoad demum ad ipsum

quod ab initio est propositum sit peruētum. Id autem legitimè præstare non possumus, nisi ea omnia nobis perspecta sint, quæ methodum necessariò præcedunt. Quorum elenchus libr. ij. meth. habetur. Hac de causa à Galeno probatas cōclusiones principiorum vice assumemus: Sícque breui narratio hæc optatum finem sortietur. Quibûsnam in morborũ differentijs seu formis ex horum balneorum vsu salus speranda sit, paulò anteà recensuimus. Nunc eorũdem neque causas, neque signa à nobis audire nemo expectet. Sed qua ratione illis vtendum sit, vbi recensuerimus quod sequimur assequemur. Ex iam perpensis aquæ & luti facultatibus pręcipuè sex morborum genera, seu mauis species sanari posse conijcimus. Intemperiem frigidam, humidam, frigidam & humidam. Aut frigidam cum humore, aut humidam cum humore. Aut frigidam & humidam cum humore. Quibus tamen instrumentalium & vtrique parti communium morborum differētiæ plurimæ complicantur. Sed cùm hę & illæ quę à partium diuersitate sumuntur, si adinuicem connectantur, modò cum his, modò cum illis, veluti ex vigintiquatuor literarum mutua cōnexione vocum numerus nobis infinitus gignitur, ita infinitus ex tali differētiarum connexione morborum numerus resultabit: qui methodi limites superat: ob idque in eo tradēdo non rationalem viam, sed confusionē ingredi oporteret. Si quæ tamen à partiũ diuersitate, aut aliorum humorum mistione, aut ab alijs erũt sumēdæ indicationes, illę non omittentur. frigidã & humidã cum humore, proposito in exēplũ alicuiˀ partis affectu ita examinemus, vt curationis

alia-

aliarum partium, & aliorum affectuum veluti index esse posit. Proponatur aliquis podagrico dolore vexatus, qui in vtroque pede ædematodes tumor adsit. Hic dolor simptoma est à duplici morbo excitatum ab intemperie frigida & humida, & à solutione continui nempe à tensione. Tensio autem à morbo instrumentali à magnitudine aucta pendet. Magnitudo aucta causam habet pituitæ multitudinem. Vt igitur hũc dolorem tollas, intemperiem & tẽsionem tollas oportet. At ambo hæc à pituitæ multitudine fiunt, hanc igitur semouere oportet, vt summoueatur consideran dum, num proprio affectu, num per consensum, pars affecta laboret. Num vtroque proprio & per consensum. Aut si mauis, perpendere oportet, num is humor ibi genitus sit, & adhuc generetur. An eò transmissus fuerit, & transmittatur, ac transmitti consueuerit. Si aliunde transmittitur, ex proprijs indicijs intemperiei vniuscuiusque partis cognoscendum, num à capite ma lè affecto, num ab hepate, num à ventriculo, num à toto genere venoso, aut alia parte, alijsúe, ad intẽperiem frigidam vergentibus id accidat. Hoc cognito, videndum est an sola intemperies in ea parte adsit, an vnà cum intemperie pituitæ quantitas. Ad hæc num solita euacuatio aliqua suppressa, huius causa sit. Demũ considerandum cum plethoráne, vel quæ ad vasa, vel quæ ad vires spectatur, an sine plethora sit. Demus hominem esse sanguineum calidi & humidi temperamenti plethoricum: Qui ob cibos mali succi, & vitam otiosam, vel ingluuiem, ac vorandi consuetudinem diutur num somnum, vel aliam quampiam causam vt subi-

tum à cibo largum veneris vsum, in cerebro ac vẽtriculo multam pituitę copiam collegerit, qua veluti onerata natura, tanquam superfluo & inutili excremẽto, eam per periodos ad pedes transmittat. Nullaq́; in eo suppressa sit vacuatio. Nam si aliqua asset suppressa, in primis eius euocationem curationis ordo expostularet. Siquidem epilepsiam vidimus multis remediorum generibus per annos aliquot à doctissimis Medicis tentatam, nulli vnquam auxilio cessisse. Postremò reuocata vacuatione per tibiam fieri solita, hominem penitus liberum reliquisse. Sic in alijs cùm morbis, tum vacuationibus necessariò faciendum ratio Galeni authoritati septimo Meth. innixa docet, & experientia confirmat. Sed ad nobis propositum ægrotantem redeamus. Huic ob plethoram mittendus sanguis est à viriũ robore, & morbi magnitudine sumpta indicatione, non omissis indicationibus coadiuuantibus, (quorum plurimas sub virium robore cõprehendi nõ ignoramus) à corporis constitutione, ab ætate, ab aëris intemperie, à secuturis euacuationibus, & alijs. Si enim propositus vir carne sit laxa, molli, pingui & alba, ac gracilibus venis, & modici sanguinis, huic aut sanguinem non mittes, aut parum detrahes. Quòd si præter hæc tempore æstatis in regione æstuosa, & cæli statu calido ac sicco versetur, huic planè sanguinem nõ mittes. Quandoquidem virium robur in isto veluti in eo qui nondum decimumquartum annum attigit, non adesse conijcies. Deinde ita earum euacuationum quæ posteà fient pharmacis, balneo & inedia rationem habebis, vt ex his omnibus inuicem iunctis eam vacua-

 tio-

tionis quantitatem assequamur, quam animo concepimus necessariam esse. Posteà cerebri & ventriculi, à quibus eam pituitam gigni supposuimus, ratio habenda est.

Complicatorum affectuum consideratio
CAP. VII.

IAMQVE hîc complicatorum affectuum consideratio sese offert, quam hisce paucis verbis cõprehendimus: Vt quid à quo, Quid ante quid, Quid cum quo, Quid post quid, sanari queat consideremus. Nisi vel morbus, vel simptoma aliquod maius vitæ periculum minetur. Tunc enim, vt propriè loquar, non seruato sed potiùs interrupto ordine illi occurrere oportebit. At si nec à iam propositis morbis, nec à simptomatibus eos concomitantibus ordinatè curandi induciæ denegentur: liberam sectabimur viam, non coactam, qualem eam esse sępenumero cõtingit, quam Sep. Method. docuit Galenus. Cùm ab eo exordiendũ admonet, à quo maius vitæ periculũ impendet, perpẽdamus igitur, Quid à quo, id est quisnã horum affectuũ ab alio dependeat, aut generetur, aut augeatur, aut ex alterius recuperata sanitate sanitatẽ recipiat. Quid ante quid, id est, Si horũ affectuũ vnus ab altero ita depẽdeat, vt alterius causa sit, ille verò illius effectus, is qui alterius causa est ante aliũ venit summouẽdus. Illud prò cõperto habẽtes,

non posse ad perfectionem vllum affectum sanari, manente adhuc ipsa vnde natus est causa. Quid cum quo nobis indicat considerandum, num eodem tempore vno aut pluribus remedijs illis pluribus morbis, liceat occurrere. Ordo etenim curationis ita se habet, vt aliquando simul & semel plurium curationem non modò molliri, verùmetiam assequi concessum sit. Aliquando vni affectui succurrere conceditur citra alterius noxam. Aliquando ita contraria remedia expostulant, vt dum vnum propulsas, alterum augeas oportet. Sicut in phlegmone vlceri coniuncto, in quibus manifestum est quæ phlegmonem sanăt, ea maius reddere vlcus. Atque sub hisce particulis, si negatiuè sumantur, comprehẽdere possemus: quod Galenus cõsiderandum initio dixit. A quo maius vitæ periculum impendeat. Nam quid cum quo sanari non posit nobis indicabit, temerarium esse velle alicuius affectus curationem aggredi, neglecto eo vel affectu, vel simptomate, quo non ablato homini periclitandum est, præsertim vbi illum oppugnando id à quo in mortis discrimen homo deducitur non oppugnas. Exemplo euidentissimo tibi sit febris cum lipothimia, cui si sanguinis missionem & catharticum medicamentum, quæ febri debentur, adhibueris, non medici, sed carnificis munere fungêris. Id autem vnde indicatur, nisi ex consideratione eius cum quo coniungitur febris? Sic vt in proposito exemplo lectorem exerceamus. Demus eò peruenisse ventriculi intemperiem iam dicti podagrici, vt coctionem omnino labefactare cernatur. Pituitę quæ in huiusce pedibus hæret euellendæ: non alienus à

ratione

ratione esset vsus catapotiorum, quæ hermodactylos, scammoneam, Turbit, Colochintida,& similia recipiunt. Huius etiam generis est compositio illa celeberrimi viri domini Petri à Bayro, quam Garicostinum appellari voluit. Hisce tamen si vtaris ventriculi imbecillitate neglecta, hominem ad extremam debilitatem deduces, nec posteà virium robur recipere fas erit eo labefactato, sine quo vana sunt omnia auxilia. Id autem non aliunde indicabitur, quàm ex eo cũ qua coniungi podagram contingit. Is itaque affectus cum quo alij coniunguntur, si magnitudine longo interuallo illos superet, ab eo incipienda erit curatio. Superabit autem duplici nomine, vel quia facultatẽ lædit, quæ corpus gubernat. Vel vt clariùs loquendo duo sub vno comprehẽdam, quia actionem labefactat præstantiorem,& corpori magis necessariam. Ne iuxta hãc considerationem ratiocinandi actionem ventriculi aut iocinoris opus excellere putes. Altera affectus magnitudo ab eius propria essentia desumitur, quam iterum bipartitò secamus, in ipsius morbi vehementiam,& malignitatem, vt colicus dolor cum ventris aut intestinorum intẽperie, aut alio quopiam affectu. Huius enim doloris vehemẽtia ad se curationem trahit. Sic etiam si malignior vt vulneri iniectum venenum, aut nerui punctura, aut conuulsio, & talia si vulneri cum phlegmone & similibus complicentur. Sed iam ad institutum redeo, ne si verborum consecutione deductus, vlteriùs digrediar: illud Horatij mihi obijciatur.

Sed nunc non erat his locus: & fortasse cupressum
Scis simulare, quid hoc, si fractis enatat expes

Nauibus, ære dato qui pingitur? amphora cœpit
Institui currente rota cur vrceus exit?

Reliquum est, vt quid post quid sanari debeat consyderemus. At si verum est cõtrariorum eandẽ esse disciplinam. Si ex iam dictis nouimus quid ante quid sit faciendũ. Iteratò quid post per quid examinare superuacaneũ est: hoc enim ex illo iam cognitum esse debet. Iam itaq; ad ordinem in propositis affectibus examinandum accedamus. Dolor podagricus primus sese offert tollendus. At ille ab intemperie & à tensione morbis pendet. Sed hæc à ventriculi & cerebri intemperie frigida à qua pituitæ copia gignitur fiunt. Hæc intemperies facta est à pituita, quæ à cruditatibus, aut alijs causis inibi collecta, in sibi similem intemperiem tandem partes illas immutauit. In hoc causarũ affectuum & simptomatum complexu, si iam dicti ordinis non es immemor, à quo maius vitæ periculum impẽdeat spectabis. Aut si mauis considerabis, num hi cum aliquo complicentur, qui reliquis maior manifestè conspiciatur. Sit enim exempli gratia dolor hic adeò vehemẽs, vt ab eo vires prosternantur. Ab isto demulcẽdo exordienda curatio est, non solùm per verè anodina, quæ doloris causæ summouendæ sunt accõmodata, sed etiã per stupefacientia, si aliorum remediorũ omnino deplorata spes est, alioqui non. Fingamus cum miti dolore eò deuenisse ventriculi intemperiem, vt coctionem labefactet. Quia hæc intemperies reliqua magnitudine vincit, ea inquam magnitudine quæ à prestantia læsæ actionis sumitur. Ab ea frigiditate retundenda calidis

cùm

cùm admotis,tum sumptis,erit curatio incipiẽda. Atq; si quæ ab horum natura suggeritur indicatio similia expostulet,facilis est curandi via. Siquidem solùm auctioni quantitatis remediorum,intentioni qualitatis, frequẽtiori eorundem repetitioni aut immutationi, Medicum intentum esse oportet. At vbi contraria exposcũt,veluti proposita doloris vehemẽtia, stupefaciẽtia quę impensissimè refrigerant. Affectus doloris causa,nempe frigida intemperies calida hîc opus,hîc labor est:hîc Medici prudentia, quã non temerè necessariam prædicauit Hippocrates,erit exercenda,qua si prosperè velit vti, ita horum vsum moderabitur : vt illatam noxam posteà resarcire concedatur, ne relictum secundo loco curandum affectum incurabilem reddat. At si horum nullus sit qui vires labefactans ad se curandi ordinem reuocet,expostulat ratio ab illius curatione exordiaris, qui alterius causa est, ac alterum fouet. Spectemus igitur num ventriculus proprio affectu laboret,num per consensum cum cerebro, num vtroque proprio & per consensum. Demus enim continuam à cerebro in ventriculum pituitę fluxionem intemperiẽ vẽtriculi & generâsse & augere. Sanè priusquàm ventriculo prouideas, hanc sistere oportet, deinde alios affectus eodẽ ordine curare. Sic enim nobis indicârũt quæ sub his particulis cõprehẽdi explicuimus. Quid à quo, Quid antę quid, & quid post quid. Sed à postrema particula,quid cũ quo sanari queat admoniti,cõsiderabimus num eodẽ tẽpore,num eisdem remedijs omnibus his affectibus liceat occurrere. Cúmque omnes hę intemperies fouentem causam habeant

humorem pituitosum huius vacuationem aggredi oportet: præsertim cùm harum partium connexio ita se habeat, vt nec à cerebro, nec à pedibus vacuare possis, quin & ventriculum vacues. Facilis itaque iudicari debet ea connexio, in qua omnia in vnum remedij genus conspirant, vt hîc proposita complicatio ad pituitę vacuationem. At quæ à vacuatione & humoris vacuandi natura suggeritur indicatio, commonstrant præmittendam esse aliquam præparationem: sed quid sit præparatio hæc, sequenti capite aperiemus.

Quid sit humorum præparatio, & quæ in ea requirantur

CAP. VI.

QVID sit præparatio hæc, vnde meliùs discere possumus quàm ex ipsius rei propositæ natura: Præparamus vt facilè trahamus: At vt id prosperè assequamur, tria etiã cuiuis plebeio necessaria videbuntur. Vt fores ac tota via per quam res trahenda transire debet pateant: vt res quæ trahitur trahentem facilè sequatur: vt id quod trahit virium robore rem trahendam vincat. Postrema hæc conditio adseruanda est considerationi, quæ cathartici medicamenti exhibendi rationem dimetitur. Priora duo præparantium ordini debentur. Atque vt à primo exordiar, viæ per quas humores transire debent sunt venę & intestina, ne hæc pateãt impedimen

to

to est horum occlusio: huic reclusio debetur, vt hæc perficiatur occludentis causæ remotio est necessaria: At hæc causa varia & multiplex esse potest: aut enim quia hi meatus coalescũt, aut quia cõstipantur ab occupantibus cauitatem internam, aut quia comprimuntur à vicina parte, aut quia ipsorum meatuum essentia residet & contrahitur. Atque hæc, nempe compressio & contractio, vel fiunt ob siccitatem, vel duritiem, inflammationẽ, corruptionẽ à sphacelo, suppurationẽ, inflationẽ, vel dum alia quauis ratione hæ partes hosce meatus cõstituẽtes, vel cõstituentibus cõtiguæ aduentitia magnitudine turgent: deinde sua mole cauitates occupant, & meatus obthurant. Idq́ue de trunco venę cauę, de porta, mesaraicis intestinis, & hisce contiguis, vt hepate mesereo pancrea & similib⁹ intelligi velim. Nam etiam si aliarum venarum quæuis fuerit obstructa nil aut parum vacuationi officiet, nisi fortasse eius partis quæ ab illa nutrimentum accipit. Nulla tamen est meatuum astrictio quę non sit noxia: vnde in summa ambientis frigiditate velut & in caliditate, periculosa est. In illa ob meatuum nimiam astrictionẽ, in hac ob immodicã apertionem, quam virium dissolutio sequitur. Aut non patent, quia obstruuntur ab humoribus multis crassis, lentis. Cui igitur propositũ erit ita corpus præparare, vt fœliciter illi purgatio succedat, hunc morbos hosce instrumentales, si qui adsunt tollere oportet accõmodata vnicuiq; curatione. Quã si narrare aggrediar, nõ quod mihi ꝓpositum est docere videbor, sed ex multis in vnum coaceruatis cõfusionem aliquã constituere. Iam priorẽ preparandi viã attigimus

nunc posteriorem explicemus. Non satis esse dicebamus vias per quas res trahenda transire debet apertas esse, sed & oportere eandem facilè sequacem habere. Facilè sequetur corpus quidem terreum, & solidum, si leue sit collatum robori rei trahentis, si phæricę figuræ: sic enim trahenti aut impellenti faciliùs cedet. Corpus verò humidum de quo hîc sermonem habemus, si suapte natura fluxile sit. Videndum igitur quæ sint impedimẽto quo minùs humida promptè & aptè fluant. Imprimis crassities, sic enim flumina minùs rapidè labi cernimus, quæ crassiorem aquã habent, loci seruata paritate. Adhæc nõ facilè sequetur glutinosus humor, quod ex ipsa glutinosi definitione facilè cõmõstratur. Si quidẽ id glutinosum seu viscidũ appellãt: quod quid quid tetigerit, huic egrè dissolubilis adhæret. At ambo hæc impedimẽta in pituita inueniũtur, substãtiæ etenim crassæ ac lentæ est. Vt itaq; eã fluxilẽ & sequacem reddamus, ambo hęc demoliri conuenit. Id autem contrariorum vsum indicat: at crasso opponitur tenue, lento τὸ ῥυπτικὸν quasi detersiuum dicas. Si itaque contrarij nomen paulò vlteriùs protrahamus quàm lubeat Arist. quemadmodum Galeno placet vndecimo methodi, suam illis contrarietatem opponere dicemur, cum extenuantibus, detergentibus, incidentibus, & eam fluxilem facientibus vtemur. Atque cùm hæc fueris exequutus, ne te omnia assequutum putes, quæ ad præparationem necessaria videntur: vnũ enim & potissimũ in animato corpore adhuc desideratur. Non enim quemadmodũ in inanimatis omne, cùm præparandi, tum trahendi munus externis tales effectus producen

ducētibus causis cõmittitur. Quinimò cùm animantia hisce quas hîc optamus viribus sint dotata attractrice & expultrice: nisi has coadiutrices habuerimus, infœlices & improsperi erũt nostri conat⁹. At expultrix si rectè suo fungat̃ munere nõ solet insurgere, nisi post absolutã concoctricis facultatis actionẽ. Sed elaborari & cõcoqui nequit res aliqua, nisi retineatur. Quatuor itaq; facultatum naturaliũ actio consideranda, præsertim duarũ ordine postremarũ, concoctricis & expultricis: nam attractricẽ & retentricem ea tantùm ratione perpendi solent, quatenus concoctrici veluti ancillantur. Constituendus itaque alius, pituitã aut aliũ humorem apparãdi modus, qui est omniũ primus, potissimus & dignissimus: quem natura facit, quam, cùm nos eius tãtùm ministri simus, non solùm adiuuare, sed etiã imitari & sequi par est. Hîc concoctio propriè vocatur, quam expulsio consequitur: Quãdoquidẽ solet natura seu innatus calor in humores agere crudos & aptos, vt in vtilẽ substantiã trãsmutẽtur, qualis est pituita, ea coctione bonũ mutat, reliquũ deinde expellit. Crudos verò & ineptos ad eam trãsmutationem suscipiẽdam, vt pote quibus nulla est substãtiæ familiaritas cũ transmutãtis substãtia: quales sunt bilis vtraq;, serũ sanguinis ἰχῶρες & similes cõcoquere dicitur, cũ eos superat ac vincit, ab alijs seiũgit & separat. Sic enim cõcoctionis vocabulum sumi vult Gal. com. in lib. Hip. de ra. vic. acut. vt igitur apparata materia sit, vel eam turgere oportet, vel concoctam esse. Turgere autem constat, quando inordinato quodam motu ab vna parte in aliam transfluit. Veluti concoctã dicimus, cùm natura

humorem vincens ac ſuperans malignum à bono ſecreuit, & eius excretioné aggreditur. Hæc tamen non ſemper eſt expectáda, ſed ſolùm in his morbis, in quibus fieri ſolet, vt in febribus continuis, & ſimilibus. In alijs verò morbis in quibus nulla fit coctio fruſtra expectaretur, vt in podagra, colico dolore, elephantiaſi, ſcabie, impetigine, & ſimilibus. Priores igitur duos præparationis ſcopos nempe meatuum recluſio, & humoris fluxibilitas à quibus ſæpe tertius nempe concoctio pendet Laconico, & balnei vſu aſſequi poſſemus, ſi nobis propoſitum eſſet totam hanc pituitam per cutem inſenſili tranſpiratione euacuare: at id non poſſumus multis de cauſis. nam eam præparant quæ circa cutem eſt, præparando euacuant, euacuando trahunt in venis & alijs partibus contentam. Sicque obſtructiones augent, totius corporis habitum vitioſo ſucco replent: quòd ſi pergas vacuare donec tota primùm pręparata, deinde tota vacuata fuerit, cùm indiſcriminatim illa vacuatio fiat & primò omnium tenuiorum ac promptiorum ad tranſpirationem, proculdubio hominem ad ſummam debilitatem deduces, natiuo calore reſoluto. Sicque vel ad mortis diſcrimen eum perduces, vel intemperiem frigidam ſummoperè augebis. Adde quòd ab horum vſu ad pharmaci purgãtis vſum tranſire non oportet, contrarij enim horum motus ſunt: hoc enim ad interiora, illud verò ad exteriora trahit: vt poſteà in eius vſu docebo. Quare alia via ineunda eſt, ex qua citra damnum quam ſequimur vtilitatem, aſſequamur. Id fiet per ſumpta ſerapia vel decocta ex herbis, aut earum partibus humorem

hunc præparantibus,aut etiam potione aquæ in vrbe ſcaturientis, præſertim poſt vſum mitiorum. Ne ſi ini tio id fortioribus moliamur, materię multitudo admo tum incitata è venis maioribus in minorum oſculis ſe ſe impingat, ibiq́ue reuocationi cõtumax hęreat. Eius generis ſunt mel roſ. ſerapiũ de mentha,de abſinthio, de ſtechados,de duabus rad.& ſimilia. Itidem decocta ex ſaluia, betonica,ſtechados,mentha,abſynthio,apio, fœniculo & ſimilibus. Quæ fruſtra à me connumerantur Medico. Sed obiter ſic pauca dicere lubuit, ne viderer poſt vniuerſalium præceptorum enumerationem exercitationis,quę in particularibus verſatur, obliuiſci. vbi non terno ſerapiorum numero (quod ignari faciũt) ſed ex ſignis,concoctionis pręparatam pi tuitam cognoueris phlegmagogo medicamento educenda eſt. Huius generis ſunt hyera picra, agarum, diaff. & ſimilia. aut ſi catapocia magis ex vſu videntur azaireth,elephanginæ,de agarico, cochiæ, artheticæ, & ſimiles. In quibus præſcribendis rationali Medico opus eſt,qui & parti accommodatum, & conuenienti quantitate nôrit eligere, cui non ſatis ſit ſemel præparaſſe, ſemélque purgâſſe, ſed id iterum atque iterum faciet,donec vniuerſam cacochimiam ſublatam viderit. His peractis, poterit capiti embrocha in commiſſuram coronalem, ventriculo potione eius aquæ ſuccurrere. At quia in calfaciendo hæc parum poſſunt, ob id quod intemperiei frigidę reliquum erit,id calidis tam ſumptis,quàm admotis propulſabis. Eodem tempore pedes in laconicum inſeremus pręcipuè ſi cutẽ denſam, & humorẽ admodùm craſſum eſſe

conſpexerimus:nam & foramina ad id apta,& huiuſce aëris vim id poſſe præſtare iam diximus. Ab eo in balneum pedes transferet. Sit autem aqua temperatæ caliditatis,nam quæ calidior eſt, ſibi ipſi viam occludit cutem contrahens & denſans. Ab horum vſu cùm maiorem & tenuiorem partem exhalâſſe conſpexerimus,ad relictam craſsiorem & duriorem diſſoluēdam embrochę pedes ſupponemus aliquo temporis ſpatio. Vbi hæc facta ſint,ad luti vſum tranſibit. Vbi ex horum vſu nil pituitę relictum conſpexeris,ſed ſolam humidam intemperiem, ac dictarum partium debilitatem & relaxationem vſu aquæ vltra Burmidam ſcaturientis hanc aptiſsimè tolles. A capite embrocha, à ventriculo potione, à pedibus embrocha & balneo. Horam autem ad id accōmodatam & omnia quæ veniunt obſeruanda in balneorum vſu explicemus.

Peculiaris & propria enarratio vſus balnei Laconici & luti

CAP. VIII.

VT balnei vſum certa quadā & ordinata ratione tradamus, ad limitatos quoſdā ſcopos reducēdus nō temere videtur. Hi autē primaria & vniuerſaliori partitione ternario numero ſecabuntur. Primò enim videndum eſt quibus ſit vſui. Secundò quo tempore. Poſtremò qua ratione adminiſtrandum ſit. Atque veluti in

eius

eius facultate indaganda vexillarius nobis fuit diuinus Hip. Ita hîc ab eiusdem voce tanquam ab Apollinis oraculo exordiamur. Id enim nobis licere ex cap. II. huius libri manifestum est. Nam si dulcium calfactarum aquarum effectus in quibusdam cõuenire cum sulphureis & nitrosis ostendimus, quid vetat quin & vsus, in multis, sit ratio eadem. Nos autem non omnia nulla adhibita discretione adferemus, sed ea tantùm quæ vtrique accommodata iudicabimus. Atque vt apposité hæc intelligas, priùs caput illud perlege, Alioquin scádalum patieris, sed erit acceptum (vt cum scholasticis loquar) non datum scandalum. Is igitur lib. de rat. vic. ac. sic scriptum reliquit. Qui in morbis aluũ plus iusto humidiorem habent, ij non sunt lauandi, neque ij quibus magis quàm decet, detinetur, & soluta non sit: neque quibus vires languent, nec cibum fastidientes, nec nauseabundi, nec biliosa ructantes, neque quibus sanguis è naribus profluit, nisi minus quàm decet fluxerit, nec quod decet te latuerit. Nam si minus quàm decet fluat, lauabis, & si vniuersum corpus in cæteris, & si caput duntaxat, iuuerit. Si igitur apparatus hi conuenientes fuerint, ægerque fœliciter balneum susceptururs sit, lauare oportet. Quibus ex verbis & com. III. Galeni quatuor vniuersales considerationes colligimus, vt quibus sit vsui, cognoscamus: quod primo sectionis membro quærebatur. Ab affectus specie, à viribus, à vacuationis modo, à consuetudine. Obiter etiam attigit tempus opportunum, sed considerationi huic iam proprius dicatus est locus, in primæ partitionis secundi membri

Cap.7.lib.1. examine. Ab affectus specie, quæ habetur consideratio iam dicta est: ob id non est quòd pluribus id aperiam: id tantùm dixisse sat est nemini non manifestum esse debere Elephantiasim, scabiem, impetiginem, vitiliginem, alphos, exanthemata, seu papulas, ac similes extremarum partiũ affectus, ab humore mordaci, acri, & putri, aut alio humore vitioso genitos fœlicius horum vsu profligari, quàm partium in corporis profundo sitarum affectus. Atque hos vel illos promptiùs vel ægriùs curari, quanto ad horum vel illorum naturam magis minúsve accesserint. A viribus quia ijs vel deficiẽtibus, vel defecturis vel ob vacuationem, vel quamuis aliam causam eo non est vtendum, veluti nec alia quapiam vacuatione. Ob id ne debilitatis quidem viribus longo viatico, vt eò perueniatur, balneum primo die ingrediendum, sed priùs biduo aut triduo reassumendæ vires: deinde reliquis non repugnantibus balneum adhibendum. Sic igitur circa id considerationem hanc versari iudicamus: vt ea ratione adhibeatur, ne vires plus satis deijciantur: sed quid ferre queant diligenter metiamur. A consuetudine quæ sumitur iudicatio eiusdem *ordinis* est cum ea, quæ ab ætate, à temperamento, ab ambientis conditione, à tolerandi facilitate, promptitudine, & similibus. Quæ etiamsi scopum nostrum non omnino immutent, tamen augent, aut imminuunt. Et quod seorsim authoritate nequeunt, id iuncta multitudine possunt. A vacuationis modo, quia cùm balneum vacuando ab intimis ad extremas corporis partes trahat: si vel natura, vel ars

ad interiora impetum fecerit, vel sit factura, vt per alui deiectionem, vomitum, hemorrhagiam, aut similem vacuationem non est illi opponendus motus ad exteriora. Nec si adsit fæx alui, aut humor multus presertim crudus, eo vtendum est. Hæc enim à balneo ad exteriora trahente per vacua spaciola, & extremas venulas dispergentur: sic vniuersum corporis habitum inficient. ob id priùs talia excrementorum genera leui Medicamento sunt educenda, vt posteà ostēdemus. In temporis opportuni obseruatione tria animaduersione digna videntur. Ne ante ingesti alimenti absolutam coctionem. Ne ante humorum præparationem. Ne ante totius euacuationem adhibeatur. Quæ vt confirmemus, ne longa ratiocinatione vti cogamur, præstat Gal. authoritates suis rationibus, vt sui moris est, munitas, in medium afferre. lib. de Marasmo scribit,
„ Balnearum vsus ad alimēti in corpus digestionem est
„ efficacissimum præsidium, non tamen ab inedia diutur
„ na, sed à coctione vtentibus. Huic enim qui nuperri-
„ mè cibaria ingesserit balneæ adhibitæ crudis corpus
„ succis & incoctis implent. Iisdem ab inedia eliminan-
„ tur vires. In alijs autem conditionibus in mox citato
„ præcipuè lauacra sunt à coctione adhibenda. Idipsum
„ in sanis imperat lib. san. tuē. Sic Hip. loco iā dicto. La
„ uari is non debet, qui modò sorpsit vel bibit. Absolutam autem coctionem duplicem intelligit, ventriculi scilicet & hepatis, quam non hora ante prandium, & ante cœnā dimetieris, nec hora diei temperatiori, nec vbi sol à nostro Zenith maiori interuallo seiungitur, vt circa ortum & occasum: vt quidam cum suo Mon-

tagnana facere solent. Etiam si magnoperè optãdum
& strenuè conandum sit, vt absoluta coctio in hanc ho
ram incidat, quod prudens Medicus cognita ęgri na-
tura ex diligenti animaduersione qualitatis & quãti-
tatis ciborum facilè assequetur. Sed proprijs & accom
modatis ad id signis est dicta coctio cognoscenda: quæ
ex II. san. tuen. disces, vbi horam ineundæ exercitatio-
nis pręscribit. Ex horũ numero est vrina, quę multò
coloratior & magis tincta sit quàm esset præcedens.
Nam verè hîc cum Gal. pronuntiare non possumus.
Cùm mediocriter est rufa mediocritér ve palens secun-
dæ coctionis terminũ esse. Siquidem ille temperatum
hominem, nos verò ægros in quibus variæ causæ lotiũ
magis minúsve tingere possunt tractãdos suscepimus.
Coniectari etiã licet ventriculi coctionẽ peractam esse
per abnegationem signorũ nondum peractæ aut cru-
ditatis: vt pote si neque tensio, neque magnitudo, neq;
grauitas, neque põdus, neque ructus aut acidus, aut ni-
dorulentus, aut cibi qualitatem referens sentiatur. Prę-
mittendam autem esse humorũ concoctionem, & to-
tius corporis vacuationẽ prędicto com. asserit ijs ver-
» bis. Est quoque expositũ quonam pacto coctis morbis
» ptisana vti velit, quo tempore & balneum sine pericu
» lo conciliatur. Deinde in expositione sequentis parti-
» culę. Dolorẽ balneũ mitigare ait, & sputa maturare, sed
» sanè vacuato priùs corpore id factitandum. Sciuerisq;
» in vniuersum de balneorum viribus, quòd si non anteà
» vacuato corpore exhibeatur, membris affectis fluxio-
» nem parit. Vacuato autem si exhibeatur, coctionem
» iuuat. Nempe corporę toto antè vacuato adhibitũ va-

cuato

cuatoriā obtinet facultatē. Alij multi sunt loci, in quibus monet Galenus, ne ante concoctionem & euacuationem balneo vtamur. Sed animaduersione dignum est quodnam vacuationis genus intellexerit. Ex x. Meth. Med. ex Aph. XLVII. sec. VII. & Zi. sec. VI. eam esse vacuationem conijciēdum putamus, quæ plethoræ debetur. Si enim eam intellexisset, quæ cacochimiæ debetur, quam cathartico medicamento assequimur, frustra concoctionis meminisset: Hæc enim vacuatio eam sub se comprehendit. Nec vacuamus, quin priùs præparemus vacuandum humorem. Nec balneo sed vacuationi talis concoctio deberetur. Nec post concoctionem balneo liceret vti, si hæc totius corporis vacuatio præcedere debet. Nec vtraque simul connectenda, & illis tertio balneum subiungendum, sic enim non post concoctionem adhiberetur, sed post vacuationem, quæ cōcoctionem sequitur. Pręterea semper Gal. seorsim modò vacuationē, modò concoctionē ante balneū pręscripsit: quodsi aliquādo vtriusq; meminit, illa disiungentē particulā addidit: vt Aph. XLVII. sec. VII. inquiēs. Non tamen vbi inflāmatio aliqua aut absq; inflammatione humoris putredo igneū calorē accēderit, balneę vtiles sunt, antequàm noxij humores euacuētur, aut cōcoquant. Hāc igitur esse Gal. mētē indicam⁹. In his in quibus lauacra sunt vsui si plethora adsit, hæc est summouenda, deinde expectāda noxij humoris balneo euocandi concoctio. Hoc tam oportuno tēpore si admoueatur, non solùm fœliciter vacuabit, sed etiam nondum plenè absolutam cōcoctionem perficiet pręsertim propositū balneum,

cui non minorem præparandi quàm vacuandi facultatem inesse demonstrauimus. Hæc vera quidem esse videntur: his tamẽ addenda esse quędã dictant priùs enumeratę rationes: quas quisquis didicerit, haud dubiè non solùm quæ plethoræ debetur vacuationem, sed & eam quæ cacochimiæ necessariam sępenumero indicabit. Nam cùm balneum, vt priùs ostẽsum est, quę circa cutem sunt primò dissipet, & dissipando vires magnoperè deijciat, si maximam humorũ quantitatem in prima & secunda regione contineri conspexerimus, aut si mauultis in ventriculo, intestinis, vena caua, & alijs maioribus venis, huic proculdubio si balneum ante sufficientem purgationem adhibueris, fluxiones & morbos ab ea genitos, vt podagram, & similes augebis, vires deijcies, atque ita deijcies, vt ad absolutam vacuationem vsque deuenire non concedatur, sic vniuersi corporis habitum vitioso succo plenum relinques: vnde is humor promptiùs putrescet, & morbos excitabit, ægriùs à natura vincetur. Nam quæ concoquuntur mouere non oportet. Is autem non solùm balneo motus fuit, sed etiam è proprio loco euulsus. Adhæc expulsioni quæ crassis humoribus accommodata est, nempe per aluum ineptior est reditus cùm ob loci distantiam, tum naturam. Postremò cathartici Medicamenti exhibendi occasio præterfluit: quæ primò apposite sese offerebat. Eadem hæc consideratio docet alui excrementa, vrinas, sputum, & similia ante balnei ingressum excernenda esse, vel sponte naturæ vel arte: clisteres aut catapotia præscribendo, quæ ei humori qui in ventriculo & primis venis est leuiter

vnà

vuà cum alui fæcibus educendo sunt accommodata. Dum tamen leuissima sint, & eorum operatio omnino peracta sit antequàm balneum ingrediamur. At his non obseruatis phlegmone laborantes, podagricos, ischiadicòs, breuiter eos omnes qui affectu aliquo à fluxione genito laborant summoperè lędes: nam vt priùs dicebamus, vbi humorum multitudo adest, his balneo vel motis, vel liquefactis fluxiones augentur. Id tamen non silentio prætereundum est, nobis nonnunquam duo posse sufficere, alimenti coctionem, & totius corporis euacuationem, vt pote in leuibus affectibus solam corporis superficiem infestantibus. Nam propositum balneum non exiguam præparandi humores circa cutem existentes facultatem nactum esse liquidò constat: quam facultatem dulcis aquæ balneo temere ita ascriberemus. Iam duo primæ & potissimæ partitionis membra explicuimus, nunc tertium nempe vtendi rationem aperiamus. Atque iterum hic diuinus Hip. sit nobis viæ commonstrator: ipse iam dicto libro de rat. vic. Ac. sic scribit,

„ via ad solium breuis: facilisque tum ingressus, tum egressus. Qui lauatur cõponat sese, taceat, & nihil agat, sed cæteros tum abstergere, tum perfundere sinat: multæ quoque aquę misturæ parentur: celeresque faciant perfusiones, & spongijs pro strigili vtantur. Deinde. Caput verò spongia quoad maximè fieri potest resiccare oportet. Neque caput ipsum modò, verùm & extrema, & quãuis aliam corporis partem à frigoris iniuria prohibere conuenit. Et alia. Sed nos hæc omnia, & quæ à Gal. dicuntur eo Com. & VII. Meth. ad paucas obseruatio-

nes reducemus, quæ rationi cōsonæ videantur: & non solùm febri cuius gratia hæc protulit Hip. sed & propositis affectibus accommodari queant: has autem ternario numero cōprehendimus. In ea quæ ante balneum, quę in balneo, & quæ post balneum sunt obseruanda. Quæ ante iam ostendimus, vbi oportunū vsui tempus explicabamus. In balneo tria potissimùm obseruamus. Aquæ qualitatem. Morę in Balneo mensuram. Agenda ab eo qui aqua perfundendus est. Aquæ qualitas est, vt aqua pura & sincera sit, non infecta ab aliqua causa, vt ex lotione mulierum quibus menses fluunt, aut laborantium epidemia, elephantiasi, morbo Neapolitano, vel similibus affectibus. Tunc enim tota eijcienda est, & noua introducenda. Deinde obseruādum est, vt tēperatæ caliditatis sit: quæ enim medio cri frigidior aut calidior est, sibijpsi viam occludit, vnde ne promptè penetret impedita, quos ab illo expectamus effectus ęgriùs inducere potest. Atque hanc iterum mediocritatem in varijs corporibus, vario gradu dimetiendam existimamus: Cui enim mollis rara, laxa, & admodùm sensilis caro est, is calidam iudicabit eam, cuius caliditatem agrestis quispiam duræ, densæ, ac veluti callosæ cutis vix sentiet. Sed horum & similium quantitatem vnicuique accōmodatam verbis expromere est impossibile. Nec sat est aquam talem esse, sed & locum aut calidū, aut temperatum esse oportet. Talia sunt balnea illa duo, hospitij quod D. Georgij nomine insignitur, & domus illorū de Bechu. Quod si aëris lauacrum ambientis temperies talis non sit, sed potiùs frigida, ventis vel pluuia alterata: quod fortasse

alijs in Europæ balneis accidet, quorum fons sub dio collocatus est: Tunc in calidum cubiculum aqua deferatur tam balneo quàm embrochæ vsui futura. Siquidem in frigido aëre exui, perfundi & vestiri perniciosum est. Iam sese offert consideranda diuturna vel breuis in balneo mora. Huius mensuram nobis indicabunt virium robur, humoris præparatio, præparati & eliciendi quantitas. Atque sub virium robore comprehendimus corporis affectum, propriam laborantis naturã, ætatem, anni tẽpus, regionem, pręsentem cœli statum, tolerandi facilitatẽ, & eius generis alia. Perniciosum enim est in balneo perseuerare, donec euidentẽ debilitatẽ senserint: Hacde causa diligenti animaduersione opꝰ est, præsertim vbi qui lauacro immergitur tẽperamenti calidi est, aut rara, laxa, & molli carne, aut succos habet tenues: aut cõgenitã, aut accidẽtariã debilitatẽ patit̃. Quę omnia & his similia omne immoderatũ vacuationis genus respuũt. Qui verò robusti, pleni, pingues, frigidi & humidi sunt: aut simili corporis constitutione, ij lõgiorẽ morã patient̃. tertia & vltima cõsideratio eorũ quę in balneo sunt agẽda circa ea versatur quę ægrotantẽ agere oportet, cui conducũt quę Hip. dixit. Qui lauatur cõponat sese, taceat, & reliqua. Qui-
„ bus verbis nil aliud sibi vult Hip. vt exponit Gal. quàm
„ ægro nõ laborãdum: siquidẽ ęgrotãtis quies, vt corpus
„ in balneo tũ laxius, tũ rarius reddatur est idonea. Nam
„ cùm mouetur corpus musculi extenduntur, qui minùs
„ tum mollitur, tum relaxantur. Nos qui non febri, sed
„ multis, ijsdemque inter se diuersissimis cum morbis, tum naturis acommodatam horum vsus rationem

tradimus, non alienum à ratione putamus omnes motiones, quæ ante balneum, in ipso, & post obeuntur, affectus qualitate, & virium robore metiri. Et si quæ in particularibus inueniuntur, quæ sub ipso comprehendi nequeant, qui illi aſsiſtet Medicus eas facilè adiunget. Nobis iam ad poſtremam conſiderationem properandum, in qua quæ poſt balneum ſint agenda explicamus. Si cui cutis ſordida ſit, aut pruritu vexetur, hic ſtatim vbi è balneo emerſerit, ſindone inuolutus in proximũ cubiculũ deferendus videtur, in quo aër calidus ſit, inibi pro nitro aſperis linteolis, celeriter, vndique, & multis ſimul manibus detergendus, atque ab his frigida immergendus: verùm quia id nec omnibus, nec ſemper conuenit: Nos autem neque hîc, neque in alijs, ob morborum & naturarum multiplicem varietaté, in particularibus aliquid citra multas limitationes pronuntiare ſolemus: ne, vt prouerbio dici ſolet, vno calipodio omnes calceantes, Medicinæ tyrones in errorem deducamus: Cenſemus, eorum quæ nunc ſunt agenda duos ſaltem proponendos eſſe ſcopos, vacuationis quantitatem, & virium robur: quos qui diligenter examinauerit, quanti ſit momenti Hip. dictum intelliget, quo multas aquæ miſturas parandas admonet. Vbi enim plurimùm vacuare propoſuiſti, vel ob affectus naturam, vel humoris quantitatem, vel alia de cauſa, & virium robur id ferre poſſe iudicas: Tũc vbi è balneo emerſerit, non frigida perfundendus, ſed calidus ſindone & veſtibus diligenter circonuolutus in calidum cubiculum, & calidum lectum ita deferẽdus eſt, ne ob ambiẽtis frigiditatem lædatur, aut quoquo pa-

cto

cto refrigeſcat: ibi ſudor vberrimè ſinendus eſt effluere, deinde mollibus linteolis, aut ſpongijs ſiccis abſtergendus. Atq; inter alias partes capitis exſiccādi magna habeatur diligentia: ſiquidem & humidū & multarum fluxionum cauſa cerebrum eſſe ſolet: quibus non paruo erit nocumento, detenta recrementorum exhalatio: ob ſtipatam capitis cutem: quæ conſtipatio refrigerationem relictæ humiditatis ſequitur. Demus nunc inſignem vacuationem non deſiderari, aut vires hanc ferre non poſſe, aut vtrunque ſimul coniungi, nempe cum virium imbecillitate, euacuationem ſufficiētem: ijs proculdubio cutem contrahere, cogere & denſare oportet. Nam vt rectè Galen. ait. Id ad virtutis robur
" confert, facitque vt non facilè homo lædatur, niſi ſubi
" ta quædam in ambiente aëre fiat ad frigidum permu-
" tatio: ob id qui rectè valent, à balneo calido ſeſe in frigi
" dam proijciunt aquam: ſed qui ægrotant, contactum
" frigidæ non ſuſtinent citra læſionem. Quapropter fri-
" gidam calidæ miſtione retundimus. Miſtionis autem
" modum inueniemus, imprimis quidem ſi corporis af-
" fectionem inſpexerimus: deinde & propriam laboran
" tis naturam ætatemque & anni tempus, & regionem,
" & præſentem cæli ſtatum. Probè autem facient, qui à
" calido balneo tepidas ad minus trium generum aquas,
" quæ inter ſe differant parabunt: vt prima quidem ad-
" modùm tepida ſit, ſecunda verò minùs, & tertiam ad-
" huc quę magis ad frigidam declinet. Tale autem quip-
" piam velle viſus eſt Hip. cùm præcepit miſturas para-
" ri. Nempe quod paratur, id nō ſimpliciter modò mul-
" tùm, verùm & varium multiplexq; eſſe eſt melius, vt

" paulatim à calido in frigidum procedatur, cùm subi-
" tam ad contrarium mutationem æger non ferat. Hactenus Gal. Nos vt propositæ consuetudinis rationem habeamus, qua omnes per sanitatem balneis abstinere uidemus, si, vt iam diximus, vacuandi quantitas, vires, aut vtrunque maiorem vacuationem non admittunt: cùm in frigidã immergendus non sit: siquidem ægrum frigidæ contactum ferre non posse ex Galeno didicimus: saltẽ in lauacri proximo solo: mox è balneo eductum ægrum collocabimus, ibi enim aër calidior est, quàm in cubiculis dicti hospitij D. Georgij. Inibi stantem celeriter, multis simul manibus operantibus, vndique linteis, vel spongijs abstergemus si sordescat cutis. Posteà non frigida, sed tepida immersis linteolis, vel spongijs lotum eadem celeritate perfundemus, deinde iterum confestim exsiccatum, ad quietem & somnum illum relegabimus. Nam ferè omnibus somnus & leuis sudor est vtilis: hic quia circa cutem attracta excremẽta dissoluit, ille quia spiritus cum calore ad interiora retrahit: sic lassitudines tollit, vires instaurat & roborat. Hoc tempore conuenit vnctio, si qua parti alicui est adhibenda, vel ex costino, laurino, & similibus oleis, vel vnguentis quod in ischiadico affectu, podagrico, & similibus non parum laudamus. Idipsum post Laconicũ, post embrocham, post lutum fieri potest & debet. Extremis ita examinatis intermedijs rectam vsus rationem præscribere medico est facile, modò hoc, modò illud adaugens, aut imminens pro iudicantium varietate. Eadem omnino consideratio est habenda, & ineunda ratiocinatio, de Laconico

conico & luto: præsertim vbi vniuerso corpori admo uentur, aut paulò minus quàm toti: Siquidem horum effectus quos humanis corporibus imprimere nota sunt, non multùm inter se dissimiles iam ostendimus. ob id in omnibus ferè, quæ ante horum vsum, quæ in ipso, & quæ post sunt obseruanda, conueniunt. Quandoquidē priùs quàm vel Laconicū ingrediatur æger, vel luto inuoluatur, perpendere oportet num morbus ille ex eorum numero sit, qui id requirant. Si id species morbi exigit, num vires id ferre queant: Num vacuationem genera vel pręcedentia, vel sequutura id respuant: Num consuetudo, & quæ sub ea comprehendi diximus ad hoc remedij genus iudicandum concurrant. Si ex iam dictis horum alterum vtile esse coniectaueris, opportunum vsui tempus obseruabis: nempe post alimenti absolutam coctionem, post totius euacuationem, ac post humorum educendorum pręparationem. Demum nec vtendi rationem negliges, quæ vt aquæ qualitatem, sic Laconici luti & loci dimetitur: sub qua & moram comprehendi docuimus, cuius diuturnitatem, vel breuitatem à virium robore, & pręparati ac eliciendi humoris quantitate iudicari diximus. Postremò vel in lecto ab horum vsu eos vberiùs sudare permittes, vel frigidæ, aut potiùs tepidæ perfusione, & diligenti exsiccatione sudorem sistes: prout humoris eliciendi quantitatem exigere, & virium robur admittere iudicabis, modo & ratione in balnei vsu enumeratis, & ijs præhabitis considerationibus quæ suo loco narrata fuère.

De embrochæ & potionis vſu breuis narratio CAP. IX.

NVNC de embrochæ vſu paucis agamus. Poſteaquàm aliquot dierum ſpatio balneo fueris vſus, ſi humor in vna tantùm parte cõſiſtat, ad embrocham tranſeundum eſt: ſic enim vniuerſales vacuationes particulares præcedere iam oſtenſum eſt. Si cerebrum exſiccare intendimus, quod in multis accidit morbis: ſiquidem illius humiditas ferè omnium fluxionum pituitoſarum cauſa eſſe ſolet: tunc quia caput eſt irrigandũ, hanc in os bregmatis inſtillare conuenit: nam rarioris texturæ eſt. Sed priùs caput linteo in circulum contorto circundare conuenit. At ſi propter neruorum molliciem, paralyſim, & ſimiles neruorum & ſpinæ morbos illa vtendum eſt, tunc in occiput aquam inſtillare oportet, nec eam partem linteo circumdare, ſed ita per dorſum ſinenda eſt effluere, vt etiam in ſpinam eius virtus inſinuari queat. Eſto autem terminus vſus vbi calorem ad interiora penetràſſe manifeſtè ſentiet. Quod ad reliqua attinet, multa à nobis de balnei vſu prolata embrochæ vſui ſunt accommodanda: ne toties eadem repetere cogamur: eadem enim qualitas eſt deſiderãda in embrocha, quę in balneo: ne calidior, ne frigidior ſit debito, ne infecta contagio aliquo, & ſimilia. Præterea & horam accommodatam eligendam, & roboris rationem habendam. Sic de potione aquę balneorum ratiocinandum, quam nec omnibus affectibus pituitoſis,

nec

nec omnibus naturis conuenire iam ostensum est. Sed quibus dictum est eam vsui esse, ij debent eam in aurora sumere à minori quantitate ad maiorem progredientes, vt ab vncijs quatuor ad octo, aut secundum Sauonarolam à libra media ad libras tres. Atque in eius assumptione ventriculi non exiguam rationem habere oportet. Hîc non omittendum est eam ad longinquas regiones asportatã in ligneis vasis, aut aliter, suarum virium maiorem partem amittere, quod ratione à simili meo iudicio probari posset. nemo est qui inficias eat rectè à Gal. v. Meth. scriptum esse lac Phthisicos debere ab vbere si fieri posset, suggere, aut illico à mulctione sumere, priùs quàm refrigescat: non quia vereatur corruptionẽ id fit, sæpenumero etenim vno die seruatum lac videmus, priùs quàm acescat: non itaque ob corruptionem pro maximo præcepto id habet Galenus, sed ne euaporet innatus ille calor, non modò quòd ille naturam adaugeat, sed etiam quòd omnes lactis operationes fœliciores reddat. Sic in aquarum, quæ ę fodinis suis calidæ exeunt, calore ipso quis negabit congenitam esse facultatem non modò contrarietatis ratione frigidis morbis accõmodatam, sed etiam ipsius caloris ratione vim illi inesse aptissimam ad deducendas, distribuendas, ac augendas aquæ illius vires: at si hîc euanuerit simul & sulphuris vis, euanescet & aliorum omnium à quibus vim accepit operandi efficacia languescet. Hortamur itaq; omnes quibus potanda præscribetur, ad loca fonti contigua accedant, sed quantum ferre poterunt, calidam assumant, tum quia vehementiùs operatur, tum quòd tepi

da ventriculi robur dissoluunt. Aquæ quantitatem ad quorundam Medicorum præscriptum iudicare non ausim: scio etenim nec errore, nec culpa, nec reprehensione me cariturum. Quis enim sanæ mentis, audebit cum Sauonarola, citra multas limitationes pronunciare tria vascula eius aquæ assumat, deinde iterum alia tria, interposita breui temporis deambulatione: & ita repetitis viribus id facere non desistat, donec vel per os, vel per secessum, vel vrinam ea aqua exeat adeò calida ac erat dum assumeretur? quod, inquit, vt meliùs ab eo cõprehendatur, in vase vitreo mingat. Ego multorum non sanandi, sed destruendi vẽtriculi aptiorem rationem excogitare non possem: quo labefactato, veluti & hepate, quid homini ad sanitatem recuperandam, & retinendam reliquum sit, nescio. Hanc igitur Medico limitandam relinquamus, cui indiuiduum curandũ proponitur: nõ solùm enim aquæ, sed & omniũ medicamentorum quantitatẽ verbis exactè describi non posse iudicamus. Varium enim morbi genus, varia temperamenta, totius & ventriculi varium robur, & multa alia, variam medicamenti quantitatem exigunt & indicant.

De victus ratione balneantium C A P. X.

NE vlteriùs quàm par sit sermonem protrahamus: quod multoties iã admonuimus, prosequamur. Dicebamus horum omnium quantitatem veluti sanguinis eliciendi, præparantis, & humorem euocantis, vel alterantis medicamenti, à solo medico, ægro

to

to aſsiſtẽti dijudicari poſſe,haud ſecus ac virium robur: ſic & victus ratio. Quãdoquidem hanc modò vberiorem,modò parciorem indicabunt,varia diſpoſitio roboris virium,morbi,ægri,conſuetudinis, Aëris, temporum morbi,& ſimilium. Ex quorum diligenti animaduerſione diuerſiſsima iudicantur,vt aliquando bis in die ſumendum cibum,aliquando ter & quater: aliquando parciùs,aliquando lautiùs aut cœnandum,aut prandendum: aut & cœnandum,& prandendũ largiùs, parciúsve. Sic & alimenti qualitatẽ aliquãdo immutare oportet,vt multùm nutriens in parum nutriens, & ſic in ſimilibus. Aliquando vel ipſo in balneo,vel parũ ante illud,vel poſt aliquid eorũ porrigẽdum eſt quæ vires ſtatim inſtaurãt,quòd facilè trãſmutentur: vt vino immersã panis buccellã,ex ſaccharo cõdita pignolatũ manus Chriſti,panẽ dulciariũ,quẽ marciũ panẽ appellãt,& ſimilia,quæ prudẽtis Medici cõſilio ad neceſsitatis exigẽtiã moderãda relinquũtur. Rectè igit̃ Hip. intelligamus & Galenũ com.11.de rat.vic. Ac.ſumẽdi cibi horã preſcribẽtes his verbis, Neq; cõfeſtim à balneo
" ſorbendũ,neq; bibendũ. Addit Galenus. Sedata quę ex
" balneo eſt turbatione: tũ eſſe,tũ bibere melius eſt, ve-
" luti & cõpoſita ea quę ab exercitatione oritur. Nam ci-
" bũ ꝓtinus vel potũ ſumere,caput replet, deuoratumq́;
" interdũ ſuperfluitare facit. Hęc itaq; Hip. & Gal.verba ſemper locũ habẽt,niſi vbi viriũ imbecillitas ordinem preuertere nos cogit. Tũc igit̃ ſumẽdi cibi tẽpus erit, cùm agitationẽ quieuiſſe ſentiet,& concitatũ balneo calorẽ ad natiuã tẽperiem redijſſe: quòd de balneo dicimus, Laconico & luto rectè cõueniunt: ſiue balneum,

Ante balneũ neq; esse, neq; bibere oportebit ... gal. 3° regi. acut. co. 55. et 1° de sa... ca. 10.

ita illa toti admoueantur corpori, tunc enim effectus specie non multùm absimiles operantur. Cibi qualitas omnibus propositis affectibus pituitosis conueniēs est extenuans victus ratio: de qua peculiarem libellum à Gal. habemus: ex quo quæ tenuandi facultate prædita sunt deprompsisse non sat est: nisi addideris ex libris de alimentis, de cibis boni & mali succi, quæ laudabilem sanguinem generare soleant. Huius generis sunt panis congruè subactus, fermentatus, salsus & coctus. Aues monticolæ, perdices, phasiani, turdi, merulæ, alaudę, capi, pulli, & similes. Deinde & pisces saxatiles admittuntur in puris & nitidis aquis per saxa fluentibus capti, qui mollem ac friabilem carnem habent. Adhæc vinum vel album, vel fuluum, vel rubeum, sed cōsistentiæ tenuis, aut mediæ, &, vt vocāt, bene maturum. Ex herbis, radicibus, seminibus, fructibus, & cerealibus, quæ gustāti acria, mordacia, & calida sentiuntur, tenuanti victus rationi ascribit Gal. tamen non omnibus vti oportet: Nam ferè hæc omnia sunt mali succi: poteris quidem alios cibos illis condire, veluti & pipere, & alijs aromatibus: si nil aliud obstet. Nam præparandi ratio alimenti facultatem non solùm augere, sed & immutare potest. Sed hanc prætereamus, vt pote ex alijs locis petendam, veluti & seruandum in cibis ordinem: nempe liquidiora prima mensa, sicciora postrema esse sumenda, & similia. Atque ita & victus ratio, & omnia remediorum genera ab initio moderanda sunt, vt ad finem vsque singula ferre possint. At cùm aqua ista statutis quibusdam temporibus, nempe vere & autumno tantùm sit vsui, si temporis

poris anguſtia iam dictum ordinem non admiſerit, in
aliud tempus quod reliquum erit differendū eſt: Nam
ad extrema properare medijs relictis perniciosiſsimū
iudico. Siquidem non exactè vacuato humore aquam
extra Burmidam ſcaturientem ſi vel ſumpſeris, vel ad-
moueris, eum humorem magis impinges, & contuma
cem curationi reddes. Sic Laconico balneo & luto ma
iorem eius humoris quantitatem, ad eas partes quibus
hæc admouebūtur, trahes, quâm vacuabis, & alia mul
ta incommoda ſequentur. Quapropter ijs peractis,
quę tunc fieri poterunt, præſcripta congrua victus ra
tione reliquum in ver aut autumnum ſequentem ſer-
uandum eſt.

Breuis commemoratio varietatis curationis quæ à varietate temperamentorum, partium affectarum, & affectuum ſimplicium, deſumitur

CAP. XII.

HACTENVS balneorum Aquenſium
vſu curandi rationē in ſanguineo cali-
di & humidi tēperamēti ſermone per-
currimus: nūc reliqua tēperamēta obi
ter attingamus. Si frigidi & humidi
temperamenti ſit, ac vniuerſo corpo-
ris habitu cacochimus Laconici moderato vſu deinde
balnei illi ſuccurres. Roboris virium maximam habēs
rationem, vt pote ſine quibus vana ſunt omnia auxi-
lia. Et quæ tamen horum duorum nimio vſu, veluti &

ſanguinis miſsione largiori, mirum in modum reſoluuntur, & corpus in frigidam intemperiem deducunt, ſicq́ue affectum adaugent. Si frigdi & ſicci temperamenti ſit, in omnibus ijs remedijs multò cautiùs agendum eſt, ne hominem in extremam ſiccitatem, aut extremum maraſmum deducamus: Nam & potenter exſiccant, & per exhalationem nonnihil caloris imminuitur, nec in calfaciendo magnoperè horum vim laudo. Si calidi & ſicci temperamenti ſit gracilis & modici ſanguinis, huic Laconicum balneum & lutũ vniuerſo corpori admota ſummo erũt nocumento: ſiquidẽ intemperiẽ illam augebunt, & longo vſu in hecticam deducẽt. Sic de ſimplicibus intemperaturis quiſque iudicare poterit. Age nunc eſto corpus vacuum & purum in vna tantùm parte humor contineatur, nec alibi fouentem cauſam habeat. Hîc ſolius in ea parte exiſtentis humoris rationem habebimus, vacuatione & ijs remediorum generibus vtentes, quæ pedibus prædicti ægrotãtis accõmodabamus. Tuncq́; multò facilior eſt curatio vt pote vna & ſimplex. Eadem ratio eſt quorumcunque morborum, qui à pituita, vel à flatibus præſertim craſsis & frigidis, aut humore melancholico, aut ſimilis naturæ originem traxerint. Huius generis ſunt paralyſis, conuulſio, lethargus, ſcabies, & ſimiles affectus, quos proprio capite enumerauimus. Atque haud aliter ac qui à ſola pituita fiunt affectus: horum balneorum vſu curantur, ita qui longiſsimè ab horum natura diſtant, horum curationem non recipiunt. Haud diſsimili ratione, qui non ſimplices affectus ſunt, ſed hos aut illos humores admiſtos

mistos habent, curandi rationem & facilitatem variant, pro quantitate & qualitate humoris admisti: exempli gratia ædemas, schirrodes, minùs alijs phlegmodes magis curationi, quæ harum aquarum vsu fit resistit, erisipelatodes omnium maximè. Nunc solius intemperiei citra humorem curatio examinanda relinquitur: Nempe frigidæ, humidæ, ac frigidę & humidæ. Frigida in quacumque parte existat, quia alijs remedijs & tutiùs & faciliùs curatur, ac multis alijs de causis balneorum vsum non exigit, præsertim cùm citra noxam ob admistas alias facultates quàm calfacien di illo vti nequeas. Adde quòd suo calore innatũ dissipando, vt priùs ostensum est, fortasse non minùs refrigerabit quàm calfaciat. In humida propulsanda non parum possunt præsertim aqua vltra Burmidam scaturiens. Frigidam & humidam horum recto vsu prudens Medicus poterit in meliùs mutare iam à nobis dictarum considerationum rationem habens, ac ipse alia vbique adiungens quæ veniunt consideranda. Qualia sunt supra alia indicatio quæ à partium differentia sumitur. Hæc etenim etiam eodem in affectus genere maximam remediorum varietatem suggerit. Quandoquidem in superiorum partium affectibus, si venæ sectio sit necessaria, superiores venas aperire oportet, sic in inferiorum partium sub renibus sitarum affectibus inferiorũ aliqua est aperiẽda. Quòd si à parte affecta vel humorẽ vacuare, vel reuocare tibi propositum sit, eam secabis venã, quę per fibrarũ rectitudinem illi opponitur: tractus enim per has fit, & aptior sanguinis cõsecutio. Eadem ratione in serapijs & cathar-

ticis medicamentis præſcribendis affectæ partis haben da ratio eſt. Siquidem alia capiti, alia thoraci, alia iocinori, alia renibus, alia vtero, alia artubus, alia alijs partibus ſunt familiaria. Hinc affectæ parti familiaribus vtendum commonſtratur, quibus ſi deſtituamur, quæ ad affectam partem vim medicamenti deducunt eſſe miſcenda. Sic & admouendorum eadem eſt ratio: Nec enim ventriculus, hepar, viſcus aliquod, oculus & ſimiles partes eadem remedij genera ſuſtinent, quæ ignobiliores, aut ſenſus obtuſioris. Eodem modo & loci per quem congruè & aptè ea pars ſua excrementa reijcere conſueuit ineunda conſideratio. Quandoquidem nos oportet ſingularum partium meatus, qui ijs ad ſuperuacuorum emiſsionem ſunt idonei, & proprij fluxiles reddere. Inteſtinis, ventriculo, meſenterio, & concauis iocinoris, inteſtinum rectum. Renibus, veſicæ, vtero, iocinoris gibbis, venæ cauæ, arteriæ magnę, & omnibus quæ in lumbis habentur, eum qui vrinis eſt delegatus. Pulmonibus & pectori ipſam aſperam arteriam & fauces. Cerebro & eius inuolucris, eum qui per palatum, & per nares deſcendit. A qua meatuum diuerſitate non modò remediorum diuerſitas, ſed & diuerſa forma indicatur. Hinc ſerapia fomenta inſeſſus clyſteria, peſsi, gargarizatus, Errhina, apophlegmatiſmata, odoramenta, & ſimilia inuenta fuere. Et modò huius, modò illius vſus præſcribendus indicatur, adhibito eius quod cùm ab affectu, tum à parte affecta commonſtratur delectu. Quibus omnibus ratione ſeligendis, & congruè adminiſtrandis, rationali Medico opus eſt, cui quæ diximus haud ſufficere non igno

ra-

ramus. Pauca etenim hæc in medium afferre placuit, non quò vniuersam hosce affectus curãdi methodum aperirem, id enim alterius & grauioris est negotij: sed ne enarratio hæc potiori & digniori parte penitus destituta, in vulgus prodiret, quædam dicere aggressus sum, quibus ita repetitis vicibus sese annexuit oratio nostra, vt veluti equus quidã effrenis verborum consecutione deducta, hactenus cohiberi nõ poterit.

LIBER TERTIVS TOTIVS ORBIS BALNEORVM VIRES, ET MVLTORVM HISTORIAM COMPLECTENS.

CAP. I.

TERTIAM NOSTRI LABORIS partem aggredimur: opus ſanè vt difficile, & obſtruſum, ſic omnium calumnijs obnoxium. Naturæ ſecreta omnia rimari eſt impoſsibile: ſenſuũ cognitionem tranſcendere citra exactã methodum perdifficile: aliorum relationi ſemota probatione credere, dubium, & erroris plenum: experientia quæ alij ſcripſere ad examen reducere non conceditur. Quid num ob id res tanta, tam vtilis, à tam multis expetita intermitetur? minimè. Quinimò aliorum etiam mendacia recenſuiſſe non erit inutile: ſic enim Medici eruditi qui illis præſunt balneis, aut aliquando eò accedunt, mortalium

talium miserati conditionem, aut ipsi aliquid verioris scribẽt, aut nostris scriptis id addent. Nobis omnia balnea visendi facultas denegatur. Sed cùm Aquensia viderimus & descripserimus, visum nobis est tertiã hanc partem subnectere, quæ omnium aliorum naturam, fodinam & vsum aperiat. Qua in re si aliquando à fida narratione deflectimus, ne nobis vitio vertatur: siquidem aliorũ verba & scripta sequuti sumus. At si hæc excusatio nõ plenè satisfacit, vitio vertatur Valerio maximo, Tito Liuio, Platinæ, & similibus Historiographis quòd infinita scripserint ex aliorum narratione. Quid quęso Auicennæ, quid Aetio, quid Paulo, quid Plinio reliquũ erit, si aliorum scripta ab illis subtraxeris? Sed priùs quàm illam partem aggrediamur, facultates & vires recẽseamus oportet, eorum ex quibus fodina constitui potest: à qua scaturiens aqua varijs facultatibus prædita conspicitur: ob eorum per quæ permeat varietatem. Quãdoquidem vndecim esse didicimus, quæ aquæ è terra erumpentis vim illam ἄποιον Græcis dictam immutare solent. Sulphur, Alumen, Sal, Nitrum, Calx, Gipsum, Bitumen, Aes, Ferrum, Plumbum, & Aurum. Quorum omnium facultatem seorsim recensebimus: nam si compositum cõponentis naturam redolet: nemo vnquam dubitabit, quin horum præcognita facultas aquarum, quibus immiscentur, vires edoceat. Et ad illarum demonstrationem tanquam principia seu media sint assumenda.

De Sulphure

CAP. II.

SVLPHVRIS ſubſtantiam deſcriptione aperire ſuperuacaneum exiſtimo: ſiquidem nemo eſt, cui audito ſulphuris nomine res non innoteſcat. Nec etiam illius varietates Pliniũ ſequutus, quadrimembri partitione ſecabo: imò ne bimembri quidem: vnicum enim ſulphur eſt metallicum medicamentum in terrę viſceribus natum. Quod ſi ignem non ſit expertum, ἄπυρον Gręcis dicitur, ideſt ignis expers. Latini viuum ſulphur appellant. Cùm verò igne fuſum, & veluti coctum in teretem formam redigitur, tunc malè quibuſdam ſub altero genere à Dioſcoride collocari videtur. Scribit enim, ſulphur optimum exiſtimatur viuum, quod ἄπυρον vocant, nitedulæ modo ſplendidum, perlucens, minimè calculoſum. Probatur in genere ſulphuris ignem experti, quod viret, ac præpingue ſpectatur. Vnica igitur ſpecie res eſt, quę coctione vt vires, ſic differentiam diuerſam aſſumit. Viuum enim id eſt ex fodina ſua deſumptum & citra coctionẽ Medicinæ vſui accõmodatum, multò efficaciùs operatur, & iſto pro cocto vti deberent Pharmacopæi. Tenuis ſubſtantiæ eſt, calidum & ſiccum, cui abſtergendi, trahendi, & digerendi tanta facultas ineſt, vt aduerſus è toto corpore irrumpentem ſcabiem, obſeruatis vniuerſalibus præceptis, nullum præſtantius medicamentum inueniri

quear,

queat, præſertim ſi qui vtitur frigidi & humidi tempe ramenti ſit, & ſcabies humida. Quartum caliditatis & ſiccitatis gradum attingere ſcribit Auicẽnas, quod Muſæ falſum videtur: ſiquidem eo gradu calida venena eſſe cenſet, nec per os ſumi debere præcipuè cochlearis menſura, quam Dioſ. præſcribit: ob id illud tertio collocat gradu: maxima autem & incredibilis illi vis tribuitur à Mercurio Trimegiſto, à Raymundo Lulio, & alijs Alchimiſtis ad metallorum & aliorum commiſtionem iuuandam, & abſoluendam. Vnde ipſum in metallorum cõſtitutione maſculei ſeminis inſtar, mercurium fœminei concurrere aſſeruerunt. Vnde de eo Theotonicus magnus magis artificioſè quàm eleganter quædã protulit, quæ quia ad id quo de agitur, ſummoperè conferunt, ea recenſebo: ſunt autem illius verba hæc, cùm de ſulphure agit in libro de mineralibus. Sed obſeruandum quod fumus eius indicat terreſtrem ſubſtãtiam: in ipſo eſſe valde ignibilem & cremabilem, fœtor verò ſuus indicat ipſum valde indigeſtum & non terminatum: ſed potiùs calore corrumpente eſſe corruptum, quàm digeſtione completum. Et hæc ſui incompletio facit quòd poſsit eſſe vniuerſalis materia omnium metallorum. Si enim eſſet completum ad completionem vnam determinatè: tunc proculdubio non eſſet cõuertibile ad alia: niſi primò illa tolleretur: ſed nunc propter ſui incompletionem, cõuertibile eſt ad omnia: ſicut ſemen, & alia ex quibus generãtur res naturę. Et ideo ſagax natura abundat in ſulphure vbicumque eſt locus generationis metallorum, fuitq́; multorum opinio nullas Thermas, quę calidæ tactui è ter-

ra ſcaturiant ſulphuris expertes eſſe poſſe, quod calorem à ſulphure accipere credantur.

De Alumine CAP. III.

ALVMINIS naturam trimẽbri partitione contentam indicamus, in Alumen Rochę, Plumę, & rotũdum: quę in fodinis inter metalla inueniuntur. Quibus ad exactam Aluminis cognitionem tria alia addi poſſent, Scaiolæ, Catinę, & Zucarinum: quorũ duo poſtrema nõ legitima, ſed ſpuria & factitia ſunt: nempe alumẽ Catinæ & Zucarinum. Nil aliud eſt alumẽ, vt Plinius cap. xv. lib. xxvi. cenſet, quàm ſalſugo terræ. Eſt enim veluti terræ aqua & limo exudãtis natura hyeme corriuata, ac ęſtiuis feruoribus ad maturitatem deducta. Multa illius genera fatetur Dioſ. ſed tria tantùm vſui Medico opportuna ſcribit. Alumẽ Rochæ liquidum à Dioſ. vocatur, nam cùm defoditur, liquidum eſt, poſteà dureſcit: argumento euidentiſsimo eſt, quòd ſupra alia genera ſiue igni, ſiue lucernę illud admoueris, ſtatim ebulire & diſſolui videbis. Alumen itaque rochæ à loco in quo coagmẽtatur appellari cẽſemus, liquidum à forma, quãuis & integrum reperiatur. Probatur hoc ſi ſit limpidum, lacteum, æquale, & ſemper ſucco madens, ſine lapidibus, atque quendam coloris igniculum expirãs. Secũdũ genus cui Plumæ nomẽclaturã vulgus coaptauit à Græcis σχιςὸν vocatur, quod fiſsile latinè ſonat: dicitur & τρυχυτες, hoc eſt capillare, quod ſigillatim in capillamenta quędã facilè ex ſolo contactu findatur. Optimum eſt candidiſsimum, guſtu perquàm aſtringens,

graueo-

graueolens, calculorum expers, nec glebulosæ, nec assu losę compactum, sed sigillatim in capillaméta quædam canescétia dehiscens. Illud est cuius aspersione intollerabilis prurit⁹ excitatur: cuius affrictu genæ rubescũt. Vnde florẽ lapidis rectè mulieres appellârunt. Nã propriè quidã canus flos ex lapide exiẽs videtur. huic similis est amianthus lapis, nisi quòd multis ligneis venulis distinguitur, atque ambo flammam facilè concipiunt, conceptam citra consumptionem retinent: non tamen æquè, sed magis amianthus. vnde impostores quidam cuculati pro ligno crucis, cui Saluator infixus pependit, illum plebi venditare non sunt veriti hoc argumento, quòd non comburatur. Quasi verò necessum sit crucis illius lignum vstioni obnoxium non esse. Tertium est quod non arte, sed suapte natura rotundã formã accepit, bullis turgẽs, albo propius: atque validiùs astringẽs, pręterea nonnihil palloris cũ quadã pinguitudine prę se ferẽs, sine arenis, friabile. vocatur à Gręcis στρογγύλη καὶ ἀστραγαλώτη denominatione sumpta à dicta forma rotunda. Vim habent astringẽdi vehementissimam: vnde Græcis στυπτηρία nuncupatur, quod astrictoriũ latinè sonat, excalfaciẽdi & expurgandi. Crassarũ sunt partiũ omnes Aluminis species, tenuius est fissile, ꝓximum rotũdum, alijs crassius est liquidũ, seu Alumẽ Rochę dictũ, & plinthites. Atque hęc tria sunt, quę nostro proposito conueniũt. Cùm etenim sola hæc in fodinis reperiantur: ipsa sola aquæ sponte nascenti immisceri possunt. Alumen scaiolę in Gipsi massis inuenitur lucens sicut vitrum, latum & tenue, nec in capillamenta dissoluitur vt Alumẽ Plumæ, sed in laminas.

vnde non, vt Pandectarius existimauit, σχιστοῦ Galeni est, sed potiùs plinthites, hoc est laminosum. I X. Simp. Breuiter est crudi Gipsi exquisitissima pars: vnde ab antiquis flos Gipsi appellari videtur. Alumen catinæ factitium est, sic dictum vel à Catino in quo fieri solet, vel à cali herba, Arabibus dicta, ex qua componitur: quæ vsnem species esse dicitur secus maris littora nascens. Et ab aliquibus gentibus seminatur, vt in Gallia fit. Hanc herbam exsiccatam accipiunt & comburunt. Posteà ex illo cinere lixiuium fit: quod si aut vi ignis, aut solis indurerit, cùm subtiliores partes exhalârint, id, sal alcali appellatur. Cinis verò ille induratus alumen Catinum dicitur: quandoq; & sal, & cinis permiscentur. Hoc vtuntur Chimistæ, vitreolarij, & mulieres ad faciem abstergendam. Alumen etiam Zucarinum factitium est, ex alumine liquido, aqua rosacea & albumine oui massas quasdá turbinatas in modum globorum sacchari fingentes, à cuius formæ similitudine nomen accepit. Habet & albedinem exquisito sacharo, quod finum dicimus, non absimilem.

De Sale

CAP. IIII.

SALIS naturam prima partitione, bimembri diuisione secamus. Alius enim ex aqua concrescit. Alius ex terræ fodinis eruitur: atque ex aqua itidem vel marina, vel stagnorum quorundam, vel etiam puteorum, vt

in

in Germania. Fit autem Sal ex horum consumptione, vel solis calore, vel ignis, donec tenuiori parte absumpta, quod terreum solum est remanserit. Cumque ijs aquis artificij aliquid requiratur, vt in salem conuertantur, sub hoc partitionis membro sal alcali dictum non temere reponemus. Quandoquidem arte fit ex herba cali combusta, quæ Vsnæ herbæ assimilatur. Ex pluribus alijs herbis, & carbonibus, ac lignis varia salis genera apud diuersas nationes fieri creditur. Qui verò ex terræ fodinis eruitur, fossile appellatur: in multas diuisus species. Quarum aliæ nominibus quibus à seinuicem seiungantur, sunt destitutæ. Aliæ vt facultate, ita nominibus à seinuicem secernuntur. Vnde, Sal saxeus, Sal gemmæ, Sal hammoniacus. Hoc sale fossili in seu metallico in Germaniæ & Pannoniæ plurimis locis vescuntur. Montes vsque ad duo miliaria in profundum excauant, sursum ingentes salis massas funibus trahentes. Saxeus dicitur hic sal & marmoreus, quòd tantæ sit duritiei, vt ferreis pistilis opus sit vt teratur, optimè tamen salit. Probatur in hoc genere, qui candidus, pellucidus, & densus. At qui candidissimus in hoc genere, valde lucidus & densus inuenitur. Sal gemmæ appellatur, quoniam exigua portione supra alias massæ partes vt gemma nitet. Hammoniacus verò non in eisdē fodinis eruitur, sed sub arena in Aphrica apud Ammonis oraculum, à quo nomen sortitum est. Et in Cirenaica regione. Ibi arena defossa vbi loca sitientissima sunt, frusta salis oblonga, extrà nigra vel æruginosa, intus alba, & ad similitudinem aluminis scissilis non multùm lucentia, inueniuntur. Hic adeò

ſalſus eſt, vt ingrato ſapore guſtanti ſit faſtidio. Ex Germania ſimile genus portatur. Condiendis cibis inutilis eſt, at in balanis nõnunquã vſui, vbi acriorem vim requirimus. Reperio & alia tria genera, quæ ſub foſsili non reponuntur. Sal indus, Sal nitrũ, & Sal Naphticus. Indus in India in cannarum extremitatibus zuccaro cando ſimilis concreſcit. Sed cùm eius facultas propoſito ſermoni nõ quadret, de illo nil dicemus. Sal nitrum, inter ſalis genera enumeratur: verùm nos de Nitro peculiari ſermone diſſeremus. Sal naphticus, Aſphaltites Plinio, Galeno ſodominus dictus, quòd naphta aſphalti ſpecie ſeparata fiat. Et ex mari aſphaltite iuxta Sodomos montes ſito, in Paleſtina Syriæ. Is tamen non foſsilis, ſed marinus eſt dicendus. Sal abſtergit, liquat, incidit, tenuat, mordet, purgat, denſat, adſtringit, ſiccat, reprimit à putredine: ob hæc vindicat: ventriculum euertit, turbat, ad vomitum incitat, purgat humores craſſos, lentos ipſos vi ſua liquando. Poſteà ſtringẽdo appetentiam excitat profligato cibi faſtidio, purgantibus additus actionem eorum iuuat, clyſteri iniectus pituitam vitream & lentã educit. Hos tamen vel illos effectus alius alio remiſsiùs intẽſiúsve operatur: cuius varietatis guſtus certum feret indiciũ, ſi priùs in IIII. lib. Simp. Galeni fueris exercitatꝰ. Hoc tamen non omittendum, quòd ſalis è terra effoſsi ſubſtantia magis ſit cõpacta, ac proinde in hoc maior eſt & partium craſsities, & adſtringendi potentia. Ob id quòd marinus affuſa aqua protinus liqueſcit, at foſsili hoc nõ euenit. Porrò eiuſdem ſpeciei cum marino eſt, que ex ſtagni, fontis vel putei aqua concreſcit.

De

De nitro CAP. V.

NITRVM de quo mentionem facere propositi est instituti, olim è terræ fodinis eruebatur. Atq; vbi illius magna est copia, si scaturiãt, aquę nitrosæ vocãtur. Et illis sæpenumero innatat spuma nitri Gręco nomine aphronitrum appellata. Olim cùm mortalium sanitati conseruandæ vsui esset, sub terræ latebris ineffossum non totum relinquebatur: nunc verò proh dolor, cum eò cęcitatis deuenerit humana conditio, vt ferè omnes magis opum & famæ aucupandæ, quàm sanitatis conseruandæ sint studiosi, Balnea & gymnasticæ scholæ diruta perseuerant: Nitrum non solum effodi, sed & cognosci à fodinarũ effossoribus desijt. Atque in ipsius nitri locũ successit salmitrũ Italis, salpetre Gallis dictũ vtile ad laudatissimum, si Dijs placet, inuẽtum non ad strenuos & potẽtes viros conseruandos, sed nulla difficultate enecãdos, & vrbes depopulãdas. Id etenim est sine quo neq; cũ strepitu, ita neq; cũ violentia è bellicis tormẽtis globuli emitterẽtur. At etiã si antiquorũ nitrũ desierit videri, non tamen atq; nitrosæ: vnde illius vim ex antiquorũ sentẽtia aperiẽdam iudicauimus, vt nitrosorum balneorũ vis faciliùs cognoscatur. Est itaq; Nitrum calidũ initio tertij gradus, siccũ tertio, salsum maxima sui parte, subadstringẽs, tergit, incidit humores crassos purgat etiã vomitu, pręsertim cũ melle & pituitã crudã, crassã, lẽtam partibꝰ valẽter impactã: obid colico afectui pituitoso & flatulẽto ꝓdest, vermes necat & vacuat. Si intrò in corpus sumat, secat, extenuat,

crassos lentosq; succos potẽtiùs multò quàm sal. Quin & aduersus fungorum strangulationes pręsentaneo remedio est.

De Calce

CAP. VI.

CALX iuxta antiquorum præscriptum duorum est generum, vna fit in locis maritimis. Buccinarũ testas feruenti clibano recondunt, donec inalbuerint: frigida immergẽtes extingunt, in fictile conijciunt, & vsui seruant. Sed hæc proposito sermoni nil congruens habet. Altera lapidea est Italię, & multis alijs nationibus operi cæmentitio frequentissima. Durissimum quoddam lapidum genus seligunt, quod & super terram inuenitur & effoditur: in fornacem cõijciunt, coquunt, coctione calx viua appellatur, vis illi ignea, mordens, adeò exsiccans & calfaciẽs, vt inflammare, adurere, & cauterij instar crustas inducere possit. Veneni malitiam habet, siquidem pota aluum & intestina cum vehementi erosione excruciat. Dum aqua irroratur, vrentem illam vim exerit: adeò tenacis est substantię, vt post immersionem & extinctionum vim suam vltra diem seruet. Deinde vnà cũ calore mordacitatem exuit. Absque morsu resiccat, ac si bis terque aut ampliùs abluta fuerit, planè mordacitatis expers constituitur: ac strenuè absque mordacitate exsiccat. Vnde san-

ſanguinem cohibere, carnem producere, aduſtioni me deri, & ſimilia præſtare poteſt δὶς διὰ πασῶν, vt dici ſolet ab ijs diſtantia, quæ viua aut in ipſo extinctionis actu poterat.

De Gipſo
CAP. VII.

GIPSVM terræ maſſa eſt notiſsima, quę in laminas pellucidas diffringitur, quarum puriores & magis perſpicuæ ſunt alumen ſcaiolæ, & plinthites Galeno dictum, vt priùs, vbi de alumine docuimus. Coquitur, & coctũ cęmẽtitio operi veluti calx accõmodatur, ſed huic emplaſtica vis maior. Refrigerat & ſiccat vltra ſecũdum gradum, vim maximam habet adſtringendi, obſtruendi, glutinandi à vi emplaſtica. Hinc ſanguinis eruptiones ſudoreſque cohibet, ſed potum ſtrangulationis modo iugulat.

De Bitumine
CAP. VIII.

ASPHALTOS Græcis, Latinis Bitumen ſpuma quædã eſt aquis ſponte naſcẽtibus innatans: & molle quidem eſt dum innatat, poſtcà verò reſiccatũ pice ſicca durius efficitur. Optimum bitumen in mari, quod mortuum vocant prouenit. Eſt autem id ſtagnum ſalſum in

cæle, hoc est, Cana Syria. Ceterùm medicaminis ipsius vis est tũ resiccatoria, tum excalfactoria in secundo ordine. Meritò itaq; eo vtuntur ad glutinationes vulnerum cruentorũ, & ad alia omnia quæ exsiccari debent cũ modica excalfactione. hæc Galenus. Sunt qui etiã è montibus quibusdã bitumen putent scaturire, & idem in lacubus vt limum inueniri, præsertim in lacu Iudeę. Et ideo Galen⁹ primò eius meminit, quod in Apollonia Epiri vrbe fit, sub quo etiam Iudaicum intelligit. Posteà de eo quod in Cana Syria disserit: hoc autem in ri mortuo nasci inquit. Mare autẽ mortuum nuncupatur lacus ille. Mare ob salsedinẽ, mortuũ ob minimum motum. Qui nuper terrã sanctam descripsere, Iudeę lacum & cæle Syriæ idem faciũt. Strabo libro XVII. suę Geographiæ Sirbonis lacũ vocat ambitu mille stadiorum, longitudine ducẽtorum. Hoc in lacu Sodoma & tredecim vrbes huic vicinæ submersæ fuere, picis odorem refert: & id est quo Syriaci pauperum mortua corpora condiunt, vt imputria diu seruentur. Id deinde ad nos adfertur, & à nostris Mumia vocatur, cùm sit asphaltum Iudaicum. Ditiorum verò corpora Balsamo, Myrrha, Croco & ligno aloës condiunt. Scribit Dios. in Sicilia in agro Agrigentino liquidum bitumẽ fontibus supernatare, quo incolæ ad lucernarum lumina vice olei vtũtur. Et Sicilicũ oleũ falsò appellãt, quãdoquidẽ liquidi bituminis gen⁹ est. A nostris Petroleũ & sterc⁹ diaboli appellãt: ob mirũ illi⁹ fœtorem. Hoc partim ex Siciliæ agro illo Agrigentino, partim ex Liguria, partim ex loco in Neapolitano agro, vbi vulgò dicitur il tocho: ac potissimũ ad nos ex hoc loco adfertur

tur, & Sicilicum alijs minùs fœtet. Petroleũ verò quia è petra ſcaturiat, & ſaxoſis mõtibus vocatur: à quibus deinde in fontes aut vicina flumina defertur. Pharmacopæi ſæpenumero petroleũ hoc, ideſt bitumen liquidum, igne vel ſole induratũ pro aſphalto ſeu bitumine vendunt: & eſt non tamẽ Iudaicum. vis omni bitumini ineſt diſcutiendi, glutinandi, emolliẽdi, calfaciendi, & exſiccãdi, vſque ad tertiũ gradum, ſi Auicennæ credimus. Qui à Galeno non diſſentiet, ſi in fine ſecundi, vel initio tertij calfacere & ſiccare id dixerimus.

De Aere CAP. IX.

~~Ex bartholomeo Cammitesi l.o 3.o de ball. ca. 9.o~~

AERIS ſubſtantiam nulla deſcriptione aperiendã iudicamus vt pote omnibus notam. Vt ferũt: ſi ijs citra demonſtrationem fides eſt habẽda, inter metalla argenti viui plus quàm oporteat habet. rubeum colorem ex ſulphuris abundanti commiſtione accepit. Siquidem hoc rubore delinitur ex valida ſubſtantiæ ſulphuris fæculentæ aduſtione. Argumento eſt quòd ab ære multum fæcis reſoluatur, & in igne multũ euaporet. Vim illi tribuũt calfaciendi & exſiccandi, etiam in tertio gradu: abſtergendi, reſoluendi, incidendi, & aſtringendi, imò & carnem producẽdi, ſi vratur & lauetur. At de vſto veluti nec de eius flore & ſquamma nil dicere ſtatuimus, quia propoſito ſermoni nil congruit.

De Ferro

CAP. X

FERRVM metalli genus vilissimum mortalium vsui tamen, ipso auro magis necessarium: siquidem sine ferro nec terrã possemus fodere, nec arare, nec segetes colligere, nec triticum molere, nec vitem, nec arborem amputare, nec ædificare, aut similia humanæ vitę necessaria agere. Ferro imperia conseruantur & augentur, iustitia regitur, tuetur innocentia, reproborum audacia coercetur, ciuitates defenduntur, inimici propulsantur. Sine ferro nulla ars, nullum ferè opus mechanicum exerceretur. Minori in pretio habetur, quòd maiori quantitate inueniatur, & impurius sit: Nam scribitur ipsum generari ex argẽto viuo terrestri, ponderoso, lutulento, valde immundo, & ex sulphure terrestri ac immundo, ipso sulphure dominante. Propterea est inflammationi paratum. Atque ex huius virtute conuertitur argentum viuum in ferri speciem. Porrò propter sulphuris adustionem squãmosum est, rubigenemq́; facilè contrahit. Pars sulphuris terrea atramentosa est. Propterea limatura eius confert nigredini atramenti, nec ab humore vnctuoso est purgatum: vnde calorem facilè suscipit, & susceptum diu retinet. Præterea argumento est multa scoria, quæ ab ipso deciditur, atque eò maximè quòd frequenter, vt quædam graua nigra in terram effunduntur. Hinc fit, vt non liquescat vt cætera metalla, sed tantùm mollescat

lescat. Quod illi inesse existimatur, quia supra alia metalla terreæ substantiæ plurimum habeat: aëre humidæ & aquosæ quàm nimium. Vnde hac sua terrea & elementari siccitate tãtam acquirit duritiem, vt instrumentis ex eo confectis alia metalla domet, concutiat, dilatet, & comprimat. Hinc ferrum à ferio dictum volunt, quòd alia omnia ferire queat, à nullo autem diuersi generis melius quàm à seipso feriri. Vel vt Isodorus ferrum, quia farra idest semina nostra arãdo iuuet. Durius redditur extinctione in aqua, quare si mollius desideras, oleo semper candens extingue. Chalybs autem ferri alia species non est, sed eius subtilior pars & aquosior per destillationem à ferro seiuncta. Quæ vi ignis purior, candidior, durior, & operibus aptior redditur. Est autem maximus delectus in chalybe optimo conficiendo cùm aquarum, tum modi immersionis. Est autem ferri vis, quam hîc considerãdam suscepimus, talis. Refrigerat, vt quidam volũt, secundo gradu, siccat tertio, vehementer astringit. Sic chalybs & ferri squãma ijs minùs scoria. Vnde aqua in qua horum duorum alterum cãdens immersum fuerit, vsui Medico est frequentissima ad desiccandum, astringendum, & humorum defluxum à quacunque parte prohibendum. Quinimò & intestinorum in Scrotum delationi, quam Enteroceli vocant, irrigatione cum spongia summo est remedio.

De Auro CAP. XI.

AVRVM metalli genus hominum opinione pretioſiſsimum, & veluti ferrum, ideſt ex quo infinita fieri dicebamus: ſic aurum, ideſt ſine quo nihil excellentiſsimum fieri poteſt: & propter quod nil non turpe à malis hominibus perpetratur. Vnde Vergilius ſic cecinit Aeneidos III.

Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?

Atq; cur cæteris anteponatur metallis cauſam non video, niſi quòd rarius inuentu, & purioris ſubſtãtiæ eſt: adeò vt neque rubigine, neq; ſitu obducatur, neque vi ignis multùm conſumatur. Nil autem aliud eſt aurum quàm argentũ viuum purũ, condenſatum, puriſsimam ſulphuris partẽ actu recipiens. Magna eſt auri varietas non ſpecie, ſed perfectione tantùm ſeiũcta. Rarus eſt illius in re Medica vſus, niſi fortaſſe quibuſdã ad melancholiã propellẽdã, non, vt Auic. ſcribit, in puluerẽ redactũ & hauſtum, ſed magna copia muneri datũ. Quæ etenim, quæſo, ratio, cur cor & animalẽ facultatẽ exhilarare & iuuare debeat, cùm ex argẽto viuo & ſulphure conſtet: quorũ vtrunq; hauſtũ veneni naturã refert? Plinio & alijs quibuſdam placuit, eius puluerẽ vlcera puerorum, fiſtulas, & lichenas ſanare, quod cũ minima mordacitate exſiccet, & abſtergat. Ad id tamẽ & efficaciora minoris pretij habemꝰ. Deſinãt igit̃ Medici noſtri tẽporis deſtillatis aureos coronatos incoquere, niſi putent

tent ſudores & ſordes manuũ eorum, qui eos cõtrectârunt, ægrotantibus eſſe auxilio. Siquidẽ coctione nil aliud ex illis deciditur. Quod ſi quidpiam decidit, & id ſicut cætera metalla pernicioſam naturã habebit. Prętereà in eo principiorũ miſtio firmior eſt, quàm quæ à calore noſtro poſsit diſſolui.

De Plumbo
CAP. XII.

PLVMBVM Facultatis eſt refrigeratoriæ, ſiquidem non modò multam habet ſubſtantiam humidam à frigore congelatam coactamque, ſed & aëriam, paucam autem terream. Igitur quod plurimum habet eſſentiæ humidæ à frigore coactæ, indicium tibi eſto: quòd vbi admotum eſt igni, celeriter fundatur fluátque. Quod verò & aëriæ ſit particeps, hoc habeto ſignum. Omnium quæ nouimus, vnicum plumbum tum mole ipſa, tum pondere augetur, ſi condatur in ædibus ſubterraneis, aërem habentibus turbidum: ita vt quæcunque illic ponantur, ſitum colligãt. Multa alia Galenus adfert argumenta: quibus hanc eius facultatem probet. Quæ omnia breuitatis ſtudio omittimus.

De Balneis, & primò de Balneo Aponi
CAP. XIII.

ITALIA omnium aliarum regionum olim princeps & domina, Venetias habet florentiſsimam ciuitatem, quæ Reipublicæ libertate, & ordine cũ Romana illa republica certat: huic ſubdita eſt proxima ciuitas primùm Antenorea dicta, nunc Patauium, vel Padua. Quæ vt illa omnium mercium, ſic hæc omnium virtutum totius Europæ emporium eſt luculentiſsimum. In huiuſce vrbis Diœceſi ſeptem ſunt balnea Aponi, Sancti Petri, domus nouæ, Montis Grotti, S. Barptholomæi, S. Helenæ, Montis Orthonis, Imprimis igitur de Aponi Thermis dicamus. Rus eſt Aponus dictum à Padua quinque ferè milliaribus diſtans. De quo Lucanus,

Euganeo, ſi vera fides memorantibus, augur
Colle ſedens Aponus, terris vbi fumiger exit.

In huiuſce ditione in partibus à ciuitate remotioribus verſus montem S. Danielis nomine inſignitum, è planitie monticulus quidam leniter effertur, in cuius ſummitate ſcaturiens aqua iam multis ſęculis feruentiſsima eſt inuenta. Locus hic procul eſt à vallibꝰ, feracibus campis vndique circũdatur, ſub dio expoſitus, quaquauerſum detectus, vndique à quatuor cæli partibus ortu, occaſu, ſeptentrione & meridie æqualiter difflatur.

Loci

Loci huius ſitus monticolis ſaluberrimus iudicaretur, niſi aquarum hincinde emanantium riuuli ſæpenumero putredine correpti, fœtidis vaporibus aërem inficerent. Præcipua lauacra humano vſui accommodata ſunt, in cacumine mõtis lacuna quædã aquæ adeò feruentis, vt ſæpenumero non ſit vſui, ſiquidem intenſa illius caliditas nequit tolerari. Deinde in infima mõtis parte quæ orientem ſpectat, multa adſunt lauacra à diuerſis riuulis conſtituta: remiſſo iam ex eo itinere aquæ feruore. Omnes tamen illi riuuli ab eodem fonte eructant. Atque ex ijs lauacris quædam vndique parietibus munita ſeruantur, alia in propatulo expoſita venti & plebi peruia relinquuntur. In huius balnei fodina explicanda, velut & aliorum omnium cùm ex mea experientia, vt in Aquenſibus feci, nil dicere poſsim, ne temerarius aut parum ſpectatæ fidei lectori videar, nominatim meos authores recenſebo: vt quiſque qua illos fidedignos putat, eam illis tribuat. Aut ſapientiùs multò agat, cùm balneo erit vicinus, diuinum imitetur Galenum, qui ſimplicium medicamentorum facultates ex aliorum & ſua opinione recenſere non fuit contentus. Sed priùs quinque libris edocuit ad id demonſtrandum accommodata principia ex ſapore, odore, colore, & alijs quæ aut ſenſui aut intellectui ita ſunt manifeſta, vt ipſa ex alijs fidem non accipiant, ſed ipſa alijs fidem faciãt. Cumque Ariſtoteli primo poſterioris reſolutionis, tria ſint principiorum genera, Proloquia, poſtulata, & definitiones. In hoc demonſtrandi genere, quo rerum facultates Medicæ explicantur: etiam ſi principia, quibus vtimur, dignitatũ & definitionum

M

nomen omnia non promereãtur: nemo tamẽ erit, qui inficiari posit, quin maxima illorum principiorũ pars certissima & verissima Medica postulata sint vocãda: Quòd si quispiam tam delicati palati est, vt etiam hoc cognitionis genus à demonstrationis nomine reijciendum putet, is se nihil scire fateatur, is methodicam & λόγικην, hoc est rationalem Galeni viam relinquat. Peironeorum sectæ seipsum deuoueat: aut si id auersatur, credat Aristoteli scribenti per causam remotam effectus demonstrari, & ex effectibus causam demonstratione, qua rem sic se habere demonstramus. Et tali docendi genere in philosophiæ secretis peruestigandis se vsurũ præfatur, initio libri primi Naturalis auscultationis, dum à notioribus nobis cognitionẽ exordiendã scribit. Siquidẽ paucissima demonstratione quamobrem aliquid sit ostendente, explicari possunt. Nec nobis videtur tam accõmodata, vt illa, quòd ab ijs quæ nobis ignotiora sunt, initiũ sumat. Sed vlteriùs quàm par sit sermo noster diuagatus est. Huic sermoni suus erit locus in libris demonstrationum, quas in medendi Methodum paramus, vbi eorum inscitia detegetur, qui nullum aliud eruditionis genus esse existimârũt, quàm multas authoritates memoriȩ infixisse. Nos postquàm iam quinquennio Logicã professi sumus in hac nostra Taurinensi ciuitate, nostri muneris arbitramur ostendere, qua in caligine versentur, qui citra exactam Logices exercitationẽ in Galeni operibꝰ versantur, admonitionis ipsiusmet Galeni toties repetitȩ immemores. Qui igitur volet alicuius balnei fodinam scire, non mihi, aut alijs legislatorum ritu sancientibus, non demonstrantibus

ſtrantibus credere debet. Sed diſcat capite penultimo à me, aut ab alijs, propoſitas fodinæ examinandæ methodos, deinde in quibus volet balneis certam nanciſci cognitionem eas exercebit. Verùm ad fodinã thermarum Aponi iam nos tempus reuocat. Scribit Barptolomęus Montagnana vir magis laborioſus quàm eruditus, per cauſas, & per effectus illi innotuiſſe, vel à priori, & à poſteriori, vt ille ſcribit: aquam illam ſulphureã eſſe quidpiam immiſtæ calcis habens. Suæ opinionis nullam aliam rationem adfert pręterquàm quòd facta per ipſum eius aquæ deſtillatione maximam fæcis ſeu reſidentiæ ſulphur eſſe inuenit, parum verò cineris, velut ſi calx in aqua coqueretur. Sauonarola autem, qui Patauinus erat, aliter ſenſit, & varijs rationibus nec parui momenti ſuam ſententiam confirmat: ſcribens guſtu aquam hanc ſalſam & aluminoſam comprehendi: & viſu ſulphuris ac cineris portionem aliquam. Siquidem in eius progreſſu per riuulos quoſdam lapidoſos ab eius fæculẽta parte productos maxima comprehenditur eius pars aluminoſa & ſalſa: parua autem ſulphurea. Nam color croceus ſulphureus licet ſuperficialis, ijs in locis ſic apparet, veluti in Iride comprehendũtur, in qua croceum, rubeum, viridem, cęruleum conſpicimus. Quòd ſi maior fodinæ pars ſulphurea foret, cùm ſulphur multa tenaci & viſcida ſubſtãtia ſupra cætera mineralia abũdet, color citrinꝰ appareret: quod tamen falſum eſſe in hac aqua, ipſo viſu iudicatur. Præterea cùm ſulphuris odor, aliorum mineralium odore magis fœteat, & peiùs oleat, odoratus ſenſu comprehenderetur: at is eo loci non percipitur. Nam in balneis in qui-

bus ſulphur ita reliqua vincit, vt ab eo denominatio-nẽ accipere debeant: duo hęc conſpiciuntur, color citrinus, & odor ſulphureus: vt in balneis de Petriolo, Siculis, & cæteris talibus. Qua de cauſa balnea illa non eſſe ſulphurea aſſerit, ſed aluminoſa, plus etiam ſalis quàm ſulphuris habentia, ob idque eas vires & facultates habere, quas in horum ſimpliciũ viribus recenſuit: ex quibus infert eos perperam cẽſuiſſe, qui exiſtimârũt ea à prędominio ſulphurea eſſe. Deinde addit, fuit aliquorum opinio balnea omnia Paduana eiuſdem eſſe fodinę, quam non accuſo, cùm omnia ferè ſibijnuicem ꝓpinqua ſint: & quaſi vno aſpectu participãtia. Nam ea ſalſa, nitrea, partim gipſea ac cinerea pronuntiauerunt omnia. Etiam ſemper recolendæ memoriæ vir doctiſsimus ac propè alter philoſophus Ioannes de Dõdis Patauinus iuxta balnea mõtis Groti, & balnea S. Petri, de quibus infra domum conſtruxit, ac inſtrumenta præparauit: vt ex ipſa balnearum aqua ſalem albiſsimum conficeret, & in quantitate notabili. Quod opus efficax argumẽtum fuit: vt ſic opinaretur balnea illa cinere ac ſale, & Gipſo participare. Nã (vt dictum eſt) nitrum naturam ſalis ſapere videtur & cinis, cùm ipſe cum aqua ſalem conficiat. Addo prætereà quoniam videmus in balneis ſic ſulphureis ingeniari homines ſulphur conficere: vt in Petriolo, & in balneis Siculis. In his autem hoc minimè fit, aut fieri poteſt: quoniam ſi id fieri poſsibile fuiſſet: virum tãti ingenij opus hoc non latuiſſet. Et quoniam vt ex ſententia Ariſt. dicebatur, omnia talia aliquali ſulphure participant: & etiam hęc aqua Aponi ab eo nõ omnino vacua eſt: nec

tamen

tamen in sapore sulphuris comprehendetur. Sed cum sulphure sic participet, facilè sic mihi persuadeo ipsam magis aluminosam esse. Habet & aliquid calcis, quoniam calx, vt dictum est, species est cinerum. Verùm cùm multo colore citrino, ac odore, & sapore sulphuris omnino priuata sit, arbitror dicendum nequaquam à prædominio sulphuream esse. Nam in sulphureis à prædominio hæc tria reperiuntur: vt in balneis Petrioli & Siculis est videre. Præterea cùm sulphur multum habeat de vnctuoso & aëreo: vt de ipso dictum est, aliquid ipsius in superficie aquæ comprehenderetur: quod in igne missum arderet, vt in cæteris talib⁹, quod minimè in ea reperitur: ipsa enim clara est, & ab omni vnctuositate & citrinitate purgata. Quibus relinquatur salsa & nitrosa, vt sapor eius manifestat. Aluminosa magis, vt in riuulis comprehenditur. Cinerea ex adustione & à sulphure vt cæteræ non absoluta. Et huius opinionis visus est esse Gẽtilis, sed de hoc magis infrà in de balneo montis Groti. Hactenus Sauonarola, cuius non solùm sententiam, sed & ipsa verba recitare voluimus: vt quãti sint ponderis, quisque iudicare possit. Porrò in hac opinionum varietate Galeni rationalem viam aggredi oportet: vniuersales methodos, quas nos peculiari capite recensebimus, ediscere: deinde in particularibus aquis, quibus es vsurus, eas exercere. Quibus in morbis sint vsui hæ Aponi thermę nunc tacebimus, ne eandem rem decies repetere cogamur, & omnẽ methodum præuertamus. Recensebimus igitur vno in loco, qui morbi à sulphureis iuuari possint, qui ab aluminosis, qui à nitrosis, & sic in cæteris, & sulphurea, alu-

minoſa, aliáque breuiter repetẽtes nominabimus. Sic enim non ſolùm hæc narrabimus, ſed quantum rei certitudo admittet demonſtratione ſtabiliemus.

De Thermis ſancti Petri
CAP. XIIII.

ADICTIS Aponi thermis orientem verſus ambulanti ad miliaris diſtantiã rus aliud ſeſe offert pulcherrimũ, ſitu & fertilitate gratum, è cuius orientali planitie alius mõticulus ad mediocrem altitudinem ſeſe offert. In huiuſce montis cacumine aqua feruentiſsima ſcaturit orientalem & ſeptemtrionalem oram verſus riuulos trãſmittens. Atq; ciuitatem verſus palus eſt rotunda, eas aquas omnes in ſeipſam recipiens, & earũdem caliditatem conſeruãs. Locus hic incolis iucundus & ſaluberrimus foret: niſi vt in Aponi balneo aqua illa corrumperetur, & corrupta aërem inficeret. Augetur etiã hęc aeris inſalubritas collium multitudine, quibus vndique locus ille occupatur. Sunt autem hæc balnea aluminoſa & ſalſa multùm, quorum virtus narrabitur vltimo capite, vbi de omnium virtute diſſeremus.

De Balneis Domus nouæ
CAP. XV.

AB hoc ſancti Petri balneo meridiẽ verſus ad ſemimiliaris diſtantiam progredienti, alius ſeſe offert monticulus iã dicto paulò altior, è cuius occidẽtali & aquilonari

nari regione aquæ eructant, præſertim in aquilonari parte maxima copia ſcaturiunt, admodùm ſalſæ & feruẽtes, & in planitiẽ decidunt vndiq; monticulis & vallibus obſitam, foſsis, paludibus, fontibus, ac riuulis tam frigidæ quàm calidæ occupatam. Huius aquæ ſalſæ nõ exigua portio in domum Io. de Dondis Philoſophi Patauini à paucis annis eius iuſſu cõſtructæ defluens inibi colligitur, & in ſalem Philoſophi illius Domini Carienſis, ac aliorum induſtria conuertebatur, aut in ipſa, aut in lacunis illi vicinis. Locus ille ob vaporum multitudinem, varietatis aquarum commiſtionem, & aëris exiguam difflationem inſalubris iudicatur. Ab hac domo domus nouæ appellationẽ balneum accepit. Eſt autem aqua hæc ſalſa admodùm, aluminis plurimum, calcis & cineris vt reliquæ aliquid habens.

De Balneo montis Grotti

CAP. XVI.

ASVPRADICTO Balneo continuato meridiem verſus itinere, à balneo Aponi ferè duobus miliaribus oppidum inuenies, cui ad occidentalem partem mõs eſt amœniſsimus, quem cùm ob balnea, tum ob aëris ſerenitatem ægrotantes frequentant. Vnde monti & oppido corrupto nomine montis Grotti appellatio eſt indita, cùm mons ægrotorum ſit dicendum. Locus iſte procul ab occidente orientalem partem ſpectans, à meridionali contegitur: alijs ſalubrior iudicandus, quòd

orienti sit apertus. Non procul ab oppido mōs est supradictis altior, è quo multi diuersarũ aquarum riuuli hinc inde emergunt. Magnus quidam prope oppidi templum præterlabitur, in plures diuisus partes pluribus sufficit lauacris cùm occultis, & cōtectis, tum detectis, & sub dio in propatulo expositis. Huic alius vicinus est aquæductus orientalem magis oram versus, à quo prope prædictum lacuna colligitur, quá balneum equorum appellant. His locis finitima quàmplurima adsunt lauacra, à diuersis fontibus aquam recipientia. Huius fodina vt reliquorum Patauinorũ balneorum est aluminosa, salsa, gipsea, cineris non expers: verùm supra alia hæc montis Grotti balnea aliquid sulphuris accepêre: Cuius portio & vis tanta est, vt sulphureorum vis illis sit attributa, pręsertim illi fonti, à quo balneum equorum appellatum emergit.

De Balneis sancti Barptolomæi CAP. XVII.

A PADVA ad duodecim miliarium interuallum olim ędificatum fuit templum cum xenodochio diuo Barptolemæo dicatum, à quo hæ thermæ nomen accepêre. Locus ille inhabitatus est, nisi religionis, aut morborum causa eò concurratur. Collibus vndique cingitur, nisi qua meridiem spectat. Ab horum mōtium lateribus varijs

in

in locis aqua emanat, in planitie paludem constituens, nullo vt alia Patauiensia lauacra substratam pauimento, sed lutosam adeò, vt parum tutũ sit cœni mollitiei & profunditati sese committere. Siquidem molle admodùm est, pingue, ad nigredinem declinans, adeò vt pix liquida videatur. Aqua ipsa vix duorum pedum altitudinem superat: hyeme & vere calorem adeò remittit, vt vix à Iunio mense ad medium Septembris vsui esse possit: ita tamen vt nõ modò pręsentis, sed & præteritæ temporis constitutionis rationem habeamus: Quandoquidem inundantium aquarum copiam situs ille facilè recipit, à quibus vim suam immutari necessum est. Quare omnibus temporibus non vt aliorum balneorum aqua calfacit & exsiccat, sed humectat. Siquidem non vt in cæteris alumen & sal reliqua superant, sed Bitumen, deinde sulphur, nec tamen alumine, nitro & sale carent. Quod autem bituminis & sulphuris vis aliorum mineralium facultatem vincat, vel hoc vno argumento est manifestum. Quòd omnes qui de eo scripsêre, non modò lutum, sed & aquam lentam, crassam, & tactum mollificantem fateantur. Atque in modis, in schirris, & induratis neruis, vel partibus tantæ virtutis scribitur, vt supra omnem hominum opinionem ea mollire possit. Quæ omnia cùm illis tribuant omnes scriptores: quî fieri potest vt aluminis astrictoria vis superare dicatur, cùm illi contraria nempe mollificans insit.

De Balneo S. Helenæ
CAP. XVIII.

A PATAVIO miliaribus ſeptem, ab Apono tribus diſtat balneũ quoddam, cui à diuæ Helenæ templo denominatio eſt indita: cuius tẽpli vix veteres quidam ſuperſtant parietes, in ſummo colliculi cuiuſdã poſiti, vndique collibus quaſi vallo vallati. Emergit autem aqua hæc ab occulto fonte ex ea quæ orientem ſpectat huiuſce montis parte, lauacra conſtituens: quorum vſui domus eſt ædificata, ſatis quidem ſuperbi ædificij, ſed parum commodi ſitus. Apud hunc montem qua meridiem reſpicit, ſtagnum eſt, aërem putridis vaporibus inficiẽs, & locum inſalubrem reddens. Horum fodinam quidam ſulphuream eſſe volunt ab ipſius caliditate perſuaſi, aluminis & cineris nõ expertem. Alij verò aluminoſam cinere, ſale, nitro, participantem. Nam ſulphuris hæc quantitas, vt aiũt, neque viſu, neque guſtu, neque odore percipitur: ſed in hac ea conſpiciens, quę in balneo Aponi. imò & caliditatis gradum eundem facto periculo inuenêre: vnde quæ eò loci ſcripta ſunt, ſatisfaciẽt: ibi etenim hęc cõtrarietas agitata eſt. A quam tamen hanc illa potentiùs aliquantiſper calfacere, exſiccare & reſoluere putant.

De

De Thermis Montis Orthoni

CAP. XIX.

AB Orthono viro Patauino armis,& rerum geſtarum fama præclaro,montem quendam nomen Orthoni accepiſſe ferunt.Hic mons in medio multorum collium poſitus eſt:quorũ duo ſcriptorum beneficio inſignes ſunt: ex vna parte mons rubeus,vbi olim Euganeam ciuitatem ædificio & opibus ſuperbam triumphâſſe legitur: ex altera mons ſancti Danielis,tunc Deæ Cereris templum cognominatus:qui montes à Septẽtrione & occidente ab his lauacris aëris iniurias arcent.Qua verò orientem & meridiẽ ſpectant nil obuium habẽt,quod flatus intercipiat. Ab hoc Orthono monte aquæ ſcaturiunt calidiſsimæ,à quibus in planitie his montibus contigua paludes collectæ ſunt,aquas,lutum & facultates habentes,non multùm abſimilem à balneo S.Barptolomæi. Locus hic inhabitatus omnino perſeuerâſſet,niſi à paucis annis Patauini Virginis, (vt fert̃)apparitione commoti Diuo Auguſtino tẽplum cum Auguſtinianorum collegio conſecrâſſent. Aër ibi impurus eſt,inficitur enim ab illis ſtagnis. Hæc aqua lenta & viſcida eſt, ſulphur,Sal,& alumẽ habet.Diuturnis morbis à cauſa frigida & humida,veluti nodoſæ arthritidi,duritiei ſplenis,hydropiſi,& ſimilibus morbis præſentaneo eſt remedio. Sed hæc pręter inſtitutum:his etenim enarrandis ſuus ſeruatur locus.

De Thermis Porretensibus
CAP. XX.

IN Italia in comitatu Bononiẽsi à Bononia summi põtificis ciuitate opibus & ædificijs superbissima, quadraginta miliaribus distãt quædam balnea, quæ della Porreta vulgò dicuntur. Horum scaturigo à duob' saxis est & lasis montibus ad medriiem situatis: quorũ in medio, vt aiunt, salis riuulus amplus est: & per duos canales duorum montium aqua sic defluens balnea duo cõstituit: vnum à dextris, alterum à sinistris. Ex sinistro versus orientalem plagam fumi exeunt, & vapores clari, ad rubedinem vergentes: Locus ille siluestris est alpibus Pistoriensibus propinquus, ob quarum viciniam adeò alget aër, vt vsui esse nõ soleant, nisi à xv. Iunij ad primam Septembris. Harum fodina aluminosa est, & parum sulphurea, salis, & nitri nõ expers. Nec vt fodina hæc, sic harum virtus multùm ab Aponi balneis dissidet: nisi quòd hæc remissioris est caliditatis. Vnde si quæ eo loci dicta fuêre perlegeris, non solùm harum naturam contemplaberis, sed & eorum opinionem, qui inibi sulphur reliqua vincere existimârunt, erroneam iudicabis. Est autem de ijs balneis inueterata quędam persuasio, quòd virtutis sint admirabilis, adeò vt nullum non morborum genus ex horum vsu profligari ferãt. Atque cum id manifestis qualitatibus acceptum referre nequeant, ad occultam proprietatem cõfugiunt.

Sed

Sed nos breuitatis studio his erroribꝰ confutādis proprium reseruamus locum, eo capite, in quo docebimus quinam affectus ab horum vsu curari possint, & à quibus. Sine cuius diligenti cognitione inutilia sunt quæcunque hactenus diximus, & dicentur.

De Thermis Romandiolæ

CAP. XXI.

ROMANDIOLA Italiæ regio est à veteribus Flamminia vocata, cuius vrbes sunt Ariminum, Cesenna, Rauenna, & Ferraria. In hac Romandiola castrum est illorum idiomate santa Maria in bagno nuncupatum: huic castro finitima sunt tria balnea sibijnuicem adeò contigua, vt ab eadem scaturigine emergere videantur: siquidē illa solus lapideus paries dispertit. Primum balneum de Turri dicitur. Secundum balneum medium, vel alijs suo idiomate el bagno de poltroni: quòd scilicet nebulones, segnes & ignaui soleant scabie & pustulis vexari. quibus curandis hoc medium balneum accommodatissimum existimatur. Tertium balneum dominarum vocatur, quod aduersus vteri affectus, quibus matronæ plurimùm angi solēt, miros & incredibiles effectus præstare credatur. Fodinā harum thermarum sulphuream esse scribitur, ferri ac æris nō expertem. Sunt tamen qui velint balneum de turri di-

ctum ſulphureum eſſe & aluminoſum. Balneum verò medium magis aluminoſum quàm ſulphureũ, & temperatæ caliditatis. Calfacit autem vſque ad tertiũ gradum, etiam ſi ferri frigiditate remittatur. Siccandi autem vis caliditatem æquat, vel potiùs ſuperat. Sed hæc ex Sauonarola, cuius errorem in limitandis ordinibus vltimo capite diſcutiemus.

De Thermis vrbis Lucæ

CAP. XXII.

LVCA Italiæ ciuitas Thuſcorum mediterranea à fortunatis diſtans gradibus triginta tribus: tria habet balnea, de Torſeno, Rubeũ, & de villa. Torſenum rus eſt à ciuitate quindecim miliaribus diſtans, ibi finitimus eſt fons, à quo duo lauacra emanant, pariete quodam à ſeinuicem ſeiuncta: quorum vnum ſcaturigini proximius calidiorem aquam continet alterum remotius minùs calidam, vt diuturnior in eo mora cõtrahi poſſit. Aqua hæc limpida admodùm eſt, tactu calidiſsima, omni extraneo ſapore ac odore carens: quia illius loci incolæ, panẽ pinſunt, carnes decoquunt, veluti de aqua Balneorum Aquẽſium, libro primo narratum eſt. Eorum quæ illa aqua cõficiuntur eſus ſitim inducit. Qualis ſit huius fodina parum inter doctos conuenit. Gentilis ipſum ſulphureum, aluminoſum & nitroſum eſſe pronuntiauit. Vgolinus verò de monte Catino, cui huius

balnei vſus multùm familiaris fuit, ipſum ſcribit alumi noſum & ſalgemoſum, ita vt vnum alterum nõ ſuperet: pauca aut minima ſulphuris quantitate participantem. At in harum opinionum varietate veritatem ſecernere balneo aſsiſtenti non erit difficile, ſi eius non ſit inſcius methodi, cuius meminimus, dũ loqueremur de Aponi balneis. Iuxta balneũ hoc ſudatorium adeſt ad præparandum lauacro corpus accommodatum, aut detergẽdis à balneo cutis recrementis. Secundum balneum rubeum nuncupatum extra circuitum villæ eſt. Cuius fodina ænea eſt, parum aquæ habens, & exiguæ caliditatis, quam calfacere oportet, ſi vſui eſſe debet, nunc nullo habetur in pretio. Tertium balneum de villa vocatur, à Torſeno miliari diſtans. Lauacrum eſt in putei formã, in quo ſolùm tres perſonæ ſtare poſſunt. Eius fodina ferrea eſt, debilis actionis, dulcis aquæ inſtar illud eſſe aſſerunt. Ob idque rarus eſt illius vſus veluti & rubei. Affirmãt tamen aduerſus calidam renum aut hepatis intemperiem fœliciſsimum eſſe illius vſum, & id ſitim tollere, cuius inducendæ & augendæ vis, alijs eſt indita.

De Balneis Piſarum

CAP. XXIII.

PISA Colonia & ipſa in Thuſcorum tractu, vrbs eſt clariſsima. In huius ditione quinque ſunt balnea, balneum vetus, Saniæ, Sanorum, Reginæ, & balneum de aquis. Balneum vetus eſt inter ciuitatem Lucam, de qua ſuprà, & Piſarum,

iuxta montem sancti Iuliani:reliquis celebre magis & vsitatum. Ex isto cōstituitur & aliud balneum, dominarum nuncupatum. Huius fodina aluminosa est, sulphuris non expers. At cùm in valle sit paludosa multùm & cœnosa eò confluunt aquæ aliæ, quarũ permistione earum vis & effectus retunditur: præsertim vbi aquarum inundat copia: quod balneo S. Barptolomæi & alijs pluribus contigit. Secundum balneum Saniæ dictum, vehementer sulphureum est. Tertium sanorum nuncupatum, quod etiam sani sępe in eo lauētur, vt primum vtriusque est particeps aluminis & sulphuris. Balneum Reginæ dictum aliquanto interuallo ab istis seiungitur, ab vrbe tribus miliaribus distat, muro vndique cingitur. Huius fodina ferrea est aluminis aliquid habens. Ab isto ad trium miliarium interuallum, apud templum vbi conuentus est fratrũ de Agriano, in vallibus & paludibus situm est: balneum quoddam aquæ frigidissimæ. Cuius fodinam marmoream hoc argumento asserunt, quòd montes illi marmorei sint. Huic vim inesse ferunt steriles mulieres prolificas reddendi: verùm non est in vsu, nec, mea sententia, esse deberet. Quintũ à ciuitate sexdecim miliaribus distat, Lauacrum est amplum: aqua limpidissima, fundus arenosus. Fodina ferrea & aluminosa. Non absimile multùm est à balneo Auinionēsi in comitatu Senarum: de quo pòst dicemus, illo tamen minùs calidum est, scaturit enim à substantia rariori. Summa animaduersione dignum est huius aquæ qualitatem ita aliquando immutari, vt toto illo anno non solùm inutilis, sed & nocua reddatur. Id ab incolis discēdum, qui id discernere,

vel

vel ex hoc vno indicio nouêre: quòd eo anno Martio, & Aprili menſibus multùm turbetur, & croceum recipiat colorem, à quo Aeneã tunc quidam iudicârunt. Atque id nõ ſolùm huic, ſed & multis alijs euenit. Qua de cauſa memoriæ eſt infigendum, & à Medicis balneo vicinis, aut, ſi deſint, ab incolis ſcrutãdum, priùs quàm illo vtaris.

De Balneo Volaterrarum

CAP. XXIIII.

A VOLATERRARVM ciuitate miliariorum ſexdecim diſtãtiam plu ad rima ſunt balnea, arte lauantium commoditati & ſecuritati fabricata: ſiquidem locus is ſterilis & inhabitatus eſt. Ex ijs balneis tria ſunt ab eodem fodinæ genere emanantia, nempe ab alumine multo & pauco ſulphure. Extra murorum ambitum balneum aliud adeſt fodinæ ferreæ. Ab hoc loco ad duorum miliariorum diſtantiam ingentia ſunt ſtagna Lacones à populo vocata: in quib⁹ mirabilis ebulitio, aſcẽdentiaque ſuperficiem vſque cum rumore & impetu corpuſcula conſpiciuntur. Admiratione dignum eſt, quòd ferant tot tamque malignos vapores ab his exhalare, vt illac volãtes aues in illos cadere & comburi cogatur. Vim referunt ſalis, aluminis, & ſulphuris, adeò vt ex eis aquis, fiat ſal, alumen, & ſulphur magna in quantitate. Quo argumento colligit Sauonarola

eos falli, qui ſulphur in multis balneis reliqua ſuperare affirmant, etiam ſi in illis nec manifeſtè videatur, nec ex illis confici poſsit.

De Thermis Senarum fama illuſtrioribus

CAP. XXV.

IN eadem Thuſcorum Italiæ regione, Senarum vrbs eſt, quæ olim reſpublica, à paucis annis ſuorum ciuiũ diſcordia amiſſa libertate iugo Cæſaris paret. Ab hac ciuitate miliaribus quindecim diſtat caſtrum quoddam, à quo balnea de Petriolo illi finitima denominationem accepêre. Hæc ſunt cęteris excellentiora: Quarum fodina ſulphurea eſt multùm & aluminis particeps. Sulphuris quantitatem non exiguam eſſe argumẽto eſt odor ſulphuris, qui ad medij miliaris interuallum ſentitur, & innatans ſulphurea & vnctuoſa ſpuma, quæ igni iniecta ardet. Vnde aſſerunt ea, etiam quartum calfaciendi & ſiccandi ordinem attingere, potenter humiditates diſſecare, extenuate & reſoluere. Non procul ab hoc balneo flumen pręterfluit Farina nuncupatum, cui vicinum eſt aliud balneum exiguæ caliditatis: in quo qui à mitioribus ad potentiora progrediuntur primùm ſe lauant. Huic & aliud propinqum eſt aquę non calidę, ſed tepidæ, in quo cucurbitulas, & aquas vulgus corneas appellat, imponere ſolent, vnde nomẽ balnei Cornetarum ſortitum eſt. Qualis ſit horum duorum fodina,

dina, nec ex aliorum relatione, nec ex mea experientia compertum habeo. Est & balneum aliud non procul ab his lapidea testudine opertũ, caliditatis adeò intensæ, vt vix tolerari possit. Huius fodina ferrea est, & sulphurea, à quibus calfaciendi potenter, magis adhuc siccandi vim accepit. Ab isto aliud constituitur detectum remissioris caliditatis, ob idque accommodatius. Ante iam dicta balnea quatuor balneum quoddam reperitur mediocriter calidum, à quo tria exeunt Epistomia irrigationibus accommodata. Cadit autem aqua hæc ipsum in lauacrũ, & ab his qui se lauant, sic eodem tempore recipitur: Sulphurea multùm est, obidque calfaciens & inflammans: nec à balneo de Petriolo virtute plurimùm differt. Non procul ab isto huius portio in domunculam quandam defluit, itineris longitudine remisso calore, irrigationibus accommodata: quarum gratia domus illa constituta est. Porrò ex altero pontis latere sunt fœminis dicata, earundem cum pręcedentibus facultatum, hac de causa Dominarum balnea nũcupata. Vltra flumen ad sexaginta passus aliud balneum est, quod Caldenarum appellatur, lapidea opertum testudine: cuius aqua clarissima, eius fodina ferrea & aluminosa. Vnde temperatè calfacit, sed vehemẽter exsiccat. Et his etiã duo sunt balnea: vnum viris, alterum mulieribus constitutum. Est & aliud balneum prope Petriolum, Aqua Borla nominatum, quę aqua nitrosa adeò est, vt aluum facilè subducat. A Petrioli castro quinque miliaribus distat balneum aliud de Macereto vocatum, cuius fodina sulphurea est, non tamen adeò vehementer ac balneum de Petriolo, & eius aqua lon-

gè clarior. Est & aliud iuxta ciuitatē Rapolani dictum, fodinæ multùm sulphureæ à balneo Petrioli facultate non multùm differens. Est & aliud de Auinione dictum, ab vrbe viginti miliarium interstitio seiūctum, fodinæ ferreæ & aluminosæ, nonnihil æris habentis. Cuiusvis eadē erit quę balnei Reginæ, sub ditione Pisana: crassioris tamen substantiæ est: ideo suas vires illo tardiùs & ægriùs imprimet. A ciuitate decē & octo miliarium interuallo apud Rodocophanū balneum aliud est, cui à sancto Philippo denominatio est indita. Eiusdem fodinæ cuius balneum de Petriolo, si Gētili credimus. Leuior tamen tenuioris essentię, nitri plurimum habēs: vnde minùs illis calfacit, sed plus exsiccat. Hinc in cerebri affectibus ad humorem frigidum, humidum, & crassum extenuandum, dissecādum, & dissoluēdum illo aptius est. Nec prętereundū huius aquę vim aquarum inundatione, & ventorum aucta agitatione immutari. Alia adhuc multa in hac Senarum ditione inueniuntur, sed fama & hominum opinione excellentiora nominâsse sufficiet.

De Thermis Viterbij
CAP. XXVI.

VITERBIVM à Desiderio Longobardorum Rege vltimo conditum fuit, quo significatur superba structura. Iacet hęc vrbs inter Phaliscos, sed ij hodie in Thuscorum nomen cōcessêre. In huiusce vrbis comitatu decem sunt insignia

bal-

balnea. Quorum excellẽtiſsimũ eſt balneum de Grotta dictum, miliari à ciuitate diſtans, teſtudine lapidea tectum, fodinæ ferreæ & æneæ. Nam eius aquæ color ad auri colorem declinat, vnde illam auri vim habere arbitrantur. Sapore autẽ percipitur æris guſtus, hinc eius fodinæ particeps iudicatur. Deinde quòd illius potio aluum ſoluat, ſale vel nitro expertem non eſſe colligunt. Limpidiſsima eſt, guſtui adeò delectabilis, vt nulla noxa ingenti quantitate nonnunquam ab ægrotis bibatur: Maximam ſiccandi & aſtringendi vim habet, vnde relaxatis membris robur addit. Prætereà ratione nitri leniter reſoluit, ſuperflua recrementa conſumit, calfacit, & ſitim inducit. Adeò tenuis eſſentię eſt aqua hæc, vt cùm in vaſis exportatur, etiam bene obthuratis, eius vis euaneſcat. Aliud eſt balneum vallis Kaym appellatum, quod alio nomine balneum Dominarum dicitur. Calidiſsima eſt magis quàm hyeme æſtate antiperiſtaſis ratione: vt puteorum aquis accidit. Illius fodinam aluminoſam & ęneã magis quàm ferream ſcribunt, calidam, ſiccam initio quarti ordinis & aluminis ac ferri ratione multùm aſtringẽtem. Tertium balneum cruciatorũ nominatur. Epiſtomia habet irrigationibus accommodata aqua in Lauacrũ decidente. Hanc ſulphuream aſſerunt, nec ferri ac æris eſt expers. Præcedenti craſsioris eſſentiæ eſt & calidior, quòd calor ſubſtantię inſit craſsiori. Quartũ balneum Bulicani appellatur miliari à Viterbi diſtans: temperatè calidum eſt, aluminoſum & ferreum, exſiccat quidem at citra calfactionẽ. Ferunt hanc aquã (mirabile dictu) colorẽ auri, auricalchi & ſtanni per vices recipe-

re. Quintum eſt balneum de Buſſetis vocatũ, ſulphureum & ferreum. Sextum eſt balneum de Palatijs dictum, aluminoſum & ſulphureum, alumine ſuperãte. Vnde vt qualitatibus, ſic virtute balneo Montis ægrotorum ſub ditione Paduana ſimilis eſt. Præter has manifeſtas qualitates, à tota ſubſtantia, aut ſi mauis, à forma illius aquę illam ſpeciem conſtituente: illi tribuunt occultas quaſdã proprietates aduerſus iecoris affectus. Vnde Lepram, ſcabiem, & ſimiles cutis fœditates hepatis vitio genitas, ſupra alia curare creditur. Septimum nominatur balneum S. Mariæ in Felice, ſulphureum & ferreũ eſt, aqua leniſsima: caloris ſui impreſsio ſuauis adeò, vt multi hac de cauſa balneum ſuaue denominarint. Octauum Prati dicitur, ſulphureum ſed leniter. Ad diſſoluendos flatus pręſertim vteri iudicibilem facultatem habere creditur. Nonum Paganelli appellatur, aqua limpida eſt, ac ad varios effectus bibitur, præſertim ad appetentiam roborandam. Etiam ſi multorum opinio ferat hoc, velut & cętera iuxta Bulicanum ſcaturientia balnea, aluminoſum & ferreum eſſe: tamẽ ex effectibus ſuis ſoluendi, aperiendi ac abſtergẽdi colligit Sauonarola, nitri, ſalis, & aluminis, magis quàm ferri participem eſſe. Decimũ Aſinele balneum appellatur, aquæ limpidiſsimæ. Cuius fodina, vt quidã aiũt, Aenea, & ſulphurea eſt: æris tamen vi ſuperante. Atque cùm inter ſcriptores parum conueniat, cuius fodinæ ſint hæc balnea, operæpretium erit conſilium noſtrum ſequi, quod de balneis Aponi agẽtes propoſuimus, & penultimo capite declarabimus.

De

De Thermis Asculi
CAP. XXVII.

ASCVLVM Vrbs in Picæno, quod hodie Marcha Anconitana dicitur, vno gloriatur balneo ſulphureo ſed parũ, & aqueæ humiditatis plurimũ habẽte. Vnde leniter calet, & ſulphuris effectus egrè imprimit. Quare inutili illorum gloria omiſſa ad alia properemus.

De Thermis Vrbis veteris.

VRBS vetus inter Thuſcos poſita caſtrum habet S. Caſsiani nomine appellatum: iuxta quod caſtrum ad ſemimiliaris diſtantiam nouem ſunt balnea omnia fodinæ aluminoſæ, & ferreæ ſuperante alumine. Primum eſt balneum della terra. Secundum balneum Caldaia dictum, quòd primo calidius ſit, adeò enim calidum eſt, vt in eo minimam moram ferre queant. Tertium ſanctæ Mariæ dicitur, valde calidum eſt & ſiccum. Quartum balneum de Caldagna appellatur, calidum vehementer & ſiccum. Lingulas habet ſeu Epiſtomia, quibus ſubſtrati ægrotãtes irrigantur, diu tamen eam irrigationẽ ferre nequeũt, ob aquę intẽſam caliditatẽ. Quintũ Ficuncellę ſeu della Figatella nominatũ: hoc tẽperatè calidũ eſt. Sextum balneũ Grottæ. Septimũ ſancti Georgij, calidum quidem, ſed magis ſiccum. Cui hæc præcipua attribuitur facultas, quòd vulnera & vlcera inueterata glutinet. Octauum Poin balneum appellatur, calidum, tenuis eſſentiæ, ſudores ob id prouocans. Nonum

est balneum de luto dictum, cuius vires potissimùm sunt aduersus vlcera sordida, & difficilis glutinationis, nodositates & neruos contractos, Sed hæc suo loco. Scribunt oportere patientes in illis stare per mensem cum dimidio & vsque ad duos. Omnium horum balneorum aqua clarissima est, & bibitur, & ex eadem clisteria fiunt. Quę actu calidiora sunt, putat Sauonarola alijs plus aluminis quàm ferri habere: sed & his discutiendis suus seruatur locus.

De Thermis Perusij
CAP. XXVIII.

PERVSIVM siue περουσίας Pthol. ciuitas insignis in Tuschorũ regione collocata, vnicum habet balneum Montis alti nuncupatum: viribus admodùm imbecille. Eius aqua nigra, fœtida hyeme frigida, sulphuris & asphalti aliquantulum habet, ęstate incalescit: aduersus affectus ab humore frigido & humido genitos valere existimatur.

De Thermis Montis Catini
CAP. XXIX.

CASTRVM est à Monte Catino denominationem sumens, iuxta quod miliaris interuallò aquæ salsæ ingens est copia, ibi balneum vnum erat, olim viribus & ædificij superbia laudatissimum.

datiſsimum, illud hominum fama, hoc ruina docet. In eo aqua ſalſa dulci permiſta colligitur, ſed exigua quantitate. Huic vicina palus adeſt, circa cuius ripas naſcitur Tamariſcus magna in quantitate, cuius vſu incolæ aſſerunt, in iuncturarum doloribus iuuamentum ſentire. Aliud ibi eſt balneum bipartitum, vna eius parte fœminis recipiendis, altera viris affabrè cõſtituta. Porrò Florentina Reſpublica tertium ædificauit locum anno M. CCCXX. non hominum ſalutis, ſed ſalis ſtudio. Cuius elaboratione͂ reliquêre poſt aliquot annos re ipſa edocti, impenſam ſalis prouentus excedere. Hæc aqua bibi poteſt, vt Porretenſium balneorum.

De thermis Terræ laboris Neapolitanis de Agnano dictis

CAP. XXX.

TErra laboris Italiæ portio, multis nominibus beatiſsima, inter Latium & Calabriam ſita, quæ olim Campania dicebatur, cuius vrbes ſunt Neapolis, Capua, Cumæ, Theanum, Sueſſula, Atella, Nuceria, Aduerſa, & aliæ complures: decem habet balnea, quæ nullum non morbi genus propellu͂t: iactatur hoc vulgò, velut & ſcriptura in marmoreis lapidibus inſculpta deſignatas olim fuiſſe illorum vires, ſed Medicorum (ſi Dijs placet) aſtu eliſas: ne illis inconſultis vſui eſſent. At verùm ne id ſit, parum angor: illud meme magis torquet. Quòd tam celebrium balneorum fodinam à nemine

descriptam inuenire potuerim. Vnde præter solitum & propositum ordinem cogor particulares effectus illis attributos afferre: ne ieiuna omnino & sterilis sit de tam illustribus balneis suscepta narratio. Verùm qui illis vsurus erit, longè certiùs hanc facultatem discet, si quæ duobus vltimis capitibus proposuimus, sequatur, quàm si nobis aliorum dicta narrantibus crediderit. Primò hypocaustum ibi adest, angusto loco camerato, vbi statim sudor elicitur. Ante ipsum lacus est ranis & anguibus abũdans, in quo non nascuntur pisces. Huius fodina ignota est, at ex effectibus & fodinis finitimorum cognosci potest: siquidem cùm illæ sulphure participent, & hanc sulphuris expertem non esse arbitrandum est. Aduersus hypochundricos dolores, scabiem & alios cutis effectus plurimùm potest. Aliud nominatur sulphureum, dolori capitis antiquo, lachrymis compescendis, acuendo visui, dolori ventriculi, scabiei, & sterilitati est accommodatum, si horum causa fuerit humor pituitosus. Ferunt eius vsu febres & rigores sanari: quod non credo. Tertium de bulla dicitur capiti oculis, hepati, spleni, & vtero vtile. Quartũ Astrane appellatur, cuius decidẽs in caput gutta ἐμβροχὴν Græci vocant, catharro seu destillationi, & patientibus oculis confert, ventriculi fastidium tollit, appetentiam prouocat, pulmones tussi fatigatos, pectus, & raucedinem lenit. Quintum de Iuncare dictum, iuxta littus maris positum est: vẽtriculum & hepar roborat, cor & animum exhilarat, suspiria tollit, gaudia inducit, & alacres homines reddit, renes roborat, & coitum excitat, ferunt eius vsu febres curari, etiam vehemen-

mentissimas ac malignas: quin & hecticas primæ & secundæ speciei: quod creditu perdifficile est. Aliud est iuxta littus maris Locus appellatum, fons est paruus, sed viribus ingens adeò, vt de eo literarum monimentis proditum sit, à quocunque morbo, à quouis dolore, à qua voles angustia, loci aquam liberare. Capiti, oculorum fluxionibus, caligini, suffusioni, ventriculi coctioni, & renibus consumptis subuenit. Et multa alia operatur auditu miranda, vnde Neapolitani hoc præ cæteris colunt & extollunt. Porrò prætereundum non est, quòd de balneantibus sic scribitur, vt patiens illic se credat esse Deum. Est enim aqua suauis, tepida & corpori multùm grata. Septimum balneum de tripta appellatur, iuxta maris littus existens, eius aqua calida non est, sed dulcis, quæ bibi potest. Potata ventriculi & hepatis debilitatem tollit, hydropicis nocet, pulmonem læsum sanat, & tussim mitigat, ac aufert. Aliud est Petra dictum, quoniam petram hoc est calculum frangit, omnes capitis molestias propellit, surditati, oculorum caligini, suffusioni succurrit: pectus & cor roborat, vrinæ meatus aperit, arenulas eijcit, lapidem, si calida bibatur, frangit. Nonum Colatura vocatur, cor exhilarat, pulmonis affectus & tussim à fluxione tollit, eandem si sæpe bibatur prohibet, ventriculum & coctionem roborat, appetentiam excitat. Decimum Lauacrum nominatur, confert spleni ac eiusdem duritiei & iecori subuenit.

De Balneis Siciliæ

CAP. XXXI.

INSVLA Trinacria plura habet balnea diuersis sita locis, inter quæ vnum reliquis excellentius, paulò altiùs repetitum sermonem exigit. Hac in insula mons est Gemmarum dictus, palmis fœcundus, in cuius ima parte vrbs est Sacha nomine. Mons iste à summo ad imum vsque cauernosus, receptacula maxima & anfractus horrendos habet: in quibus olim malos dæmones habitâsse ferunt, & finitimis incolis plurima intulisse damna. Quod Diuus Petrus dum Christianã legem orbi promulgaret, intelligens, Calogerum Paulum, & Iorlandum, ac alios quosdam Christi discipulos eò transmisit. Calogerus in peculiare domicilium locum illum elegit, & ad corporis mortem vsque retinuit: expulsis in nomine Domini malis spiritibus. Eò concurrebat populus non solùm vt animi sanitatem reciperet, cognito vero Messia, sed & corporis: cùm id in primitiua Ecclesia propagandę fidei primum & maximum testimonium fuerit: non solùm Christo consuetum, sed & suis sectatoribus pręcipuis concessum. In cacumine huius montis antrum est angusto admodùm ostiolo. Speluncam hanc intus sedilia hincinde intus coronant, commoditatis gratia constituta. In medio puteus est ab imo ad summum montis vsque protensus: vbi aqua scaturit calida, sulphurea, & ferrea, à qua sursum la-

ti vapores antro hypocausti humidi nomen tribuunt. Ad montis radices emergit hæc eadem aqua. Ibi lauacra sunt constituta, viris seorsim, seorsim mulieribus, sic brutis. Persuasit sibi gẽs illa probum illum virum, in eo antro orare solitum fuisse, & illis lauari aquis, sicque non solùm à fodina & natura illis hanc inesse virtutem, sed & diuinitus acceptam putat. Auget & retinet hanc hæresim, quod singula hypocausti sedilia, singulis morbis constituta dicant, ea lege, vt tale genus morbi à Lauacro & Laconico curari nequeat, nisi in determinato sedili ęger sedeat. Id vt cognitu vnicuiq; facile esset, eas proprietates ac varietates, sedilibus inscriptas fuisse, ac designatas aiunt, sed scripturam illam Medicorum liuor (si Dijs placet) aboleuit. Excusatione digniores, si canerent, aut, si malunt, flerent.

Tempus edax rerum, tuq́; inuidiosa vetustas
Omnia destruitis.

Hæc causa est, quòd qui olim ab illis prodibãt effectus (vt illi aiunt) hodie non sentiantur. Sed quid mirum si apud barbaram gentem tam altè radices fixit hæc opinio, cùm hodie in nostratium ciuitatibus, quamtumuis bene constitutis, Aquam D. Alberti, D. Petri martiris, & aliorum nomine consecrari, & populo distribui videamus, aduersus febres, & alios morbos. Tantum vbique & omnibus in rebus potest tyrannus pessimus mos. Sed ad huius balnei qualitates redeo, vt ex illis facultas elici queat. Sulphureum est & ferreum: cuius indicium hoc est Sauonarolæ: quod herniam flatriosam & ἐντεροκήλην, seu herniam intestinorum curet. Aliud est balneum inter vrbẽ Reparani, & castrũ Al-

cani situm. A castro quatuor miliaribus distat. Huius tria sunt lauacra: in vno aqua calida est, in alio calidior, in alio calidissima, adeò vt in eo oua facilè coquantur. Sunt & alia pleraque in hac insula balnea, quæ omnia cùm sulphurea sint, ipsa ad sulphureorum considerationem referre sat erit. Sunt & in comitatu Palermi plurima Termini nominata, à castri nomine, cui vicina sunt.

De Thermis Aquarij CAP. XXXII.

IN EADEM Italia in via Aemylia inter Boios cispadanos urbs est insignis, Regium Lepidi dicta: à qua ad uiginti duorum miliariorum interuallum opidum est Aquarium nomine. A quo ad miliare balneũ est, cuius aqua limpida, clara, & frigida scaturit: odore suaui, qui camphoram referre videtur. Cùm in ea lauari debent ægrotantes, igne calfactam vasis imponunt ligneis. A paucis annis vt vsui esset, ęgrotantium commoditati ędificio ornatum est. Huius fodina aluminosa, nitri & salis particeps, sulphuris vel parum, vel nihil habet: vt vno verbo concludam, id & fodina & viribus Porretensibus simile asserit Sauonarola.

De Balneis Carpensibus CAP. XXXIII.

CARPVM ciuitas in Italia, quam Strabo lib. v. vt quidam volũt, Nacros campos appellauit, inter Cispadanos in Boiorũ tractu non procul à Mirandula. Ad XXXIII. miliaria castrum habet nomine

ne Brandula,à quo miliari distat balneum quoddam, cuius virtus cognita fuit anno M.CCCCVIII. Cùm enim aqua frigida sit, salsi saporis aliquid habens: quæ finitima loca pascebant armenta, illius potione magis quàm aliorum fontium delectabantur. Cumque in boues dicto anno crassaretur morbi quoddam genus, sanguinem per vrinæ meatus expellens, quotquot ex ea aqua potabãt, cõualescebant, etiã si alijs letalis esset morbus ille. Hic rumor cùm paulatim in populũ spargeretur, multi è vicinis oppidis renũ aut vesicę affectibus cruciati, ex ea aqua bibêrunt. Atq; experiẽtia obseruatum ac compertum est nephriticos & colli vesicę excoriationem patientes curatos fuisse. Id animaduertens Magnificus Galasius ex eius castri dominis, illius aquæ quantitatem Sauonarolæ transmisit, quo tempore de balneis scribendi prouinciam susceperat, vt eorum fodinam & vim cognosceret, cognitam suis scriptis immortalitate donaret. Qui eam asserit limpidã, actu frigidam, ingrati saporis, & odoris nil habere. Sulphuris aliquid habet, sed parum: nam eius pars cœnosa igni iniecta sulphur leniter olet. Estque aluminosa magis, pauco sale participans, verùm horum omnium parum habet. Ab ijs astringens & citra mordacitatẽ exsiccãs redditur. Eam ob id non refrigerare, sed primo gradu calfacere affirmat, & initio tertij exsiccare. Vnde vlceribus glutinandis eam plurimùm valere existimat: & in alijs de quibus vltimo capite dicemus. Hæc de Italiæ balneis narrâsse sat sit: ob quam narrationem plurimum Sauonarolæ debes lector candide.

De Balneis Vinadi CAP. XXXIIII.

IN eiuſdem Italiæ extrema parte, quæ Pedemontium vocatur, à Cuneo inſigni oppido tredecim miliaribus diſtat oppidulum Vinadum, quod vulgò dicitur Vinè, ſub Diuæ diœceſi ſitum, que ciuitas eſt in Prouincia. A quo ad quatuor milliarium interuallum ſcaturiunt balnea quædã non naturalis, ſed diuiniſsimæ cuiuſdam virtutis: vt effectus ſingulis annis liquidò commonſtrant. Quod ego à Medicis Cunei & Demontij intellexi, & à multis, qui illorũ auxilio ab incurabilibus morbis ſanati ſunt. Illorum fodina ſulphurea eſt: vnde vicina loca ſulphur manifeſtiſsimè olent. Et ſi argenteum nummum vel anulum illi immerſeris fònti, fiet niger, aut diuerſicolor: ſi verò aureum, pulchrior. Ferunt & vnum ibi eſſe fontem ferreum artubus roborandis mirę efficaciæ, ne iteratò redeat Arthritis. Id in ſeipſo ſe expertũ mihi narrauit excellentiſsimus Cunei Medicus Dominus Alexis: qui podagra vexabatur. Sic & in alijs experientia compertum habebat. Eſt autem illorum ſitus huiuſmodi. A ſupradicto Vinado ad quatuor milliaria planities, aut potiùs vallis eſt ſemimilliaris longitudinem & quinquaginta paſsuum latitudinem vix ſuperans, quam undique montes cingunt: & intermedius riuus irrigat. Horum montium duo ſeptemtrionem, alij meridiem ſpectant, qua planitiem cingunt. Qui meridiem, arboribus abundant, vnus abietibus, alter fagis. Qui ſeptemtrionem vergunt, ſaxoſi ſunt, nil ferè

prę-

præter dumeta & paſtorum Tuguria habentes. Ex altero horum montium qua in vallem ingreſſus eſt, fontes oriuntur è ſaxo montis inſtar eminentiſsimo. Primo fonti riuo proximo Luti nomen dedêre, quòd plurimum Luti in fundo habeat vtiliſsimi. Huius aqua calet quidem non tamen intensè adeò, quin immerſum digitum ferre queas. Paulò vlteriùs occidentem oram verſus ad decem paſſus, ex eodem ſaxo alius emanat fons, ad duorum brachiorum, à terra, altitudinem ſcaturiẽs: A quo Embrocha ſeu irrigatio fit. Huius aqua ſupradicti longè calidior, adeò vt illius contactus ferri nequeat. Mutaturque eiuſdem caliditas pro temporũ mutatione, ſiquidem nubilo vel pluuio cælo calidior exiſtit, quàm ſereno, & manè quàm veſperi. Fontem hunc poſtes circundant & tegunt in modum Tugurioli. Scaturientem aquã recipit canalis ligneus, ex quo aqua in ſubditum alterum canalem deſcendit, qui tria habet Epiſtomia, tribus eodem tempore irrigandis hominibus accommodata. In prioris canalis extremitate capſa lignea poſita eſt reliquum aquæ recipiẽs, vt refrigeretur: & canali ſubdito commiſcetur. Huic alius fons proximus eſt Lutum dictus, aquam minùs calidam iſto emittens: cuius Lutum præcedenti commodius & vtilius iudicatur. Supra fontem hunc à medio eiuſdem ſaxi quartus emanat fons, balneũ conſtituens: per ſubterraneum cuniculum, in domum à fonte ad viginti paſſus, aut circiter ſecus riuum poſitam, defluens. Defluit autem in ſtupham primùm, deinde à ſtupha, in duos diuiſa canales, in duo lauacra quadratæ figuræ longitudinis & latitudinis brachiorum

ferè quatuor, altitudinis verò ferè duorum quorũ: alterũ ab altero vix quinque diſtat paſsibꝰ. Ex his lauacris & ſpatio in ambitũ relicto lectulis recipiẽdis accommodato, media illius domus pars nempe infima continetur. In cuius medietate, nempe inter duo lauacra, aſcenſus eſt in ſupernum cubiculum totam domus latitudinem comprehendens: ægrotis recipiendis inferiori accõmodatius. Ex his lauacris ſunt qui ferãt balneum orientalem oram reſpiciens, ſalubrius eſſe occidentali. Et reuera ferè ſemper eſt in illo maior aquæ hyatus influxusque. Silentio prætereundum non eſt ab eodem ſaxo proximos eſſe plurimos fontes aquę frigidiſsimę. Sunt & calidi multi alij, quos prætereo: quòd inutiles ſint, & riuo immiſti deperdantur. Inter illos, mirabile dictu, prope Epiſtomia ſecus riui ripam vnus ſcaturit, cuius aqua aquæ riui inſtar olei innatat. Loci illius aërem ſatis temperatum ferunt, præſertim vere & autumno: etiam ſi vallis tota ventis à meridie ferè ſemper agitetur, præcipuè ſereno tempore. Hęc ſunt eorum quæ de his audiui capita: qui plura & magis inſtituto attinentia ſciet, ea addat. Nos in horum hiſtoria ingenioſiſsimo Antonio Bergę Medicinę ſtudioſiſsimo nõ paruam fidem meritò tribuimus: qui eò proficiſcens mea cauſa id oneris ſuſceperat.

De Germaniæ Thermis CAP. XXXV.

IN Germania Europę parte maxima & celebratiſsima quàmplurima ſunt balnea naturalia, ex quibus pauca quædam recenſebo, quæ à Fuchſio viro doctiſsimo & fide digno habui. In horum numero

mero meritò primas partes sibi vẽdicãt thermę in Cuniẽsi Diœcesi sitę, quę Germanis Pfefferesbad, dicũtur, hoc est, piperina balnea. Cõstãt mistura auri, sulphuris & nitri, harũ aqua nõ cõtinuò manat, sed tertio die Maij erũpit, decimo verò quarto septẽbris iterũ sese subducit

In Lothoringię montanis (sunt autem Lotheringi populi qui à Burgũdis separãtur Vosego mõte: quorũ ciuitas episcopalis est Tullium) balnea sunt, quæ plumbers, quasi plũbea, ob nimirũ copiosam plũbi misturã vocant. Constãt ex plumbi, vt diximꝰ, sulphuris & aluminis cõmistione. Horũ inter Germaniæ balnea mentionẽ facere placuit, quòd ex omni ferè genere terrarũ homines illuc cõmigrent. Haud ꝓcul à Badenijs Heluetiorũ Thermę salubres habent, quarũ mistura constat ex copioso sulphure, & exiguo alumine, vnde calfaciũt potẽter & exsiccãt. Erat olim Badẽ quod Cecĩnæ milites subuertêrũt, castrũ inter Heluetios, vbi sunt Thermę, conditũ aduersus Germanorũ & Rhetorũ, q hodie Grisones appellãt, subitas excursiones. Quod illic velut aditus quidã pateat in Heluetiorum agrũ. Est etiã nũc Sueuis illac iter in Narbonẽsem Galiã seu Celticã. Hac porrò ętate oppidũ est, quod Baden vocãt Heluetij: per amœno salubriũ aquarũ vsu frequens. Agnoscit hac nostra ętate vetustiorũ octo pagorũ cõmunẽ aristocratiã. Sũt & in inferiori Badenia, vbi Marchio Badensis residet, balnea mirę efficacię, quorũ mistura ex sulphure, sale & alumine existit. in Ducatu vuirtẽbergẽsi haud ꝓcul à Chalb oppidulo sunt Thermę, quę à Nartiana silua, quam Glareamus Hartianam vocat (sic autem Romani superiorem partem Hercinij nemoris appellãt) Germa

nicè Schunartzunald oder vnilabad, hoc est, ferine nominantur. Ex eadem qua priores mistura cōstant. Sunt tamen qui cupri & nitri mistionem accedere putent.

Haud procul ab his Cellenses sunt thermæ, quarum mistura ex modico sulphure, alumine & cupro cōstat. Cellensis Glareano lacus est, quem suo lapsu Rhenus efficit: Quem alij à Pomponio Mela Venetum vocatum contendunt. Nostra ætas Cellensem ab Radolphi Celli insigni oppido nominat.

In eodem etiam Vuirtembergensi ducatu ad Geppingam oppidū Thermæ sunt, quę Germanicè Saurbrum, hoc est acidus fons appellantur. Ex acidis, inquit Fuchsius, quibus exigua sulphuris accesit portio, harum mistura constat.

Similis propè mistura est earum thermarum, quæ in Au sunt prope Roteniburgum ad Niterum situm, copiosiore tamen sulphuris portione constant, ideoq; minùs prioribus acidæ, quo etiam nomine calidiores existunt, maioriq́ue exsiccandi, ea quæ in partium cauitatibus delitescunt facultate præditæ.

In finibus lacus Podmici, quem Constantiensem vocant, Thermæ habentur Embs dictæ, aluminis & nitri mistura participantes. Lacus hic à Rheno per ea loca irrumpente efficitur, Brigantinum Plinius ac Solinus appellant, eundem Mela Acronium nominat.

In Alsatia vel Elsetia Glareano prope Gebersuneiler, Thermę sunt, quæ ex mistura aluminis, nitri & ferri constant.

In Bohemia apud Elembagium oppidum, Thermę sulphuris & aluminis misturam obtinent.

Vnis-

Vuisbadenſes Thermæ ex ſulphure, alumine & exiguo nitro conſtant.

In Baioaria ſunt Thermæ, quas Gaſtein nominant, quibus vehemens adſtrictoria facultas ineſt, ideoq́ue omnia corporis excrementa diſsipant, & abſumunt.

Apud Abudiacum Baioariæ caſtellum, ſupra Reginoburgum Thermæ ſunt, quæ ſulphuris, aluminis & nitri miſturam obtinent, odore oua frixa referunt.

De variarum aquarum varijs naturis, & miris quarundam proprietatibus

CAP. XXXVI.

IN Cilicia verſus Pamphiliam fluuius eſt Charadrus nomine, ex quo ſi mas & fœmina Verno tempore biberint, mares gignunt.

Amoris incendium qui impatienter fert, lauet, & bibat, è Selennio.

Himera Siciliæ fons huberrimus in duos ramos diducitur, quorum vnus dulcis eſt, infectus alter ſalſedine.

Aleos ſiue Olocas Bithiniæ fluuius eſt: ex quo ſi periuri biberint, flamma incenditur in pectore.

Clitumnus Italiæ fluuius eſt inter Phaliſcos, qui armenta ex eo bibentia candore inficit, idcirco Virgilius in Georgicis. Hinc albi Clitumne greges.

Melas Beotiæ amnis bibentia animalia nigredine colorat, unde & illi nomen.

Xanthi potu rufeſcunt armenta.

Ex Penæo Theſſalico,&ex Aſtace Pontico fluminibus,bibendo nigreſcunt oues.

Cidnus amnis podagricis auxiliatur: neruos ſua frigiditate emollit,tam in hominibus quàm beſtijs.

Cephiſi potu,licet ex eodem quo Melas amnis lacu fluat,candicant greges.

Sybaris & Chratis Italiæ ſunt flumina in magna Græcia , ille nigredinem,hic candorem bibentibus inducit.

Gallos Phrygiæ fluuius furorem mentis immitere putatur.

Nilus tametſi præceps feratur,nullas ex ſe tamen auras gignit.Eius aqua fœcunda eſt , vt animentur ſæpenumero glebæ.

Axius Macedonicus capillum nigrum efficit.

Haliachmos eiuſdem regionis album.

Ochus Bactrianis pulchra ſalis dat ramenta.

Silari Itali aquis immiſsi lapideſcunt in eadem.

Cereus & Neleus Eubœæ ſunt amnes:albedine illo, hoc nigrore pecus inficitur.

In Velino lacu deiectum lignum lapideo cortice obducitur.Eiuſdem potentiæ Surius eſt Colchidis lacus.

Arethuſa lacus,in quem Tigris irrũpit,omnia pondera ſuſtinere dicitur . Præthereà Amnici piſces nunquam lacum attingunt , nec Arethuſei fluuium.

In Atamana palus eſt immenſa Italiæ prope lunam: Cuius potu in furorem alij,alij in ſtuporem aguntur:

Inter Mazaca,& Tuana Cappadociȩ vrbes lacus eſt in quem pars harundinis demiſſa,vel lignum paulatim

lapi

lapidescit, non mutata quæ aquis extat, parte reliqua.

In pusidamo Alpicæ lacu, nihil immergitur: huiusmodi naturæ & Sirbonis lacus bituminosus.

Salsi lacus habentur in Africa ad Iouis Ammonis templum. Sic in Armenia, qui Matianus appellatur lacus.

Ex Arsino lacu aqua non bibitur, propterea quòd & nitro abundat, & vestes scindit immissas.

Lacus Agrigentinus omnia pondera & ipse sustinere dicitur.

Inter Laodiceá & Apamiam fœdi odoris lacus exundat.

Gelonium Siciliæ stagnum cùm cælum serenum est malo odore vicinos abigit. iuxta id duo fontes effluunt: è quorum vno fœcunditas mulieribus, sterilitas superinducitur ab altero

Ex Petrensi Siculorum ebibens vipera moritur euestigiò, cùm cęteris animalibus sit salutaris eius aquę potus.

Asia palus, cuius meminit Virgilius propter innascentis absynthij copiam amarissima est.

In Sanum locum in Troglodytis esse affirmat Iuba, candidis serpentibus in centum cubitorum scatentem: qui ter singulo die fit amarus: mox salsus, deinde dulcis.

Syderis qui & Silicis vocatur, lacus est Indorum, cuius adeò leuis est aqua, vt etiam leuissima nō sustineat.

In Rheatinis Italiæ paludibus iumentorum vngulę durantur.

In Cilicum tractu tanto impetu sursum aquarũ vis irrumpit, vt si hastam velis demittere, non possis.

Betis oppidum eſt Hiſpaniæ, vbi putei maris ęſtum conſequuntur.

In Hyſia Beotiæ urbe puteus fuiſſe legitur, ex quo qui ebibiſſent futura vaticinabantur.

Bais in Italia aquæ ſunt & ad ſalutem, & ad volupta tes idoneæ.

In Pithecuſis aquæ ſunt calculum diſcutientes è ve ſica: huiuſmodi potentiæ aquas habet Aſtipalea inſula vna ex Sporadibus.

Ad Hierapolin urbem trans Mæamdrum fluuium aqua lapideſcit in tophum: ita vt qui aquæductus deriuant, integra ſepta ex illis aquis conficiant.

Vltra Hiſpaniolam occidentis inſulam, Bonicam inſulam eſſe ferunt Hiſpani, cuius aquæ potu reiuueneſcant ſenes.

Aequicolis in Italia, & in Alpibus, & in Auguſtenſi valle, & in Taurinis aquæ paſsim ſcaturiunt, & è niuibus liqueſcunt, quæ bibentibus turgidum guttur reddunt.

Debris fons eſt Garamatum, à meridie ad mediam noctem feruentibus aquis æſtuat, in reliquis horis riget.

Fons Iouis Ammonis in meridie alget, ſub noctem calet maximè.

Apud Trogloditas Aethiopes fons eſt ab ortu ad meridiem rigens, à meridie ad ocaſum tepeſcens: in nocte feruore & amaritudine inficitur.

In Aethiopia etiam fons emergit, qui circa meridiem adeò friget, vt potui ſit inhabilis: media autem nocte adeò feruet, vt tangi non poſsit.

In Do

In Dodona Sylua fons est, qui tametsi naturæ sit rigētis, super eo tamen vestes expāsas accēdebat in flammam. Idem meridie semper deficiebat: Iccirco Anapanomenos, hoc est quesens est appellatus.

In Illiricis etiam super eo vestes explicatas vrebat.

In Collibus Lario lacui imminētibus fons Plinianus emergit, aspectu sacer & venerabilis: qui singulis horis & tumescit, & residet. Hoc se vidisse asserit Gaudentius Merula Iauariensis, ex cuius memorabilium libro, quæ hoc cap. à me narrantur, deprompta sunt. Huius viri authoritas non parui ponderis apud me est, cùm ob singularem eruditionē, & multā lectionem, tum ob vitæ integritatem.

Non longè ab Halicarnasso, Salmasis, fuit opinione vulgi damnatus, quòd bibentes ex eo viros muliebri mollitie contaminet.

Paros insula fontē habet, in quem si pannū album immerseris, nigro colore infectum extrahes.

Non procul ab Euripidis Poëtæ Græci tumulo apud Macedonas, duo simul fontes concurrunt, quorum vnus potus est saluberrimi, lethalis alter.

In halesimo tractu fons visitur tranquillus cùm silet: perstrepentibus autem Tibijs vltra margines exiliens.

Examphens fons Hypanim fluuium ita inficit amaritudine, vt nullum animal bibat ex eo.

Ex Caucasso monte fontes effluunt, qui immersas pelleis aureis replent arenulis: vnde locus datus fabulis, de aureo vellere.

In Littore Germanico vltra Rhenum, fons est dul-

cis, ex quo qui ebiberint, intra biennium & dentium eradicationem, & compaginum dissolutionem patiuntur.

Ex Berollo Taurorum colle tres fontes erumpunt: quorum haustus & sine remedio, & sine dolore lethalis est.

Susis Persarum vrbe fons est, cuius haustus dentes euellit.

Fons Cææ insulæ bibentes hebetat.

Chios fontem habet execrabilis virulentię, sensus enim & sanam mentem destruit.

In Italia in via Cāpana, in campo Corneto fons est, in quo anguium, lacertarum, & serpentum ossa, conspiciuntur: que si extrahere volueris, nihil inuenies.

Muttianus refert Cycinem fontem cupidinis amorem sedare.

In Paphlagonia, & in Naxo insula fontes sunt inducentes bibētibus ebrietatem: Sic apud Italos in agro Caleno: Sic in Andro insula.

Iuxta Solos fontem esse Policletus retulit, vicem olei egregiè supplentem.

Reperiuntur & fontes, qui miram picis copiā exhibent, vt circa Dirrhachiū, Apolloniā, & Zacinthū.

Ferunt Tharsi Magnesię, in isuncio Aphrorum oppido, fontes esse: quorum haustus voces canoras facit.

Linus fons apud Arcades abortus fieri prohibet.

Apud Rheatinos Neminia fons alio, atq; alio scaturiens loco Annonæ mutationem portendit.

In Bęotia ad Trophonium Deum penes Orchomenon, duo sunt fontes, quorum vnus obliuionem, alter memo-

memoriam bibentibus subministrat.

Iuxta Lusum Siciliæ oppidum fons acuere bibentium dicitur ingenia.

In Colossis flumẽ est, in quod demissi lateres, extrahuntur lapides.

In tractu Heracleotico penes Perperenem vrbem fons scaturit, qui in materiam lapideam conuertit terram, quamcumque irrigârit.

Tamarici fontes apud Cãtabros tres visuntur octonis inter se pedibus distantes, & in vnum alueum tandẽ coẽuntes. duodecies singulis diebus siccantur, dirumq; omen habebatur, qui cupiens non fluentes aspexisset. Sic temporibus C. Plinij, L. Lucino post præturam euenit.

Circa Cappadociam ad Lacum cui Tatta nomẽ est, fontes emergunt salsuginosi: atq; adeò faciliter sal rebus immersis circũgelascit, vt volucres ipsę alis aquas contingentes facilè capiantur: cùm propter gelationẽ salis longiùs euolare non posint.

Rubressus locus est Narbonẽsis Galliæ, vbi fons est vberrimus, cuius aqua Marina salsior fonti salsulæ nomen dedit.

In Cispadano tractu inter Placentinũ & Parmẽsem agrum Salsula vicus est, in quo putei aquis salsis scaturiunt: quæ dulcibus admistis ignis opera congelascunt in salem.

Clitorius fons per Arcadiam fluit, cuius aqua semel epota, vini tædium inducit: vnde illud emanauit,

Clitorio quicumque sitim de fonte leuârit,
Vina fugit, gaudetque meris abstemius vndis.

Ctesias refert in Armenia fontem esse cuius pisces sint letales.

In agro Gadareno aqua est, ex qua ebibétia animalia pilos, vngues, & cornua amittunt.

Alissus, fons est apud Cynæthaenses Arcadiæ populos, cuius haustus rabidi canis morsu laborantes reddit incolumes. Idipsum præstare refert Gal. v i. Simplic. herbam eiusdem nominis

DE BALNEORVM NATVRALIVM VIRIBVS LIBER QVARTVS.

CAP. I.

VELVTI qui ad brauium currit, etiamsi currendo anhelet, insudetq́ue, ac sui cursus maximam & potissimam partem rectè perfecerit, nihil effecit, ac frustra laborauit, nisi sui laboris scopũ attigerit: ita qui tertium euoluit librũ, nihil adeptus est, si hunc relinquat, qui toti operi colophoné addit: mole quidem exiguum, at viribus maximum: quandoquidem haud secus ac secundus primo necessariò adiunctus est: ita vltimus hic, tertio.

Primus enim Aquensium Thermarum nudam historiam complectens exiguæ vtilitatis esset, si secundus rectam illis vtendi rationem non addidisset. Sic tertius, fodinarum, balneorum totius orbis vim edo-

cens, ac multorum historiam & fodinam enarrans, parum vtilis foret quarto hoc labore destitutus. Verùm hic non solùm Italis & Germanis, quorũ thermas precedenti enarrauimus, sed etiam Gallis, Anglis, Scotis, Hispanis, Vnguaris, Bohemis, & reliquis, qui Latio sermone gaudent, vsui esse potest: si doctiori destituantur. Siquidem ratio ac Methodus, qua possimus cuiusuis balnei fodinam inuestigare: postremò qualiscunque fodina fuerit, ipsorum facultates ac vsus scire omnibus commune indicamus. Nec igitur hic sine præcedenti absolutus est, vt potè à quo suarum demonstrationum principia mutuatur. Nec ille sine isto, vt potè, qui illius sit finis. Erit autem supra cæteros vtilissimus & pulcherrimus: At quò pulchrius quidpiam & vtilius, tantò etiam difficilius censemus. Nam Methodo aliqua id tradere, quod nulla hactenus traditum comperimus, quis non difficultati & calumniæ obnoxium iudicabit?

Qua ratione thermarum fodina sit inuestiganda
CAP. II.

CVM totius orbis balnea nec videre, nec ex aliorum narratione recensere potuerim: vt susceptus hic labor non solùm cognitis & nominatis, sed etiá incognitis & innominatis accómodari queat. Et iam narratis indubiam fidem facere possit: Num tales sint illorũ fodinæ, quales alijs credentes descripsimus: Operępretium fore existimauimus Medico, cui aquæ alicuius mistura indicá-

da

da proponetur, methodum indicare: qua poſsit ſingulas aquarum ſponte naſcentium miſturas diſcernere.

Non poſſum autem aptiorem viam ac rationem commóſtrare ea, qua nos Galenus docuit ſimplicium medicamentorum facultates inueſtigare. Cuius verba hæc ſunt initio libri ſecundi ſimplicium. οἱ τοὺς οἰκείους ὅρους ὑπερβαίνοντες σοφισταὶ μακρὸν ἡμῖν ποιοῦσιν τὸν περὶ τῆς τῶν ἁπλῶν φαρμάκων δυνάμεως λόγον. πόῤῥωθεν γὰρ ἀρχόμενοι, καὶ τὴν αἴσθησιν ἀτιμάζοντες ἐμβάλοντές τε σφᾶς εἰς τὰ καὶ ἐν τοῖς φιλοσόφοις ἀπορούμενα, προσαπολύουσιν εἰς ἀγνοῦσιν, καὶ τὰ σαφῶς γινωσκόμενα. καὶ ταῦτα ποιοῦσιν οἱ πλείους αὐτῶν ἀμαθεῖς ὑπάρχοντες, οὐ τῆς φυσικῆς θεωρίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λογικῶν μεθόδων, αἷς ἀναγκαῖον ἐστὶν χρῆσθαι τὸν ὁντινοῦν ἀποδείξαντα. Deinde paulò pòſt, Ἐμὲ δὲ εἰ χρὴ τὸ παριστάμενον εἰπεῖν, ὡς ἐλευθέριόν τε καὶ παρ' ὅλον τὸν βίον σπουδάσαντα ἀλήθειαν, μελαγχολίας ἐπέκεινα προεληλυθέναι νομίζω τοὺς τὰ τοιαῦτα ληροῦντας. εἰ μὴ γὰρ ἀναβλέψουσι τὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐναργῶς φαινόμενα, πόθεν ἄρξονται τῶν ἀποδείξεων, οὐκ ἕξουσιν. εἰ δὲ ὡς ἀπὸ πιστῶν ἄρξονται, πῶς ὕστερον εὐλόγως ἀπιστήσουσιν, αἱ γὰρ τῶν ἀποδείξεων ἀρχαὶ πιστότεραι τῶν ἀποδεικνυμένων, ἃ τῆς ἐξ ἑτέρων δεῖται πίστεως. αἱ δὲ ἀρχαὶ τῶν ἀποδείξεων, οὐ μόνον αὐταὶ κατὰ ἑαυτὰς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν ζητουμένων εὕρεσιν ὑπάρχουσι πισταί. Quæ ſi Latio donantur ſermone, ſic habent. Qui proprios tranſgrediuntur limites Sophiſtæ, nos de medicamentorum facultatibus longiorem ſermonem cogunt habere. Longiùs enim principia ducentes, ac ſenſus reijcientes, atque interim ſeipſos ijs immiſcentes, qua etiam Philoſophis ambigua ſunt, peruertunt quæ ignorant, & quæ manifeſtè cognoſcuntur: id eorum plerique faciũt, quod non ſolùm naturalis ſpeculationis ſint ignari, ſed etiam logicarum methodorũ, quibus vti neceſſum eſt cuilibet demonſtranti. Deinde paulò pòſt. At ſi me quod in mentem venit, fari oportet, qui liber ſim ſcilicet, & in tota vita extra verita-

tem studuerim nihil:ad insanię extremũ & vltra peruenisse illos arbitror,qui circa talia delirant. Si etenim euertãt quę per sensus euidẽter apparent, vnde exordiãtur demonstrationẽ principia nõ habebũt. Sin autẽ ab ijs tanquam à fide dignis exordiantur,quo iure ijsdẽ posteà diffident. Nam demonstrationem principia certiora sunt ijs,quæ per illa demonstrantur: quippe cùm ista aliunde fidem mutuentur. Demonstrationem verò principia non solùm ipsa per sese,verùm etiam ad quærendorum inuentionem,quibus credatur, idonea sint. Aggrediamur igitur & probationis nostrę basim ab ijs,quæ aut sensui,aut intellectui sunt manifestissima. Et Aristoteli, Galeno,ac alijs summis viris consuetam demonstrandi rationem sectabimur. Nec quosdam homines videbimur imitari,qui quæ per causam primam immediatam,& suapte natura conclusione notiorem non ostenduntur,demõstrari non putãt. Sicque disciplinarum omnium opinionem tantùm haberi,non scientiam nolentes concludunt. Alij nil tale meditantur, sed locum ab authoritate vnicam & solam probandi,& sciendi rationem esse existimârunt. Imprimis itaque illud assumimus tanquã manifestum, horum quæ ijs aquis miscentur cognoscendorum tria potissima esse media, saporem, odorem & colorem. At horum iudex est gustus,odoratus & visus bene dispositi. Quare priùs quàm huic mistorum discretioni mentem applices,fac probè & diligenter te exercueris in simplicibus illis dignoscendis, oleum enim & operam (vt aiunt) perdes, si ad id accesseris ignorans,quis sit sulphuris, quis nitri, & sic aliorum omnium sapor, odor

odor & color. Nec etiam qualitates primę caliditas, frigiditas, humiditas, & ſiccitas ſunt negligẽdæ. Nam etiam ſi illa actu talia non dicantur, ſed ſolùm potentia, tamen vbi illa potentia in actum reducitur: tũc ſenſui tactus ſubijciuntur. Atque eo tempore ex illis qualitatibus ſecundi emanant effectus, qui aut viſu, aut intellectus lumine cognoſcuntur. Et ratiocinando ad ſuas cauſas relati quid ſit id, à quo talis prodit effectus commonſtrant demonſtratione ea, quam Ariſt. cap. x. (iuxta diuiſionem Argiropili) primi poſterioris reſolutionis: dixit quod ὅτι ἔσι ἀποδείκνυμαι an res ſit, vel rem eſſe demõſtrat: non vt altera διὸ τι ἔσι propter quid ſeu quamobrem ſit. Siquidem quod illic effectus peculiares & proprij ſulphuri conſpiciantur, inibi ſulphur eſſe indicat, & non commõſtrat cur id ſit ſulphur. Nos igitur, ne quid deſiderari poſsit, vtriq; vię inſiſtamus, & ei quæ à priore, ea quæ horum naturam conſtituũt examinat: & alteri ac poſtremæ, per quam quod effectus tales à tali re prodeant, talem rem ibi eſſe indicamus. Sed interim caueamus ne ſicut Archidamus, cui hodie multos ſimiles video, ex vno aut altero indicio aliquid aſſeramus, quod Galenus lib. 11. Simpli. admonet. Sed priùs diſcamus quæ propria illi rei ſint, quæ communia cum alijs. Et iterum ex illis proprijs quo proprietatis genere propria. Num ita vt omni quidem ſulphuri, exempli gratia, inſit facilè flammam excitare, ſed non ſoli: nam & oleo, & nitro fortè accidit: ſed nitrum crepitat, oleum claram flammam emittit: ſulphur ſine crepitu celerrimè ſubobſcuram & viridi citrino, ac varijs coloribus interſtinctam, in morem Iri-

dis,cęlestis arcus. Colligamus igitur hæc omnia in vnũ,non modò omni,sed & soli sulphuri id conueniet: at fortasse non semper: nam si aquæ contrarietate eius vis obtunditur,non potest hunc effectum exerere:separetur igitur ab aqua, & hunc effectum impedientibus rebus,(quam separandi rationem posteà indicabimus) deinde ne dubites asserere,soli omni,& semper sulphuri cõuenire,igni iniectum sine crepitu,celerrimè, subobscuram,varijs coloribus, pręsertim viridi ac citrino,distinctam flammam excitare. Sic quamcunque substantiam hunc effectum producentem sulphur esse affirmabis: sunt enim talia, quæ omni, soli & semper competũt reciproca:ob id sic licet asserere,si hæc substantia sulphur est,hunc effectum videbimus: si hunc effectum ex hac re videmus,res hæc sulphur est. Alia dari signa & alijs cõmunia,diximus. In hoc accidentium genere potiora sunt iudicanda,& præferenda ea accidentia,quæ à re illa nunquam separari possunt, nec tamen negligenda quę separantur. Prętereà considerandũ,quid per se à rei natura emanet,vel efficiatur. Quid incidenter & fortuitò, non ex ea re fiat,sed veriùs eam rem consequatur. Vt frigidæ immersio iuuenem robustum calfacit, sic olei inũctio hoc,quia fuliginosorum recrementorum calidam euaporationem retinet: illa quia calorem ad interiora repellit. Neutrum tamen calidum hac ratione pronunciabitur,quod per accidens, vt aiunt,non à rei ipsius natura fiat. Porrò hæc & pleraque alia ijs similia Medicum rationalẽ ignorare nephas est. Sed vt breuiores ac faciliores simus,simul cum vniuersalibus pręceptis particularem exercitationẽ tradamus

damus. Proponatur tibi, si ita vis, aqua balnei de petriolo, de qua priùs primũ sese offerat color citrinus, num sulphureã statim iudicabis? minimè. Nam ex auro, ex ære, imo ex corruptione similem colorẽ accipere posset, ita de viridi. Oleat sulphur, nondũ tamen cõcludes sulphureã: nam ignei quidã spiritus naturę sulphureæ, qui cum eis scaturiunt hunc odorem referre possunt: similem odorem post fulguris percussionem in rem aliquam manifeste sentimus. Sit & spuma eiusdẽ coloris, vnctuosa, nil refert: nam ab aquarum agitatione, à crassitię, à putredine, & alijs causis hęc spuma gigni potest. Sed ferueat hæc aqua, spumosas bullas emittat, sulphuris odore uicina loca inficiat, spuma hęc exsiccata, igni iniecta flammam celerrimè suscitet, si ita lubet, citrinam & viridem: nunc sulphur illic esse non negabis: nam flamma illa certum signum alijs fidem adeò augeт, vt simul omnia collecta certissimã pariant sententiã: num ob id tanquàm à superãte sulphure sulphurea denominabitur? nequaquã: nondum enim gustum cõsuluisti, qui in sale, nitro alumine, & alijs simplicibus dignoscendis primas partes sibi vendicat. Nondum alia expertus es, quæ mox dicemus, Gustus indicium vt potissimum, ita difficilimũ est, idq; multis nominibus: primũ quia ea vndecim quę initio huius libri aquarũ qualitates immutare diximus, non omnia insignẽ saporẽ à natura accepêrũt: eius quem habẽt gradũ verbis indicare nõ est facile, nec apud classicos authores hos ordines saporũ descriptos inuenies. Nec seruantur (quod peius est) in misto tales omnino, quales in re simplici erant, retunduntur enim ex alterius saporis admistione:

ita vt tertius consurgat, qui neutrum plerumque refert. Quinimo & aqua ipsa etiam si cum ἄποιος sit, hoc est, qualitatis expers, omnibus saporibus, & odoribus recipiendis & referendis sit accommodata, hos tamen variè refert pro varia admisti quãtitate: id experimento facilè comprobatur, aluminis vnciam in semilagena aquæ liquato, eandem in lagena tota vtrumque gusta, diuersimodè ferient gustũ, idipsum ex sale facito, comperies verissimum: hæc erit quidem salsa, illa cum quadam astrictione mordicabit, verùm vna magis minúsue alia. Meum igitur consiliũ accipe, donec accommodatius inueneris: vndecim illa, quę diximus, gusta, seliges autem viuum sulphur non coctum. Aluminis fossitij, non factitij genera. Sal fossile, non marinum, deficiente nitro, salpetræ. Bitumen, quam mumiam esse diximus. Quorum colationem cum aqua es facturus, ea identidem gusta. Si excellenter ferientem palatum saporem gustaueris, os priùs frigida collues, quã alium gustes: alioqui præcedens subsequẽtis indicium interrumpet. Inter hæc facilimè sentiuntur tria illa, alumen, nitrum & sal. Sed omnia astringunt: verùm citra salsedinem, alumen & nitrum. Ab alumine nitrum distingues, quod cum maiori mordacitate & abstersione leuiter astringit. Salsedo igitur, astrictio, & acrimonia hæc abinuicem separat. Calx vehementissimè mordicat. Sed agè aliam aggredere viam, singula seorsim in aqua eliquato, quæ liquari nequeunt, candentia aliquoties immergito: cum qua aquam Petrioli euidentem similitudinem obtinere perceperis, illius fodinæ participem asserere non dubites. Adde & alia indicia,

vt

vt quod ex ea aqua alumen, sal, sulphur, vel aliud simile fiat: vt in proposito balneo fieri dicunt, & Aponi, ac montis Catini, & similibus: quod indicium certissimum est. Sic etiam si in aqua inueniantur grumi talis rei, vt in Aquensibus vltra Burmidam sitis, grumi aluminis. Aut si in vicinis parietibus, per quos destillat, simile quidpiam concrescat: vt in Epistomijs balnei Aquensis vltra Burmidam, ego sal gustaui ibi concretum. In parietibus eius, qui in vrbe est, sal nitrum.

Præterea eandem aquam, quæ gustu nullo modo salsa est, in æneo vase ad consumptionem deferbui, in fundo salsa quædam crusta relicta est, indiciũ salis certum. Nam si dulcem eo pacto consumpseris, non id continget, & tamen aqua illa gustui nullam præ se fert salsedinem. Qua ex re documentum hoc firmiter animo tuo hæreat, non esse semper asserendum eam rem ibi non esse, cuius qualitatem gustu nõ percipis. Id experientia disces, si salis grumum maximæ amphoræ liquãdum inieceris, nullam enim gustu salsedinem percipies: & tamen salis expers ea aqua non est dicenda. Experimẽtum hoc per ebulitionem aliqui destillationi cedere non putant, sed malè, vtrumque tamen ambiguum est, quod rationibus in destillatione dicendis fiet manifestũ. Adhæc si fodinæ aliquę sunt proximę, sciscitare quid ibi effodiatur: singula enim aliquid probant, si non seorsim, saltem alijs iuncta. Tandem ad destillationem deueniamus: aquam fontis non riuulorum vasis vitreo inde, cucurbitæ, quam vocant, impone, operculo seu capillo obthura. Cum calidi sit æthe-rogenea seiungere, aquea, aërea, & ignea pars dissipa-

bitur, terrea residebit. Hanc residentiam vlteriori lento igni resiccant: alij in latissimis vasis soli exsiccãdam exponũt, quod relinquitur, contemplantur: alteri hoc cognitionis genus præferunt. Nam sic partes salsæ, nitrosæ & aluminosæ à sole concrescunt, & sulphureæ splendidiores redduntur. Et hîc nec etiam tactum negliges, nam per hunc alumen & sal à nitro, calce, cinere, ac similibus discernes. Nec auditum quia sal & nitrum igni iniecta crepitãt. Destillationem quidã tamquam totius examinis anchoram laudârũt, & ego eam parũ posse censeo. Siquidẽ nisi magna sulphuris quantitas adsit, in tenues vapores soluitur, & in ambiẽtem dissipatur, præsertim si non pedetentim ignis vim intenderis. Sed demus in ijs posse, quod non inficior, vbi exigua est alicuius portio, maximæ alterius substantię portioni admista, illa priùs fortasse euaporabit, quàm ad extremam residentiam sit deuentum. Aut magna vnius copia alterius minimam obscurabit, adeò vt nequeat distingui, præsertim si ipso colore ab alijs non distinguatur, vt alumen, sal & Gipsum: cinis, calx, & nitrum: Aurum, & Aes. Sed si in ijs vis egregij aliquid præstare, alumẽ, sal, & nitrum, ac alia singula seorsim, deinde multa simul, in aqua aliqua, deinde destilla. Sic Galeni consilium sectaberis primò Methodi scribẽtis. Id tenaciter seruare in omni methodo oportet, vt in ea te multis sępe problematis exerceas, priùs quàm maioribus manum admoueas. Quòd si illius imperfectissimæ mistionis, à destillatione residentiam distinguere non facilè posses, quid sperandum in ea, quam natura perfectissimè elaborauit? Præterea sit in ijs, quæ eliquan-

quantur, alicuius momenti destillatio, saltem id mihi concedent, parum roboris eam habere in fodinis duræ substantiæ, cuius generis sunt ferrum, aurum, Aes & plumbum. Nam horum color, odor, sapor, qualitates primæ Cal. Frig. Hum. & Sic. & quæ ab ijs emanant facultates, per ea transeunti aquæ distribuentur quidem, at substantiæ nulla aut minima portiuncula. Censeo itaque ad quandam affirmatiuam inferēdam destillationem certissimam fidem facere, vt potè ad asserendum hoc, ibi inueniri. Non tamen, vt putant, sola sufficiet, ad exactam fodinæ cognitionem: quandoquidem non licet ob rationes dictas inferre, nil aliud in fodina esse ab ijs, quæ in residentia visa fuêre. De ebulitione idem esto iudicium. Sunt autem destillandi variæ rationes, inter quas potissimā iudico eam, qua ab Alchimistis modus ostenditur separandi quatuor elementa abinuicem: quam si narrare aggrediar, propositi sermonis rationem excedam. Quare ab Alchimistis hanc disce, aut si ex libro Nauclerus esse speras, à Io. de Rupescissa, à Raymūdo Lulio, ab Arnaldo de Villanoua, ab Alberto magno, aut à Cœlo Philosophorum Philippi Vlstadij, qui vltimus, nempe anno M. D. XXXXIII. & facilimè scripsit, aliorum scripta colligens. Ad postremam fodinæ cognoscendę rationem properemus, quę omnibus ęquè accommodata est, nēpe ad effectus, siquidem ij à facultate pendēt, facultas talis à tali tēperamento: temperamentum in tali substātiæ cōmistione situm est, quam talem rem appellamus. Hîc à sensibus ad rationem confugies, non ampliùs gustando, olfaciendo, videndo, & tangēdo quod quærebas, sed ratiocinando. At cùm effectus particulares numero sint

infiniti, cùm à varijs causis produci posſint, vt incertitudinis, ita difficultatis plurimum habere videtur. Sed agè facilis erit, ſi hanc ſecteris viam: primùm in vnum collige vniuerſales horum vndecim qualitates primas, & facultates ab illis emanantes, à quibus opera illa fiũt: quas initio huius libri recensuimus: vt exempli gratia, video chiragras, podagras, paralyſim, nodoſitates, ſuffuſiones, & ſimiles morbos, ab humore craſſo, frigido alicui parti impacto horum vſu curari, negligendum id non eſt: nam & experientia Ariſt. ſecũdo poſt. reſol. Et Galeno primo de alimentorum fac. demonſtrandi principium eſſe poteſt. Sed colligendæ omnes ſimul, donec inductionem poſsis conſtituere. Non vt Archidamus ex vna aut altera experientia in vniuerſum ſic ſe habere aſſeres. Deinde ſic ratiocinaberis, non potuit ille affectus (liceat enim mihi, ſic cum tyronibus ſermonem inſtituere) profligari, niſi diſsipata cauſa: at cauſa erat humor frigidus, humidus, craſſus, viſcidus: huic igitur opus erat ex communi illo proloquio contrarijs calfacientibus, ſiccantibus, extenuantibus, detergentibus, & diſsipãtibus ſeu reſoluentibus. Aqua ex ſe, nec à calore ſuo id habet, hos tamen effectus fecit, accepit igitur ex mineralibus hac virtute prҽditis. Eius generis ſunt ſulphur, nitrum, calx, bitumẽ, ſal, & alumen, alia tamen magis, alia minùs, ſeu intenſiùs & remiſsiùs id agere nata ſunt. Bitumen cum remollitione, alumen cum aſtrictione, quæ impedimento, non auxilio eſt. Sed hæc priùs dicta, ab eo loco & à ſequenti capite petantur. Hanc ratiocinationem inito, etiam in morbis qui à relaxatione fiũt, aut iuncturarum debili-

bilitate, aut feruore ingẽti, inuenies ferrum, aut plumbum, aut Aurum, aut æs, aut Gipſum, in fodina eſſe. Sed cùm de affectibus, qui à calfaciendi fodinæ genere curãtur libro ſecundo diſcreuerimus, & capite ſequenti de omnibus in vniuerſum dicturi ſimus, vlteriùs ſermonem non protrahemus: ſed lectorem eò relegamus. Qui etenim didicit qui affectus à tali fodinę genere curentur, didicit etiam vbi hos ſanatos viderit coniectare, tale fodinę genus fuiſſe ſanitatis recuperatę cauſam. Verùm cùm idem effectus à duobus, tribus, pluribúsve pẽdêre poſsit, à quo fiat diſtingues, aliorum iam dictorum ſignorum auxilio adiutus. Porrò etiam ſi talem effectum videris, nil tamen adeſſe eorum, quæ cõtrario modo operantur ex ijs aſſerere non debes: ſed hæc alia vincere certum eſt. Quam victoriam diſcernere, & cui tribuẽda ſit, iudicare non eſt facile. Prudens tamen Medicus omnia ſigna ſimul conferens, & eorũ numerum, certitudinem ac pondus diligenter perpendens, à veritate non longè diſcedet. Verùm quantum rei certitudo patitur, talem rem ibi eſſe ſciet quidem certò, ſi diligens ſit eorum, quæ diximus, obſeruator. At quid reliqua vincat, ſaltem coniectura veritati proxima aſſequetur. Oportet autẽ non oſcitanter perpendere quæ diximus, ſaporem, odorem, & colorem aquæ. Deinde quidquid aquæ contiguum eſt, canales, parietes, epiſtomia, & ſubſtratum lutum, ſeu arenam, quid in illis concreſcat aut hæreat: quid in his reſideat cõſiderare: quid ex ea deſumi ſeu confici ſoleat, quid in finitimo ſolo effodi cõſueuerit. His deinde tria illa tanquã extremum colophonem addere, ipſius aquæ ebullitionẽ, deſtilla-

tionem, & effectus, quibus omnibus si rectè vtaris, falli non potes.

Qui morbi balneorum naturalium vsu curentur, & quorum: ac eisdem vtendi ratio & tempus.

POSTQVAM totius orbis balneorum historiam narrare nõ cõceditur, meo functus munere videbor, si vbi vno cap. aquarum sponte nascentiũ mistionis cognoscendæ rationẽ edocui, altero omnium vim ac facultatem aperuero, opus sanè longum & difficile, præsertim cùm ante me nemo id methodo tractârit. Sed utrumque ego effugiam, longitudinem summa tantùm pręceptorum vniuersalium capita attingens particulari exercitatione leuiter indicata. Alterũ nempe difficultatẽ vitabo, ex clarissimis principijs Galeni, & omniũ Medicorum authoritate receptis eas deducẽs cõclusiones, quas nũc dicebam à nemine hactenus traditas fuisse. Sic non mihi, sed ijs ipsis authoribus erũt adscribendę, vt pote quę potentia in suis principijs inessent. Vnde me nemo dicat hæc constituisse, sed velut in Galeno latentia commonstrâsse, & quasi in lucem eduxisse: quod ratione aliqua fiet, si sic aggrediamur. Quæcunque corpori nostro immutationem alterationẽmve inducere nata sunt, id vel manifestis agunt qualitatibus, vel à forma agentis illius constitutiua, quam & totam substantiam vocant, & alij proprietatem occultam. Manifestarum qualitatum actio duce ratione ex gustu, olfactu, visu: & aliquando tactu cognosci potest, priùs-

puàm

quâm ex ea re effectum aliquem videris. At eorum vires, quæ à tota substãtia agũt, nõ nisi ab effectibus cognosci possunt. Vnde cùm omniũ facultatũ cognoscendarũ duo sint instrumẽta, ratio, & experiẽtia: illa vtroque, hæc sola experientia iudicantur. Primò igitur loco differemus de actione à manifestis qualitatibus prodeunte, postremò non omittẽte, quę vel iuncta rationi vel sola cõmonstrabit experientia. Nemo est qui nõ fateatur compositum omne à componentibus partibus suam vim naturamq́; accipere. Atq; inter cætera aqua cùm ἄποιος, hoc est, qualitatis expers sit, omnẽ alienam qualitatem facilè admittit, vt Galenus lib. 1 1. de alimentorũ fac. docet cap. de Cucurbita. Quorum itaque misturã aqua recipit, eorũdem saporem, odorẽ, colorem, ac virtutem facilè referet. Verùm prętereundũ non est quòd si contrarijs prædita facultatib⁹ misceantur, vnũ alterius vim ita retundit, vt neutrius qualitates repræsentet. Sed tertium quoddam resultat nec huius, nec illius vim redolens: vt si ærugini oleum adiunxeris, sarcoticum medicamentum habebis, ex tertio Methodi medendi. Cùm tamen hoc vlcera putrefaciat, illa erodat. Hac moti de causa quę idem possunt cõiungemus, deinde cõtrarijs facultatib⁹ prędita inuicẽ cõferemus. Siquidẽ humores calfacere & siccare ordine tertio, incidere, extenuare, abstergere, trahere, & in ambiẽtem dissipare possunt: sulphur, bitumen, nitrum, calx, sal, æs, & alumen: vt præcedenti libro dictũ est Verùm sulphur, & bitumẽ emolliunt partes ac quasi effœminant. Ex aduerso alumen, sal, æs, & nitrum, astringẽdo roborãt: Sed caliditate & siccitate vno superatur ordine.

Calx illa omnia ſuperat adeò, vt in ipſo extinctionis tẽpore mordicet & comburat. Ferrum, plumbum, & Gipſum refrigerantium & ſiccantium ordini ſecundo inſeruntur, aſtringunt, & reprimunt. Cumq́ue hæc aquæ miſcẽtur, ne hîc, vt plerique ſcriptores, hallucineris exiſtimans balneum eum cal. frig. hum. & ſiccitatis gradum accepiſſe, quẽ illi admiſta à natura accepêrũt. Nam etiã ſi aqua velut & cucurbita ἄποιος, hoc eſt, qualitatis expers ſit, id tamen non de primis, ſed de ſecundis qualitatibus Galenus intelligit, quæ guſtu percipiuntur nempe de ſapore. Cùm itaque aqua frig. & hu. ſit, calf. & ſiccantium vim non qualem accepit, ſed retuſam & imminutam referet, refrigerantium verò & humectantium adauctam: quem enim actu habet calorem perdit prius quàm illa vtaris, & magis adhuc poſt illius vſum, adeò vt quod ad id attinet, à dulcis & tepidę aquę balneo nil differat. Præterea non animaduerterunt quòd veluti non quęuis aluminis, aut ſalis, aut nitri, aut ſimilis alterius quantitas, quamuis aquæ quantitatem ſuo ſapore inficere poteſt: ita nec ſuarum primarum qualitatum æqualem vim impartiri. Sicut enim in ſtillatitijs aquis Manardus & alij viri eruditiſsimi facultatem eius rei à qua ſtillauit non talem ſeruari idcirco aſſerunt, quòd ſapor non ſeruetur. Sapor enim temperamenti index eſt: in temperamento eſt facultas, à facultate prodit actio: ita fiet in hac miſtione. Quid igitur dicemus? num quæ talem ſaporem non refert aqua, talem non accepit facultatem? minimè. Sed id neceſſariò colligemus, nec omne balneum, quod alumen accepit, calidum & ſiccũ tertio ordine, nec aluminis effectus æqua-

liter

liter præstare poſſe,verùm intenſiùs remiſsiúsve,cele riùs aut tardiùs hæc efficere pro varia immiſtæ fodinæ quantitate. Vnde,vt in Aquenſibus balneis dictum eſt, quæ vltra Burmidam ſunt balnea efficaciùs operantur, quàm quę in vrbe: quod(vt aiũt)magis mineralia ſint: ſic balnea de Petriolo alijs Senarum. Non itaque cũ Sa uonarola quæ Alumen accepêre calida,ſicca tertio gra du pronũtiabimus, quod alumen tale ſit. Quod de alu minoſis aquis exempli gratia dixi,de ſulphureis,nitro ſis, & alijs omnibus dictum puta. Porrò iam dictarum ſponte naſcentium aquarum facultatem bimembri par titione complectamur. Aut enim calfaciũt,ſiccant,incidunt,extenuant,abſtergunt,trahunt,& diſsipant,ſed molliendo ac relaxando: qualia ſunt ſulphurea & bitu minoſa. Aut idipſum agunt,verùm non etiam molliunt,ſed potiùs adſtringunt,denſant,& repellunt. Eius generis ſunt primùm aluminoſa, deinde ænea, ſalſa, ni troſa, poſtremò quæ calcis miſturam accеperũt. Secun dum locum ijs tribuimus, quæ refrigerant & ſiccant, cum aſtrictione. Eius generis ſunt ferrea, plumbea, & gipſea. Atque inter hæc quæ eiuſdẽ generis videntur, magna eſt differentia. Nam bituminoſa induratas partes magis emolliunt,ſed tardiùs penetrãt & leuiùs diſſipant ſulphureis. Quę plurimum aluminis acceperũt, ſibijpſis viam præcludunt,ne dictas potentias in actum deducere poſsint. In quibus calx & ſal ſuperant moleſtam quandamm mordacitatem non effugerunt. Nitroſa felicis ijùs omnibus, præſtant quæ de ipſis polliciti ſumus ferrea, gipſeis & plumbeis potentiùs aſtringunt & denſant. Extremis ita diffinitis facile eſt de in-

termedijs ſeu miſtis iudicium facere. Quãdoquidem non ſolùm pro miſtionis varietate facultatis variari cõtingit, ſed etiam pro varia miſtorum quantitate. Verùm hæc omnia verbis aperire eſt impoſsibile: numeri enim ferè infiniti ſunt. Quod facilè diſces, ſi ita ratiocineris: vndecim ſunt à nouis enumerata, quæ ſi ſingula ſeorſim per ſe ſumãtur, & deinde cũ quolibet aliorum decem vndecies vndecim habebimus. Ex qua coniugatione centum viginti & vnam miſtionem habebimus. Exempli gratia, detur primùm aqua ſulphùrea, qualis eſt balnei Aſculi, Siciliæ, & aliorum: vt ſuo loco narrabimus. Deinde eidem accedat nitri portio aliqua, fiet ſulphurea nitroſa, ſic ordine in alijs fiet ſulphurea aluminoſa, ſulphurea ſalſa, ſulphurea calcis particeps, ſulphurea bituminoſa, ſulphurea gipſea, ſulphurea ærea, ſulphurea ferrea, ſulphurea plumbea, ſulphurea aurea. Idipſum nunc fiat in alumine in ſale, breuiter in alijs decem reſultabit numerus iam dictus CXXI. Agè proſequere, ſulphur cum nitro reliquis miſceto, in numero ternario habebis nouem miſtionum genera, idipſum facito quatuor connectens habebis octo: in quinario numero ſeptem, in ſenario ſex, in ſeptenario quinque, in octonario quatuor, in nouenario tria, in denario duo, & vnam ex vndecim ſimul iuncti. Quæ dictæ coniugationes ſulphure ſuperante (ſic enim ſemper intelligimus cùm vel ſulphuream, aluminoſam, ferream, aut ſimiliter appellamus vincenti primam denominationem tribuentes) ſunt quadraginta & quinque. Id ipſum ſuperante alumine facias ſic nitro, & ſingulis vndecim dictis vndecies quadraginta

draginta,& quinque quadringétæ,nonaginta & quinque mistiones resultabunt,cum prædictis iunctę sexingentæ & sexdecim. Nunc qualis quantáque varietas ex diuersa horum commistione consurget. Sed num ob id hæc cognitio tanquam incomprehensibilis est omittenda? minimè. Nonne & in morbis idipsum contingere iam edocti sumus? cùm enim vltra triginta morbi simplices libro de differentijs morborum enumerentur: si ex viginti quatuor literis dictionum numerus infinitus resultat. Quid eueniet ex multò pluribus morbis simplicibus inuicem omnimodè complicatis. Prætereà nonne ab eodem morbi genere maxima varietate varij homines affliguntur. Has tamen particulares connexiones,& secundum magis ac minus morborum differentias seorsim peculiari sermone prosequutus non est Galenus, sed hæc Medici prudentiæ committit: vt pote vniuersali doctrina hæc complectente. Sic igitur nos ad institutum reuertentes summa dicendorum capita attingamus, reliquum Medici prudentiæ relinquentes. Harum fodinarum facultates bimembri partitione complectebamur. Quædam calfacere, siccare, incidere, extenuare,abstergere,trahere,& dissipare diximus. Eius generis sunt sulphureæ aluminosæ,nitrosæ, salsæ, bituminosæ, æneæ, & quæ calcem habent. Quædam verò refrigerare, siccare, adstringere, densare & roborare. Eius generis sunt ferrum, plumbum & gipsum. Iterum priorem illam partem tripartitò secuimus in ea quæ,quod diximus, præstant, sed simul molliunt ac relaxant:

qualia sunt sulphur & asphaltum. Ac in ea quę astringendo id præstant: qualia sunt aluminosa, ob nimiam astrictionem inutilia. Et in ea quę medio modo operantur fælicissimè citra astrictionem vehementem & remollitionem salsa nitrosa, & quæ ex ijs contrarijs mistionem accepêre, vt sulphurea aluminosa. Porrò si verum est, vt verum esse plerisq; in locis demõstrauit Galenus, præsertim XI Methodi Contraria cõtrariorum esse remedia. Quæ primo partitionis membro comprehensa fuêre, morbis frigidis humidis erunt aptissima auxilia, quorum causa fuerit eius generis multus humor crassus & viscidus. Siquidem frigiditati caliditas opponitur, humiditati, siccitas, crassitiei, extenuans: viscíditati, abstergens, & incidens: multitudini, vacuatio: cuius species est dissipatio, & in ambientem per insensilem transpirationem facta euaporatio. Porrò eius generis morbi sunt, si à pituita originẽ traxêre, Cephalalgia, Paralysis, Conuulsio, Lethargus, Congelatio, seu Catalepsis, Catharrus, Suffusio, Tinnitus aurium à vapore crasso, obstructio vel olfactus, vel auditus, vel alterius meatus: mollities gingiuarum vel linguæ, defectus gustus, fluxio humiditatum ab ore, Tussis humida, Asma, ventriculus relaxatus, aut pituita infarctus, Iliaca passio, colicꝰ dolor. Nephritis, vermes, Lienis Tumor vteri affectus, menstrua alba, sterilitas, Ischiadicus dolor, Chiragra, Podagra, Arthritis denique omnis, oedema, nodositates, Psora, scabies, vitiligo, Impetigines, Elephantiasis, & similes morbi, vbi à pituita originem traxêre: vt dictum est. Non repugnat tamen & multos à Melancholia genitos iuuari horum vsu, imò & sanari:

ri:vt capite vltimo libri primi,& libro secũdo dictum est. Sic etiam corrodentia vlcera, Cancrenas & alia vulnera maligna horum vsu curari ferunt: sed censeo ego, ea quæ abstergentium & astringentium quantitatem accepêre id prestare posse, at ex aduerso quæ tantùm resoluentia prȩsertim cum remollitione, minimè. In his autem qui vtendi rationem & mẽsuram desiderat, secundum librum perlegat. Cùm enim illa Aquensia balnea sulphure, nitro alumine & sale participét. Atque cùm quatuor hæc cum asphalto, ære, & calce cõuenire iam dixerimus, haud dubiè eisdem morbis, quibus illa conuenient, & eadem erit vtẽdi ratio. Quæ omnia in hũc essent referenda locum, sed breuitatis studio bis eadem non repetemus. Sed qui balneorum huiusce partitionis, vim & vsum omnem sibi comparare desiderat, secundum librum euoluat. Nos hoc in loco ea annotabimus, in quibus hæc facultate inter se differunt: Siquidem maximo interuallo distant inter se, quæ primo partitionis membro comprehensa fuêre. Aluminosa etenim, si alumen reliqua longè superet, astringunt adeò, vt sibijpsis viam præcludãt stipata cuti: vt octauo Methodi de eo qui se in Albulis lauerat: ita etiam plurimùm ænea. At salsa, nitrosa, & quæ calcem habent, tam leuiter astringunt, vt alijs operationibus impedimento non sint. Sic quæ alumen admistum habent vel parua quantitate, vel relaxantibus, aut fortiter abstergentibus vt Aquensia, talia tardiùs quidem at feliciùs præstant quod de ipsis polliciti sumus: siquidem leuis illa astrictio partium robur seruat & continet, nec ob id humorum dissipatio & in am-

bientem resolutio impeditur: Quod pulchrè Galenus in viscerum inflammatione soluenda docet, x I. Methodi, vbi resoluentibus astringentia miscet. Econtra bituminosa & sulphurea visceribus sunt cõtraria ex eodem loco, prçsertim ventriculo & iocinori, ob id talium potio noxia est. Sic eorum vsus arthritidi parum accommodatus est, & multis alijs morbis. Articulos enim & illas partes fluxionibus obnoxias ita relaxãt, vt posteà eisdem recipiendis humoribus proniores reddantur. Iecoris autẽ & ventriculi actio vitæ necessaria labefactatur immoderato illorũ vsu. At vbi nodositates adsunt, tophacei gipsei, & similes humores crassi & iam indurati, in vna aliqua parte contenti, ad horum vsum, non aliorum est properandum. Extremorum facultate cognita, mista vel ex extremis, vel ex alijs cognoscere non est difficile. Sunt autem ex iam dictis balneis, facultatis nunc narratæ. In Italia sulphurea Balneum de Macereto in ditione Senarum, Balneũ Asculi, Balneum Siciliæ, Balneum Vinadi. In Germania balneum quoddam in Ducatu Vuitembergensi apud Geppinguam oppidum. Et Balneum in An, apud Rotemburgum. Bituminosus est Scirbonis lacus, Sulphureum bituminosum balneum Perusij. Hæc autem sulphurea aut bituminosa bibi non debent, sed in nodosis partibus curandis plurimùm possunt, & duritie aliqua dissoluenda. Quòd si cum sulphure alumen misceatur, neque vehementer emolliet, neque astringet: sed mediam qualitatem nanciscetur iam dictis omnibus morbis aptissimam. Eius generis sunt, in Romandiola balneum de Turri dictum. In ditione Senarum

rum balneum de Petriolo. Balneum Pisarum. In Germania, balneum quoddam apud Badenias Heluetiorũ. In Bohemia apud Elembogium. vel econtra, si aluminosa & sulphurea fuerint: vt in Romandiola balneum medium, item balneum Volaterrarum. Balneum Pisarum. Balneum de Pilatijs apud Viterbiũ. Quibus si nitrum accesserit, feliciùs operantur. Tale est balneum apud Lucarum vrbem. Et in ditione Senarum balneum sancti Philippi. Sic in Germania Vuisbadenses. Et aliud apud Abudiacum Baioariæ supra Reginoburgum. Idem præstabunt sulphurea salsa aliquid aluminis habentia: qualia sunt quæ in Germania in inferiori Badenia habentur. Et quæ in ducatu Vuittenbergensi. Sic sulphurea aluminis & æris aliquid habentia, vt sunt Cellenses Thermæ in Germania. Porrò aluminosa (vt iam diximus) parum accõmodata sunt iam dictis morbis, verùm si vnà potenter incidentium tenuantium & abstergentium aliquid acceperint, non erunt omnino inutilia, præsertim si sulphuris aut asphalti mistio accesserit. Eius generis sunt balneum montis Orthoni, & Carpense, quæ alumen, sal & sulphur habent. His potentiùs operantur & aptiora iudicantur, balneum Aponi, balneum S. Helenæ, Thermæ Porrethenses, & Aquarij. Quæ omnia alumine, sale nitro & sulphure constant. Ita quòd in Germania habetur iuxta lacum Podmicum aluminis, & nitri particeps. Sic balneum sancti Petri aluminis & salis particeps. Sic balneum Domus Nouæ alumine, sale, & calce constans, vt balneum

S. Barptolomæi. Ab his non plurimùm recedunt nitrosa: quale est Aqua Borla dictum in ditione Senarum. Inferiora his sunt salsa, alumen & sulphur habentia: eius generis sunt Volaterarum Lacones appellati. His adiungitur aqua salsa, tale est balneum montis Catini. Himera Siciliæ fons. Lacus in Aphrica ad Iouis Ammonis templum. In Armenia Matianus Lacus. Fontes in Capadocia ad Lacum cui Tatta nomen est. In Gallia Narbonēsi fons Salsula nomine Putei in via salsula dicta in Cispadano tractu inter Parmensem & Placentinum agrum. Adde ænea sulphurea, vt balneum Asinelæ apud Viterbium. Et ænea solùm, vt Lucense Rubeum dictum: ijs facultate inferiora plurimùm sunt quæcunque contrarijs viribus præditorum aliquid accepere. Nempe, eorum quæ secundo sectionis membro reposuimus, ferri, plumbi, vel gipsi: talis est in ditione Viterbij balneum Vallis Kaim, aluminis, æris, & ferri mistione constans. Sic alumine, sale, gipso & sulphure constans Balneum montis Grotti. Ita balneum de Bussetis. Balneum S. Mariæ ambo in ditione Viterbij. Et aliud in Sicilia quæ sulphurea & ferrea sunt. Validiùs aliquantò operabitur balneum Romandiolæ, ac balneum cruciatorum in ditione Viterbij: quæ sulphur, ferrum & æs accepêre. Idem est iudiciū de aluminosis, Nitrosis & ferreis, quale est quoddam in Germaniæ Alsatia prope Gebersuneiler. Deniquæ balneum Pagoneli apud Viterbum, nitrosum, salsum, aluminosum & ferreum. Iam dictis omnibus affectibus propulsandis non solùm debile, sed & inutile ac contrarium erit, quod aluminis ac ferri mistione constat.

constat. Quale est balneum Bulicani in ditione Viterbij, & balneum Vrbis veteris. Quorum duorum effectus potiùs sequentibus sunt adiungendi, quàm inter præcedentia enumerãdi. Hanc enim facultatem acceperunt, à qua effectus eorum, quæ secundo & vltimo primę sectionis membro cõtenta sunt, expectare oportebat: siccabunt enim & astringent potenter, nec calfacient: Siquidem aquæ & ferri frigiditas aluminis caliditatem refundet. His ita vtcumque enumeratis ad ferrea, gipsea, & plumbea accedamus. Hæc cùm refrigerare, siccare, astringere, densare & roborare iam dixerimus, qui cõmunis illius proloquij meminerit, omnibus iam dictis morbis vbi à causa frigida pendent, non solùm vtilia, sed noxia iudicabit. Ex aduerso vbi caliditate pars aliqua relaxatur, debilitatur, & quasi vim suam & robur amittit, huic ex vsu est: non tamen si humorem aliquem in fouentem causam retinuerit. Tũc enim illum resoluere & vacuare oportet, at ab hoc balneorum genere nulla vacuatio, sed potiùs arctatio & materiæ retentio est expectanda. Siquidem astringendo, densando & roborando non vacuas, sed ne vacuetur impedis. Quapropter concludimus tria illa balneorum genera vel simplicia, vel inter se mista, vel alijs quę ab ijs non multùm viribus distent, soli intemperiei calidæ humidæ cum relaxatione conuenire. Aliquando calidæ & siccæ, cuius causam posteà accipies. Sunt in horum balneorum genere ex iam dictis Lucẽses thermæ de Torseno dictæ: vinadi & Volaterrarũ, quæ solum ferrum habere scribuntur. Sic in ditione Pisarum duo: & sub ditione Senarum Caldenarum

dictæ, quæ ferro & alumine constant. Sic ferreum aluminosum æris aliquid habens Balneum de Auinione. Hæc igitur balnea & ijs similia vt ferrea gipsea, ferrea plumbea, ferrea gipsea plumbea: vel gipsea ferrea, gipsea plumbea, gipsea plumbea ferrea: vel plumbea ferrea, plumbea gipsea, plumbea ferrea gipsea: & reliqua, quibus etiam si aliquid aluminis aut æris accesserit, non multùm illorum vis immutatur. Hæc inquam balnea, vt ad particularia descendamus, omnem intemperiem membrorum calidam tollunt. Ita qui Cephalalgia à calida meningum, vel aliarum capitis partium intemperie vexâtur, horum irrigatione iuuabuntur, sic Catharro calido, vel neruorum quacumque dispositione calida affecti. Aestuantis ventriculi deperditam appetentiam horum potio suscitabit. Feruorem cibos in nidorem corrumpentem extinguet. Relaxationē tollet. Iocinoris tractricem vim, ob similem causam languentem restituet ac roborabit. Vnde ab horum vsu multos macilentos pingues redditos, certò cōpertum habemus. Hyposarchæ & Timpanitidi conferre putantur, superfluas humiditates exsiccādo. Hæc fluxum stomatichum, fluxum hepaticū, fluxum hæmorroidarum, Menstrua cùm rubra, tum alba sedât. Vteri superfluas humiditates absumunt. Quòd si in Pulmonū humiditate exsiccāda, in tussi aut asmate eisdem vteremur, ad interitū ęgrū deduceremus: relaxatione enim non astrictione partes illæ egent: vt expurgentur. Vrinæ ardorem mitigat, sic renum ęstum, podagram, chiragram: & omnem arthritidem calidam post humoris resolutionem, (quod in omnibus morbis intelligendum

dum

dum eſt, ſiquidem humores non ſolùm non vacuare, ſed coërcere ac retinere iam diximus) vbi ſola iunctu-rarum debilitas firmanda relinquitur, iuuat: ne iteratò fluxionem admittant, ſcabiem à calido & aduſto ſanguine prorumpentem coërcet, (quæ frequens eſt) eius cauſam mitigando. Icteritiam curant, quæ à venarum immoderata caliditate fit, ſanguinem in bilem per vniuerſas corporis partes conuertente. Et pleraque ſimilia præſtant. Extremis ita definitis, intermediorum ſeu ex extremis compoſitorum vim diſcernere non eſt difficile. Quales ſunt ex iam enumeratis, Thermæ quædam Senarum ferreæ & ſulphureæ. Thermæ Viterbij de Grotta dictę ferreæ æris & Nitri non expertes. Sic quæ in Lothoringia plumbi, ſulphuris & aluminis miſtura conſtant. Horum proculdubio in morbis frigidis non admodùm rebellibus fælicisſimus eſt vſus, prǽſertim ſi ſint affectus interni potione egentes. Quandoquidē ſulphur & Aſphaltus per ſe nimis molliunt & relaxant: vnde ventriculi & hepatis robur diſſoluunt, vt anteà dicebamus. Quæ verò vel ferri plurimum, vel aluminis, vel æris, vel gipſi, nimis aſtringendo ita ſibijpſis viam pręcludunt, vt humorum euaporationem nullam facere queant. Ex vtriſque ijs miſta contrarijs, reſoluent, ac partis vim & robur non diſſoluent, ſed potiùs augebunt ac firmabunt. Quod autem ad qualitates primas attinet, illa calfacient, hæc refrigerabunt, ex vtriſque miſta, ad temperamentum medium magis accedent. Quæ igitur primo partitionis membro narrata fuēre, calidis & ſiccis, bilioſis, gracili

bus debilibus vel toto corpore, vel iuncturis, quibus nulla humiditas adest, egẽs vacuatione nocent, & multis alijs. Atque inter illa minùs conueniunt, quæ sulphur aut Asphaltum accepêre. Sed quid hæc repeto, libro secũdo fusissimè ostensa fuêre? Ex quo nullo negotio disces quibus sint vsui, quo tẽpore, qua quantitate, qua corporis præparatione, quid ante balneum, quid in ipso balneo, quid post sit agendum: & plurima alia. At de eorum vsu, quæ ferrum, gipsum & plumbũ accepêre, hoc loco dicendũ, ad quę & aluminosa, ac ænea referre nõ est absurdũ. Hæc ex iam dictis manifestum est, vbi humorum copia adest, non solùm non valere, sed & noxia esse: ideo non qua ratione præparãdi, aut vacuandi recensere oportet, neque multa alia, quæ horum ratione narrantur. Non solùm enim quòd non vacuẽt, sunt inutilia, ubi adest cacochimia, sed quia vacuandos prohibeant, noxia: vnde si acres & biliosi humores in corpore redundent, horum lotione retenta solita exhalatio febrem accendet, accensam augebit, & curationi contumacem reddet. Et hæc causa, cur febribus non scripserimus remedio esse, contra multorum sententiam. Huius exemplum habes VIII. Meth. de eo qui se in Albulis lauit, quæ plurimo constant alumine. Ob id tales, nempe picrocholos, non lauandos cẽseo: quod si in scabie, aut vniuersi corporis ictero iam dicto, aut totius intemperie, aut alijs quibus vtilia hæc dicebamus, ijs vti velis, id maxima agendum cautione, vt febris periculum effugias. Vacuanda Plethora & Cacochimia si adsit. Deinde ab horum vsu molli & mediocri frictione ad naturalem habitum cutis restituenda

da

da,per eam ſublatis obſtructionibus: moderandus ita vſus,ne in rigorem,aut alia mala ſimptomata æger incidat. Tempus accommodatius fore poſt abſolutam coctionem ex dictis lib.ſec.colligi poſſe non dubito. Sic moræ diuturnitatem virium robore metiẽdam,etiã ſi ab horum vſu non vt illorum proſternantur. Iam igitur quid ante hoc balnei genus, quid poſt, ſit agendum. At ſi in pedum vel manuum artubus firmandis hiſce vtaris, inanis eſt talis conſideratio: quandoquidem quouis tempore, quauis hora illorum perfuſione moderatè vti licet. Eſt autem ad id agendum accõmodatiſsimum tẽpus, vbi vel Podagram,vel Chiragrã cauſans humor reſolutus fuerit, & penitus vacuatus vel aliorũ balneorũ vſu,vel naturæ beneficio. Tũc enim relaxatos & debilitatos artus vnit & roborat,ne iteratò fluxionem facilè recipiant. Atque tunc non ſolùm calidę ſed & frigidę artritidi vſui eſſe poſſunt. Porrò ſi huius aquę potionem haurire oporteat,aduerſus ventriculi,iecoris,renum,vteri,veſicæ & alui iam dictos affectus, nemini non manifeſtum arbitror,illud ipſi tempus eſſe præſcribendum,in quo neque ventriculus,neque inteſtina, neque venæ Meſaraicæ, crudi humoris, vel cibi quidpiam habent: alioqui in venarum oſculis vehementes cauſabis obſtructiones. Quantitatem tibi præſcribet affectus & ſumentis natura, ſiquidem ſola morborum & remediorum quantitas verbis deſcribi non poteſt. Communis tamen & pluribus accõmodata erit libræ vnius à minori quantitate ad maiorem accedendo. Hactenus effectus & actiones, quę à manifeſtis qualitatibus pendent, verbis proſequuti ſu-

mus:nunc eos qui ab occulta proprietate,vt aiunt,efficiuntur prosequamur. Ad hęc enim duo sola omnes referendos effectus initio proposuimus. Cùm autem hæc sola cognoscatur experientia viro prudenti, & multis eget limitationibus, vt vniuersalem constituat propositionem. Vnde dubium & fallacissimum est ex inani & parum fida populi opinione quidpiam asserere. Nam quòd magnes ferrum, succinum paleam, Rhabarbarum bilem, Agaricum pituitam, trahant: Quòd basiliscus solo visu homines necet: & similia infinita,quæ à tota substantia,seu forma rei constitutiua ex tali mistione resultante, operari dicuntur: etiam Plebæis notissimum est.At balneum de Palatijs apud Viterbium ab occulta quadam proprietate hepar iuuare,thermas Neapolitanorum nullum non morborum genus & calidorũ & frigidorum profligare, Porretẽsia grauidis appetentiam excitare,eas iuuare,cùm tamen menstrua & vrinas prouocent, qui effectus contrarij sunt,sic omne arthritidum genus tollere, & multa alia credere,quæ non solùm de his,verùm etiam de multis alijs balneis feruntur, dubium est,& errore non vacat. Siquidem vnicuique spiritui credendũ non est, sed probandi primùm & examinandi num veritatis viã an fallaciæ sequãtur. Est autem fallacissima via popularis rumor. Quot enim quotidie,sua quædã experimẽta vendicantes apud rudẽ plebeculam,eruditorũ nomen sibi parãt?Non itaq; quod ab isto,vel ab illo auditu,vel scriptis accepimus,etiã si rationi repugnet, tanquam verum pronuntiare audemus,& ad occultam causam cum illis recurrere. Sed iam nos tẽpus aliò vocat,

cat, & de balneis dicēdi finē accelerat. At duo priùs
restant discutienda, caliditatis actualis causa & effe-
ctus. Ac tempus quo balneorum maior est vsus.
Existimo rectè quidem Aristot. sensisse sulphur ca-
liditatis aquarum sponte nascentium causam esse.
At posse aliquid id quod ipsum actu non habet
alijs impartiri non puto, ni priùs in actum deduca-
tur. In caloris actum deducitur sulphur in ter-
ræ latebris, non eo pacto quo dum in corpus no-
strum agit: sed cùm ab astrorum calore, & reten-
tis per reuerberationem vaporibus accenditur, vt in
Vesuuio, Aethna, & similibus fieri compertum
est. Sic etiam quid vetat in pluribus alijs locis in-
cendi, & ob paruam ipsius quantitatem, aut ob
maximam terræ superpositam molem flammam
non exerere, sed pedetentim finitimam ter-
ram incalescere, & illi contiguam aquam? Ar-
gumento tibi sit, quòd fontes illi non toto anno
eiusdem caliditatis inueniantur. Quòd illum per-
dant calorem, vbi è terræ visceribus dissilierunt.
Adde, si ignem ipsum videmus & cognoscimus,
actu caliditatem intensiorem quàm ipse habeat
aquæ impartiri non posse, quo pacto sulphu-
ris vaporis eum feruorem in aquam inducere
possunt, quem ipsi non habent. Prætereà nun-
quàm ferè videmus in planitie succosa & fœ-
cunda simile fontium genus scaturire, sed è mon-
tibus sterilibus: eò quòd paulatim ignis ille su-
perficiem vsque si non calfacere, saltem exsiccare,

& ſterilem reddere potis ſit. Neque ſuffocatur ignis ille, quia per terræ poros & venas difflatur. Nec mirum ſi conſumpta materia deſint balnea: id enim in multis Italiæ locis accidiſſe ferunt. Hæc autem caliditas aquæ vim non magis immutat, quàm ſi igni ad teporem reducta vteremur. Quòd ſi dulcis tepidæ aquæ balneum refrigerat, & humectat: non prohibet àctualis illa propoſitorũ balneorum caliditas, quin idipſum hæc præſtent. Nam in vtroque ille euaneſcit calor, vtriſque non niſi tepidis vti poſſumus, & debemus. Concludimus igitur ad immutandam aquæ naturam refrigerantem & humectantem nil momenti habere feruorem illum ſcaturientis aquæ. Vnde duo notatu digniſſima collige. Primum ex oppoſita ipſius actione calidorum vim ita reprimi, vt erroneum ſit aſſerere eo ordine ipſam calidam, quo gradu ſunt calida ipſa immiſta ſimplicia ſeorſim: verùm de hac re paulò antè verba feci. Alterum memoratu equidem & conſideratione digniſsimum eſt: vbi exiguam calidę & ſiccę fodinæ portionem ſecum adferunt, tam leniter illa calfacere & ſiccare, & etiam humoribus calidis vacuandis vſui eſſe poſsint. Primum Melancholiæ, deinde ſanguini, poſteà bili, quod ad temperamenti rationem attinet. Si verò humoris naturam conſideres, faciliùs bilis vacuatur, poſt hanc pituita, poſt quam Melancholicus ſuccus, & bilis atra ægerrimè. Poſtremò ſanguis, quòd vt naturæ amicus & familiaris retineatur. Si enim dul-

cis aquæ balneum hos humores vacuare poteſt, vt libro ſecundo oſtenſum eſt, & præter id refrigerare & humectare, quare hæc balnea quæ reſoluentium aliquid accepêre, idipſum potentiùs non præſtabunt, nullam intemperiem inducendo, aut ſaltem leniter calfaciendo, minùs adhuc ſiccãdo? ſiquidem aquæ maior humectandi quàm refrigerandi vis ineſt. Sic ubi refrigerantia & ſiccantia ſunt immiſta, refrigerabunt potentiſsimè, ſiccabunt leuiùs multò quàm ferat miſtorum gradus. Porrò temmus vſus, non Martio, Aprili, Maio, Septembri & Octobri mẽſibus à nobis determinabitur: ſed vſum hunc ad duos ſcopos reducemus, ad balnei naturam, & vtentis. Balneorum naturam in ſitum, & occultam proprietatem partimur. Alia enim pluuio tempote inundationes recipiunt, à quibus immutatur illorum facultas: talia ſunt Thermæ ſancti Bartolomæi in comitatu Patauino, & thermæ Piſarum. In ijs igitur & ſimilibus ſiue ver, ſiue autumnus ſit, cauẽdum ne pręceſſerit imbrium multitudo. Alia ſunt iuxta altiſsimos montes ſita, aut in vallibus inter montes, in quibus frigidiſsimus ſpirat Boreas, aut niuea montium cacumina aërem refrigerant, aut ipſe thermarum ſitus, aut tota regio Septemtrionali aperitur oræ, à meridionali, montium altitudine & vicinia contegitur, aut ipſa regio ſeptemtrionalis eſt. In ſimilibus, & in omnibus alijs ſic ratiocineris, ver & autumnus eligũtur, quòd hæ duæ anni partes alijs temperatiores ſint:

quæ igitur eo in loco ſit aëris temperies examinandum, non quis dierum numerus, tuncq́ue eò accedendum, cùm ver erit, hoc eſt, cùm aër temperatus erit eo in loco: etiamſi talis comperiatur in diebus canicularibus. Exemplo tibi ſint Porretenſia balnea, quæ ob alpium Piſtorienſium viciniam vſui non ſunt, niſi Iunio & Auguſto. Alijs enim temporibus ibi homines algent. Conſiderandus itaque ſitus, conſideranda pars anni, non ratione ſui, ſed temperiei aëris: non itaque ver aut autumnus certo dierum numero ad Medicam cõſiderationem circumſcribitur, veluti nec ætates: demus enim adoleſcentem frigidi & ſicci temperamenti, ab iſto eędem ſumentur indicationes, quæ à ſene ſumerentur, ſi curandus aliquo morbo proponeretur. Sic Maio menſe ſi ęſtuaret aër, num ver eſſe diceremus? minimè. Sed eam rationem & indicationem huius haberemus quam æſtiui, ſic in alijs. Conſideranda & occulta proprietas: quædam enim quibuſdam anni temporibus colorem, odorẽ, & vim mutant: vt Aquenſium ciuitatis fons hyeme aliquando ſubuiridis apparet, olet ſulphur, alijs temporibus minimè. Sic balneum quintum Piſarum de Aquis appellatum, tam inſignem mutationem recipit, vt quibuſdam annis non ſolùm inutile, ſed admodùm nociuum ſit. Tempus hoc rectiſsimè dijudicát proximi pagi incolæ, tunc enim nocuum fore iudicant, cùm Aprili & Maio menſibus aqua turbatur mirum in modum, & citrino colore imbuitur. Hoc idem fieri poteſt,

vt in aliquibus anni partibus accidat:vt in ditione Viterbij balneum Bulicani,eodem die nunc colorem auri,nunc auricalchi,nunc ſtanni ſuſcipit. Hoc itaque tempus hac ratione vel noxium,vel opportunum non à ſcriptoribus,ſed ab incolis diſces. Quod à ſcriptoribus accepi,eſt vere & autumno omnia ea balnea vſui eſſe, quorum hiſtoriam priùs narraui: præter quàm eorum quæ nunc recenſui. Altera definiendi temporis ratio,ab vtente deſſumitur. Vbi enim irrigatione vel potione vtimur,vel ſolam balneamus partem, vt in podagra, vel chiragra,cùm iuncturis robur addimus aſtringentium balneorum vſu,locum non habet hæc temporis circumſcriptio. Sed in ſolo lauacri vſu temperatum aërem deſideramus,cùm circa vniuerſum corpus eo vtendum eſt. Non inficior tamen & illis accommodatius eſſe hoc tempus. Verùm hæc ego ita commonſtro, vt indicata ratio, vnicuique particularem exercitationem ſignificet. Cùm enim lauacro vſuri temperatam aquam & temperatum aërem exigant, vt ſecundo libro oſtenſum eſt, priorem illam conſiderationem hæc ad ſe trahit. Vtentis etenim ratione balnei ſitum cum aëris conſtitutione ita comparamus, vt ex vtriſque collatis qualem requirimus aëris temperiem naneiſcamur,& eligamus. Quam ſi non habemus, aquam in calidum cubiculum deferri curamus. Laudabilius tamen eſt balneum aëri expoſitum,cuius vapores exhalant, & ſolis radijs purificantur, in quo balneantes liberiorem habent anhelitum, neque à retentis vaporibus illorum caput

leditur: vt abunde libro ſecundo dictum eſt. Talis autem, nempe temperato proximus aër eſt, non quidem ſemper, ſed vt plurimùm in omnibus iam L. Z. nominatis Balneis, excepto balneo Porretẽſi, Aprili, Maio, Septembri vſque ad x v. Octobris: & hoc tempore ad dicta balnea ægrotantes accedunt. Hæc de balneis dixiſſe ſit ſatis. Ex quibus ſi quidpiam vtilitatis beneuolus lector accipiet, non mihi, ſed omnium Creatori gratias habeat: nos enim illius ineptiſsima inſtrumenta ſumus, tantum bonorum operum conficientes, quantum diuinæ illius clementiæ nobis impartiri viſum eſt: prout enim vult, ſic vnicuique diſtribuit. At ſi quid mali vel indocti promo vel deprompſi, ab hac caduca humanitate eſt. Extollamus igitur mentis oculos, & cum Paulo ad Rom. cap. x i. exclamemus. ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ; τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

θεῷ τὸ τέλος.

EXCVDEBAT
MATHIAS BONHOMME
LVGDVNI.

ANTONII BERGAE IN

HVIVSCE ET OPERIS, ET AVTO-
ris doctissimi viri D. BARPTOLEMAEI
VIOTTI A CLIVOLO
commendationem

DECASTICHON.

Aestimat ut magnum quis ab unguibus esse leonem:
Hic etiam magnum te probat esse liber.
Balnea pertractat sermone notata venusto:
Languida quæ morbis membra leuare solent.
Explicat ingenium varijs quod fontibus insit,
Adferat & limus quamq; salutis opem.
Miras hîc lacuum vires pernoscere possis,
Quas reserat serie pagina culta breui.
Debebunt multùm tibi Barptolemæe Viotte,
Hæc quicunque tuo condita marte legent.

IN D. BARPTOLEMAEI VIOTTI A
CLIVOLO Medicinę necnon linguarum
peritia cumulatissimi
laudem

HENDECASYLLABI.

Qui vult Balnea scire, vastus orbis
Quæ miratur, is hunc legat libellum
Tractantem varias aquas, quibus vis
Est quàm maxima. Sis memor laboris
Perdocti Medici, benigne lector,
Qui pandit tibi cuncta diligenter.

AD CANDIDVM LECTOREM.

ADmonitum te velim eſſe lector, ſicubi offendas, & præcipuè in prima facie primi quaternionis, & fortè aliquot alijs in locis ſcriptum nomen Autoris huiuſce opuſculi, hūc in modū, Barptolemaei a Clivolo adijcere nō erit tibi graue, Barptolomaei Viotti a Clivolo: quod cognomē non incuria inſcitiáue Typographi vel Authoris, ſed eius ſecordia cui libellus perſcribendus fuerat commiſſus, omiſſum eſt. Vale.

ERRATA.

Pagina 3. linea 13. Baneus, lege Baueus. pag. 5. lin. 3. rancidum, lege calidum. pag. 10. lin. 22. videbantur, lege videbatur. pag. 11. lin. 2. pernidios, leg. penidios. pag. 11. lin. 16. per eos, lege per os. pag. 25. lin. 7. & à Meth. lege & 8. Meth. pag. 25. lin. 9. ſtipulationem. le. ſtipationem. pag. 33. li. 3. qui ni vtroque, le. cui in vtroque. pag. 51. lin. 25. mentem indicamus, lege iudi camus. pag. 52. li. 6. indicabit, lege iudicabit. pag. 55. li. 28. mollitur, le. moliuntur. pag. 58. li. 29. aut imminens pro iudicantium le. imminuens pro indicantium. pag. 59. li. 3. nota, lege nata. Pag eadem, li. 13. iudicandum, lege indicandum. pag ead. li. 22. iudicari, lege, indicari. pag. 63. li. 6. iudicantur leg. indicantur. pag. 74. li. 5. indicamus, leg. iudicamus. pag. 78. li. 23. indicium, leg. iudicium. pag. 79. li. 22. atq;, le. aquæ. pag. eadem lin. vlt. ſumat, le. ſumatur. pag. 82. li. 11. in ii mortuo le. in mari mortuo pag. 85. li. 3 quàm nimium le. quàm minimum. pag 97. lin. 22. modis, le. nodis pag. 105. li. 13. pluadrima ſunt, leg. plurima adſunt pag. 106. lin. 28 & aquas vulgus, le. & quas vulgus. Pag. 120. li. 6. ſub diue, le. Dinæ. pag. 129. li. 9. nauariensis, le. nouarienſis. pag. 134. li 10. indicamus, le. iudicamus. pag. ead. li. 13. indicanda. le. iudicanda. Pag. 135. lin. 26. qua, le quæ. pag. 137. lin. 16. indicamus, leg. iudicamus. Pag. 139. li. 22. guſtus iudicium, le. guſtus iudicum. pag. 142. li. 23. in aqua aliqua, lege in aqua eliqua.

petrolium p 82